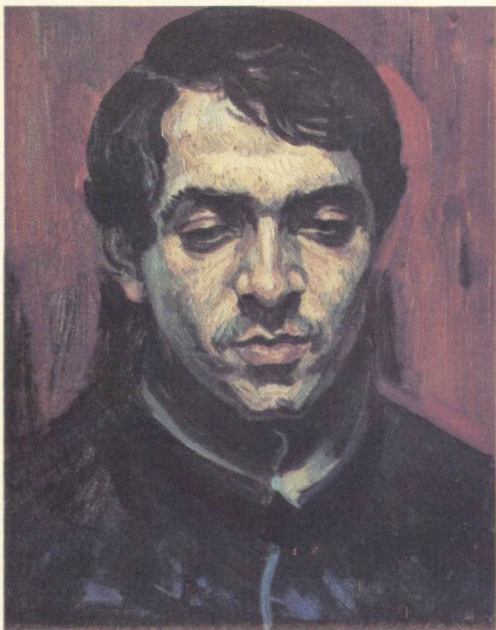

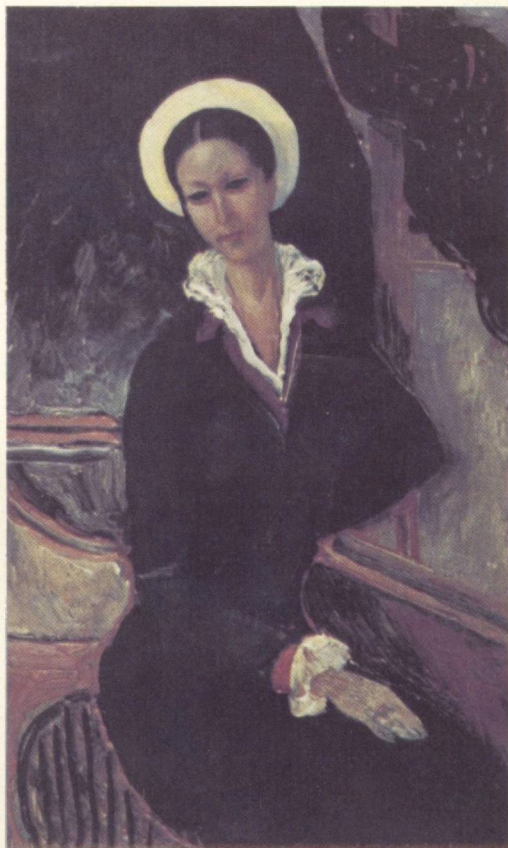

Guliston

6
2000

Шоир портрети

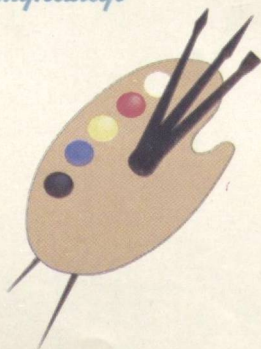

Мадонна портрети

*Ўзбекистон халқ, rassami
Собир Рахметов ижодидан
намуналар*

Шоир Тавалло портрети

Ислом КАРИМОВ:

*Бугун олдимизда турган ўта муҳим, улкан вазифалардан яна бири
– бизнинг ўрнимизга келаётган, ўз фикри, ўз дунёқараши,
замонавий билим ва тафаккурга эга бўлган янги авлод тарбиясидир.*

Guliston

6
2000

noyabr-dekabr

ijtimoiy-siyosiy, ilmiy-ommabop
va badiiy bezakli jurnal

MUASSIS:
*O'zbekiston Respublikasi
Madaniyat ishlari vazirligi*

Bosh muharrir –
Tilab MAHMUDOV

Tahrir hay'ati:
*Rustam ABDULLAYEV,
Sa'dulla ABDULLAYEV,
Bahodir ABDURAHIMOV,
Oqilxon IBROHIMOV,
Otanazar MATYOQUBOV,
Mahkam MAHMUDOV
(bosh muharrir o'rinbosari),
Asqar MAHKAM,
Alisher MIRZAYEV,
Ma'pura NABIYEVA
(mas'ul kotib),
Yo'ldosh SULAYMON,
Muhsin QODIROV,
Tursunali QO'ZIYEV*

Jurnal 1925 yildan chiqq boshlagan.

Ushbu sonda

Tilab MAHMUDOV. Milliy g'oya - Konstitutsiya - Milliy mafkura	2
X. KARIMOV. Shaxs - siyosiy sub'ekt	8
Davron MUITOV. Tajovuzkor kuchlarning ildizlari qayerda?	10
Muqaddas MIRYUSUPOVA. Mustajillik mafkurasi	12
Nigora RAHIMBOEVA, Umida QUDRATOVA. Insoniylik xalq baxtini o'ylashdir	14
G'ayrat ORTIQOV. "Shifo" topgan asarlar	16
Gulnam TILLAIEVA. Iflatni asrang	18
Shuhratxon IMYAMINOVA. Dunyoni tanimoq vatanparvarlikdir	19
Ibrohim ABDURAHMONOV. Qo'shiqlarini sehri bir dunyo (O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist Kozim QAYUMOV bilan suhbat)	20
Umarali NORMATOV. "Umrin uzoq bo'lar..."	23
Nazira VALIXONOVA. Istiqbol deya	27
Sanjar SIDDIQ. Tanqidga uchramagan soha - raqs	28
Muhsin QODIROV. Hamon dolzarb	30
Gulnora TURSUNOVA. Ma'naviy poklik va ijtimoiy adolat	31
Ma'pura NABIEVA. Aktyorlik - mashaqqat, izlanish... (O'zbekiston xalq artisti Hojiakbar NURMATOV bilan mulokat)	32
Mahmuda ABDULLAEVA. Qalbda yashovchi mo'jiza ("Lazgi" ansamblining raqqosasi Ilgiza ZARIPOVA bilan suhbat)	34
Dilfuza RAHMATULLAEVA. O'zbek teatri XXI asr bo'sag'asida	36
Mahkam MAHMUD. Qobiljon ZOHIDOV. Islom madaniyati demokratiyaga zid emas	38
Sergey NEMTSOVICH. Go'zallikka intilib (O'zbekiston xalq rassomi S.RAXMETOV ijodi haqida o'yilar)	40
Nodir ALIQULOV. Ilhom haqida	45
Muqaddam HAMZAEVA. G'azalnavislar diyori	46
Muzaffar XO'JAEV. Chustiy lirikasida inson go'zalligi	48
Rahmonqul NAZAR. She'rlar	49
Muhsin G'ANIEV. Ulug' ne'mat asrori	50
Jaloliddin RUMIY. Masnaviy (Davomi. Bosh o'tgan sonlarda)	52
Safer NO'G'AY o'g'li. Madaniyat bo'stonida bog'bon (Ashraf Sham'izoda siyratiga chizgilar)	56
AVESTO. (Davomi. Bosh o'tgan sonlarda)	58
Otabek JO'RABOEV. Mardumi Farg'ona	62
T.YO'LDOSEV. Hasrat (Hajviy hikoya)	63

Muqovaning birinchi betida:
Iste'dodli musavvir S.RAXMETOVning "Kuz" asari

Миллий ғоя — Конституция — Миллий мафкура

Инсоннинг бирор кун и ёқки, у мақсадсиз яшаган бўлса. Мақсадсиз ҳаёт бесамар умрдир. Шунинг учун ҳар бир инсондан токи, мураккаб ижтимоий ҳаётгача орзу, идеал ва аниқ-равшан мақсад билан яшайди. Агар алоҳида шахс мақсади унинг ақл-идроки, турмуш тарзи ва салоҳиятлари натижаси сифатида кўзга ташланса, жамият, мамлакат ва миллат мақсади жуда кўп ижтимоий, сиёсий, моддий ва маънавий жараёнларни қамраб олади. Жамият, мамлакат ва миллат мақсади, идеали ана шу тариқа муайян даврнинг тараққиёт ва истиқбол кўзгуси бўлиб гавдаланади.

Истиқбол сари мақсадсиз қадам ташлаб бўлмайди. Ақс ҳолда бепоен чўл қўйнида йўлдан адашган қарвон ҳолига тушиб қолиш мумкин.

Мустақиллик даврида эришган улкан муваффақиятлар фақат тўпланган ва истеъмол қилиб бориладиган маънавий неъматларгина эмас, шунингдек, улар билан қуролланган ҳолда яна бир бор олдинга интилиш, истиқболга боқиш ва келажақ сари интилишимизнинг режа ва тадбирларини белгилаб олишдан иборатдир.

XXI аср бўсағасида бош стратегик мақсадимизни белгилаб олиш ва бутун ижтимоий-сиёсий ва маънавий фаолиятимизни шунга қаратиш ниҳоятда долзарб масала бўлиб қолди. Президентимиз Ислоҳ Каримов иккинчи қаҳирқўз Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг биринчи сессиясида сўзлаган нутқида бизнинг истиқболга қаратилган асосий мақсадиимиз бозор иқтисодиётига асосланган эркин демократик давлат барпо этиш ҳамда фуқаролик жамиятининг мустаҳкам пойдеворини шакллантиришдан иборат эканлигини таъкидлаган эди.

Табиийки, ҳар қандай давлатнинг юзи, обрў-эътибори унинг Конституцияси ҳисобланади. Зотан, Конституция давлатни давлат, миллатни миллат сифатида дунёга танитадиган Қомусномадир. Шу маънода Асосий Қонунимиз халқимизнинг ирода-сини, руҳиятини, ижтимоий онги ва маданиятини ақс эттиради. Чунки уни ишлаб чиқиш ёки муҳокама этишда бутун халқ иштирок этди. Бир сўз билан айтганда, Конституциямиз том маънода халқимиз тафаккури ва ижоди-нинг маҳсулидир.

Ислоҳ
КАРИМОВ

Бу деган сўз:

– ривожланган давлатларнинг тажриба ва тараққиёт йўлларида кўр-кўрона нусха кўчирмаган ҳолда уларга хос юксак ҳаёт даражаси ва сифатига эришиш;

– мамлакатимизда миллати, тили ва динидан қатъи назар, ҳар бир инсоннинг барча ҳуқуқ ва эркинликлари кафолатланадиган, фаровон турмуш тарзи таъминланадиган демократик ривожланиш йўлини изчил давом эттириш;

– халқимизнинг асрий олижаноб анъаналарига, муқаддас динимизнинг инсонпарварлик моҳиятига, миллий қадриятларимизга содиқ қолиш.

Бундай улуғвор ишларни амалга ошириш учун Президентимиз турли соҳалардаги (сиёсий, давлат қурилиши ва бошқаруви, иқтисодиёт, маънавият, суд-ҳуқуқ, ташқи сиёсат, хавфсизликни таъминлаш) вазифаларни аниқ-равшан кўрсатиб берди.

Жумладан, сиёсий соҳани олиб қўрадиган бўлсак, бу борадаги муҳим масалалардан бири мамлакатимиз сиёсий ҳаётининг барча соҳаларини, давлат ва жамият қурилишини эркинлаштиришдан иборатдир. Бу жараёнда, аввало, фуқароларнинг сиёсий, иқтисодий фаоллигини қучайтириш ва инсоннинг ўз қобилиятини тўла рўёбга чиқариши учун тегишли шарт-шароит яратиш кўзда тутилади.

И.А.Каримов айтганларидай, “Жамиятимизда мавжуд бўлган турли манфаатлар, қарама-қарши қучлар ва ҳаракатлар ўртасидаги мувозанатни таъминлайдиган самарали механизмни шакллантирсак, ҳаётиймизнинг барқарор ва мустаҳкам тараққиётини мукамал кафолатлаган бўлар эдик”.

Бунинг учун ўз ҳақ-ҳуқуқларини

танийдиган, ўз кучи ва қобилиятига таяниб яшайдиган, атрофида рўй бераётган воқеа-ҳодисаларга сергак муносабатда бўладиган, ўз шахсий манфаатларини мамлакат ва халқ манфаатлари билан уйғун кўрадиган эркин шахсни шакллантириш учун барча зарур шарт-шароитларни яратиш керак бўлади.

Мустақиллик йилларида маънавият соҳасида эзгу ишлар амалга оширила бошланди: асосий вазифамиз миллий қадриятларимизни эъзозлаш, ўзлигимизни англаш, миллий мустақиллик мафкурасини шакллантириш, муқаддас динимизнинг маънавий ҳаётимиздаги ўрнини ва ҳурматини тиклаш сингари масалаларга қаратилди. Ғалдаги вазифа бу эзгу ишларни изчиллик билан давом эттириш, уларни янги босқичга кўтаришдан иборат бўлиб қолди.

Маънавият масалалари кун тартибига қўйилгач, баландпарвоз гаплар ва чақириқларга ружу қўйиш ҳоллари ҳам бўлди. Маънавиятшунослар сони кўпайди. Мавриди келса-келмасда, ўрни бўлса-бўлмаса маънавиятдан жар солиб, маънавият "чайқовчилиги" ҳам кўзга ташланди. Дастурлар чоп этилди, дарсликлар устида иш бошланди, аммо кўзга кўринарли натижаларга эришиш қийин бўлмоқда. Бундай пойғанинг бейфойда эканлигини, маънавият масалалари айрим кишилар ўйлагандай тезда ва ёппасига ҳал этиш бўлмаслигини И.А.Каримов нихоятда зийраклик билан кўрсатиб берди. Умумий гаплардан, аравани қуруқ олиб қочишдан кўра конкрет ва изчил режалар асосида иш юритиш лозимлигини ўқитди.

Иккинчи чақирик Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг биринчи сессиясида И.А.Каримов маънавият соҳасидаги истикболга йўналган куйидаги вазифаларга эътиборни қаратди: "Ҳар қайси ижтимоий тоифа ва қатламнинг ўзига хос хусусиятларини инобатга олган ҳолда, умумий гаплар билан эмас, амалий ишлар билан маънавиятни юксалтириш диққатимиз марказида бўлиши шарт".

Бу – маънавият соҳасида айтилган янги гап ва келажак сари йўналтирилган стратегик кўрсатма бўлди.

Маънавиятга сонсиқ-санокис таърифлар берилди; маънавиятга дахлдор соҳалар, сифатлар, жиҳатлар ва қадриятлар бирма-бир санаб ва кўрсатиб бўлинди; маънавият бўйича

олий ўқув юртларида проректор лавозимини таъсис этилди; айрим ташкилотларда аввалги "Ленин бурчаги" ўрнида "Маънавият хоналари" ташкил этилди. Гўё маънавият хоналари ташкил этилиб, у ерга беш-ўн та газета-журнал ва китоблар териб қўйилса, кўрғазмалари қулоқлар сифатида плакатлар, шиорлар осиб қўйилса, бу даргоҳда маънавият масалалари яхши йўлга қўйилгандай тасаввур туғилмоқда.

Ҳар қайси ижтимоий тоифа ва қатламнинг ўзига хос хусусиятларини инобатга олган ҳолда, умумий гаплар билан эмас, амалий ишлар билан маънавиятни юксалтириш диққатимиз марказида бўлиши шарт.

**Ислом
КАРИМОВ**

Масалала ана шундай юзаки қарашлар, маънавиятнинг жўн тасаввур қилувчилар кўпайиб бораётган бир пайтда Президентимиз маънавият масаласи мамлакат ва миллат ҳаёти, тақдири ва келажиги билан боғлиқ минглаб мураккаб муаммоларни ўз ичига қамраган жараён эканлигини ўқитарибди.

Маънавият – турғун ва тугал нарсас эмас, у ҳаёт каби ўзгарувчан жараёндир. Шунинг учун унга нисбатан маълум ўлчов билан ёндошиб бўлмайди. Уни жонли ва узлуқсиз жараён тарзида идрок этмоқ ва ҳар қайси ижтимоий тоифа ва қатламнинг ўзига хос хусусиятларини инобатга олган ҳолда, миллат, мамлакат ва конкрет инсоннинг жамиятдаги ўрни ҳамда вазифасини белгилловчи жараён тарзида тушуномқ керак. Чунки маънавият ҳақида гапиришдан, маънавий ўсиш учун қайғуришдан мақсад – мустақил дунёқарашга эга, аждодларимизнинг бебаҳо мероси ва замонавий тафаккурга таяниб яшайдиган баркамол шахс – қомил инсонни тарбиялашдан иборат-

дир. Ана шунинг учун маънавият бўйича олиб борилаётган ишларда "ҳар қайси ижтимоий тоифа ва қатламни ўзига хос хусусиятлари инобатга" олиниши ва шунга яраша тарбиявий, маърифий, ахлоқий, эстетик қамолот жараёнларига эътиборни қучайтирмоқ зарур.

Тўғри, агар маънавият соҳасидаги ишларимиз барча ижтимоий тоифа ва қатламларнинг ўзига хос хусусиятларига қаратилса, инсон маънавий олами жуда ранг-баранг деб тасаввур қилинса, унда қандай қилиб барча миллат, мамлакат ва шахсларни бирлаштириш, жамият маънавиятда муштаракликка эришиш мумкин деган савол туғилади. Бу саволга ҳам Президентимиз жавоб беради ва ҳозирги пайтдаги миллий мафкурामиз моҳиятини белгилловчи миллий ғояларга диққатни тортади.

Мамлакатимиз тинчлиги, Ватанимиз раванқи, халқимиз манфаати ва фаровонлиги миллат ва мамлакатни бирлаштирувчи, истикбол сари интилишларини уйғунлаштирувчи миллий ғоя сифатида кўзга ташланади.

Инсон, миллат ва мамлакат маънавиятини белгиллашда миллат, мамлакат ва шахс ҳаётини белгилловчи тинчлик, барқарорлик ва тараққиётга интилишдан бўлак улуғвор мезон бўлиши мумкин эмас.

2000 йил 6 апрель куни Оқсарой қароргоҳида юртбошимиз файласуф, тарихчи, сиёсатшунос, социолог, психолог, педагог ва адабиётшунослар, журналистлар, таниқли адиблар, жамоат ташкилотлари вакиллари билан учрашиб, миллий мафкура масалалари бўйича нутқ сўзлади.

Ислом Абдуганиевич биз яшаётган даврни инсоният тарихида ўхшаши ва андозаси бўлмаган мураккаб бир давр эканини, нафақат иқтисодий ҳаётимизда, шунингдек, онгу тафаккуримизда ҳам янгилиниш, ўзгариш жараёни кечаётганини таъкидлади.

Бундай кенг қўламли ижтимоий-тарихий ўзгаришлар бўлаётган экан, у ўзича ва осонликча рўй бермайди. Шовуллаб оқаётган дарёнинг юзида ва тагида нималар содир бўлмайди? Худди шундай тарихий бурилиш давларида одамлар руҳи ва қайфияти мураккаб ижтимоий-психологик ва маънавий-интеллектуал жараёнларни ҳам тақозо этади.

Онг ўзгариши, дунёқараш шаклланиши оддий нарсас эмас. У ақл билан иш юритиш, руҳиятни тетик ту-

тиш, иродани жамлаш, имонни пок-лаш сингари кўзга кўринмас, аммо инсон амалларида ифодаланувчи маънавий салоҳиятларни талаб этади. Инсон табиятида энг оғир ва кийин ўзгарадиган, маълум муддат ва катта руҳий баалоғатни талаб этадиган жиҳатлар – бу инсон онги ва дунёқарашининг шаклланиши ва ўзгаришидир. Онг ўзгариши инсон ҳаёт тарзининг ўзгариши бўлса, дунёқараш ўзгариши инсоннинг ҳаётга бўлган муносабатининг ўзгаришидир. Шунга биноан ўтган асрларда халқимиз ёнғини банд этган, кўн-ма тарзида унинг ҳаёт тарзини белгилаб келган жиҳатларни ўзгартириш учун, миллат ва мамлакат маънавиятини мустақиллик ғоялари асосида шакллантириш ва ривожлантириш учун жамият тараққиётида катта роль ўйнаётган мафкура масалаларига эътибор қаратиш лозим эди. Бу мафкура бизга руҳий-маънавий қувват бўлиб, мустақил тараққиётимиз пойдеворини мустаҳкамлашга хизмат қилиши зарур эди.

Ана шунинг учун Президентимиз миллий ғоя ва миллий мафкура масалаларини ҳар доим истиқболимиз йўлидаги долзарб масала тарзида ўртага ташламоқда.

Миллий ғоя ва миллий мафкура бир масала эмас, аммо улар ўзаро зид ҳам эмас. Бир иккинчисини доимо тақозо этади.

Миллий ғоя – муайян даврдаги муайян халқ ва мамлакатнинг миллий эҳтиёжлари, ҳаёт тарзи, ижтимоий тараққиёт тамойиллари ва идеалларини ифода этади. Бизнинг миллий ғоямиз – мустақиллигимизни мустаҳкамлаш, мамлакатда тинчлик ва барқарорлик, халқ фаровонлигига эришиш йўлида ижодкорона меҳнат қилишдир.

Ҳозир миллий ғоя ва унинг тарихий аҳамияти, халқимиз маънавиятида тугган ўрни ҳақида жуда кўп гапирадиган бўлди. Лекин кўпчилик миллий ғоя деганда уни аниқ тушуниб етмайди ёки тасаввур қила олмайди.

Миллий ғоя – абстракт тушунча эмас. У Ўзбекистон, ўзбек халқи ва мамлакатимиз маънавий об-хавоси, мақсади ва орзу-умидларининг йўналиш моҳиятидир.

Бу ғояларни Президентимиз Ислон Каримов Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг бир йиллигига бағишланган тантанали йиғилишда сўзлаган нутқидаёқ баён этган эди:

– Конституциямиз умумий мазмунидан тортиб оддий бир бандига қа-

дар, Хўжа Аҳмад Яссавий бобомиз даврида, буюк Амир Темур замонида шаклланган миллий тафаккурни, муқаддас исломий қадриятларни ўзида акс эттиради. Шу кўхна замин одамлари кўнглида устувор бўлган адолат, ҳақиқат, имон, олижаноблик, бағрикенглик, мардлик, танглик каби улуг хислатлар бу муборак ҳужжатдан муносиб ўрин олган;

Мафкуравий масала-ни ҳал этмасдан, уни амалга татиқ қилмасдан туриб Конституция белгилаб берган мақсадларга эришиш, у олдимизга қўйган талабларга жавоб бериш мушкул бўлади.

**Ислон
КАРИМОВ**

– Конституциямиз азиз ва муқаддас заминимизда истиқомат қилаётган инсонларнинг дунёқарашини, уларга хос ўзаро муносабатларни, хусусиятларни, меҳр-оқибат, ода-мийлик, ўзга миллат ва элатларга нисбатан ҳурмат, илму фанга инти-лиш, ор-номус, ифбат ва ҳаё каби эзгу фазилатларни ўзига хос асос қилиб олган;

– бизнинг Конституциямиз умум-инсоний ғоялар – тенглик, эркинлик, биродарлик, халқлар ва миллатлар-аро дўстлик, мамлакат ва дунё барқарорлиги каби энг улуг ғояларга хизмат қилади;

– янги Конституциямизда инсон, унинг ҳаёти, эрки, шаъни, қадр-қим-мати ва бошқа ҳуқуқ ҳамда эркин-ликлари муқаддас саналиб, давлат ҳимоясига олинган.

Бинобарин, миллий мафкурани Конституцияда зикр этилган ғоялар-нинг инсон дунёқарашига, ҳаёт тар-зига айланиш жараёни сифатида идрок этар эканмиз, у халқимизнинг азалий аъналарига, удулмарига, тилига, динига, руҳиятига мос кел-увчи, умумбашарий ғоялар ва маъ-навий қадриятларни ўзида акс этти-риб, келажакка ишонч, меҳр-оқибат, инсоф, сабр-тоқат, адолат, маъри-фатни, гўзаллик туйғуларини халқи-миз онгига сингдиришда, мамлака-

тимизда тинчлик ва барқарорликни мустаҳкамлаш йўлида улкан маъна-вий-тарбиявий аҳамият касб этади.

Ислон Абдуғаниевич 1993 йилдаёқ миллий мафкура ҳақида кўп гапири-лаётгани ва фикримизни, дунёқара-шимизни ўзгарирадиган бу муҳим масалада сўздан амалий ишга тез-роқ ўтиш зарурлигини таъкидлаган эди. "Мафкуравий масалани ҳал эт-масдан, уни амалга татиқ қилмас-дан туриб, – деган эди Ислон Кари-мов, – Конституция белгилаб берган мақсадларга эришиш, у олдимизга қўйган талабларга жавоб бериш мушкул бўлади". Ана шунинг учун миллий ғоялар ва миллий манфаат-ларимиз ифодасини топган Консти-туцияни чуқур билиш, ҳис этиш ва унга амал қилиш миллий мафкура шаклланишининг асосий шартлари-дан биридир.

Айрим жамиятшунос олимлар ва оддий одамлар тасаввурида Консти-туция фақат юридик ҳужжат бўлиб, адлия ходимлари учунгина дасту-риламал вазифасини ўтайди. Бун-дай тушунча натижасида Конститу-циянинг миллий мафкура моҳиятини белгиловчи энг буюк маънавий қо-мус эканлиги унутилмоқда.

Маънавият ҳақида, Президентимиз айтганларидай, қуруқ гап сотгандан кўра амалий ишларга эътиборни қаратиш керак. Масалан, Конституция-мизнинг ҳар бир банди ва ундаги ижтимоий ҳаётнинг барча томонла-рини қамраб олган ғояларни мактаб ёшидаги болалардан тортиб, барча меҳнаткаш оммага етказиш лозим. Ана шундагина миллий мафкурани шакллантириш ва мустаҳкамлаш бў-йича амалий иш қилинган бўлади. Акс ҳолда "миллий ғоя", "миллий мафкура" сўзларини такрорлай-вер-ган билан асл мақсадга эришиш қи-йин.

Конституциямиз миллий мафкура-мизнинг ижтимоий-сиёсий, назарий ва маънавий асосини ташкил этади. Ана шу маънода Конституциямиз – миллий ғояларининг мажмуаси, мил-лий мафкуранинг мазмуну ва моҳи-ятини ташкил этади. Дунёқарашда шахсининг ижтимоий идеали, фалса-фий, диний, бадий-эстетик қараш-лари ва турли-туман шахсий майл-лар ўз ифодасини топса, мафкура шахс маънавиятини белгиловчи асосий ижтимоий-сиёсий мезон хи-سوبланади. Шунинг учун унинг маз-муну, йўналиши Конституцияда бел-гиланган миллий ғояларга боғлиқ бўлади.

Маълум даврдаги мамлакат Кон-ституцияси ҳар бир бандининг аниқ,

изчил амалга ошиши миллий мафкуранинг, маънавий тараққиётининг амалдаги ҳаётини, умрини белгилайди. Конституцияга асосланган қўшимча барча қонулар ҳам мафкуравий тус олади, жамият, мамлакат мафкурасини оидинлаштиради, тараққиёт йўлини белгилашда халқ учун, давлат ва мамлакат учун комплекс вазирагини ўтайди. Бинобарин, ҳаётга татбиқ этилаётган ҳар бир фармон, фармойиш, қонун ёки буйруқлар инсон сари, унинг маънавияти сари йўналтирилган маънавий-мафкуравий тадбирга айланади.

Мафкура – беморга ёзиб берилган рецепт эмас, мафкура – бемор ичса тузалиб кетадиган тайёр дори ҳам эмас. У инсон маънавий қиёфасини, дунёқарашини белгиловчи, шахснинг фикр ва амаллари муштараклигини ифодаловчи руҳий конституциядир. Мафкура аниқ ва конкрет тус олиши учун шахс ва жамият, миллат ва мамлакат ижтимоий мақсад ва идеалларининг муштараклиги зарур. Бу муштараклик мамлакат Конституциясида ўз аксини топади. Агар мафкура инсон учун ҳаракат дастури бўлса, ижтимоий идеаллар бу ҳаракатнинг тезлигини кўрсатади.

Ана шу маънода бизнинг Конституциямиз илмий ғоялар жамланган миллий мафкурामиз моҳиятини ифодаловчи миллий маънавий қомусдир.

Миллий мафкура Конституцияда ифода этилган жамиятимизнинг барча қатлам ва бўғинлари, барча ижтимоий ҳаёт қирраларини қамраб олувчи, одамлар онги ва дунёқарашидан тортиб, табиат ва жамият ҳодисаларининг миллий истиқбол ва миллий истиқбол сари йўналтирилган миллий-интеллектуал салоҳиятларини, бутун дунё ва барча халқлар билан бўладиган ижтимоий-сиёсий ва маънавий мулоқотлар мазмунини белгиловчи миллий ғояларнинг назарий ифодасидир.

Бинобарин, ҳар бир янги ижтимоий тузум ўз Конституциясини яратмасдан ўз мафкурасининг амалиётдаги ҳаракатини таъминлай олмайди. Президентимиз таъбири билан айтганда, ўз миллий ғоясига таянмаган жамият инқирозга дучор бўлади, ўз йўлини йўқотиб қўяди.

Биз мустабид ва тоталитар тизимдан эркин ва озод тизимга ўтишни мақсад қилиб қўйган эканмиз, чуқур уйланган, пухта ишланган ижтимоий ва мафкуравий дастурга – Конституцияга эга бўлишимиз лозим эди.

Худди шундай қилинди. Навбатдаги вазифа мафкуравий назарий асосларнинг ҳаракатдаги амалий дастурини ишлаб чиқишдир. Бу нарсани шунинг учун зарурки, одамлар онгини мустабид тузум даврида шаклланган эскича қараш ва эскича мафкура асосатларида тозалаш қанчалик зарур бўлса, энди вояга етаётган ёшлар онги ва руҳиятини мустақиллик

Тарбиявий-ахлоқий масалаларда, маънавий ҳаётда, керак бўлса, миллий манфаатларимизга мос келадиган сиёсатни изчи олиб боришда ўз йўлимизни йўқотмаслигимиз учун ғоявий бўшлиққа йўл қўймаслигимиз даркор.

**Ислом
КАРИМОВ**

билан боғлиқ ғоялар билан бойимок шунчалик долзарбдир.

Агар ёшлар масаласини умумжамият миқёсидаги масала тарзида идрок этадиган бўлсак, ёшларни тарбиялаш – ёшлар онги ва руҳиятини муайян ғоялар ва қарашларга қаратмоқдан иборатдир. Ёшлар қандай ғоялар билан қуролланган бўлса, уларнинг амалиётдаги фаолияти ҳамда феъл-атвори ҳам шунга яраша бўлади.

Бинобарин, Президентимиз айтганларидек, "Тарбиявий-ахлоқий масалаларда, маънавий ҳаётда, керак бўлса, миллий манфаатларимизга мос келадиган сиёсатни изчил олиб боришда ўз йўлимизни йўқотмаслигимиз учун ғоявий бўшлиққа йўл қўймаслигимиз даркор".

Чунки мафкуравий жараён жуда нозик ва мураккаб кечади. Айрим ижтимоий кучлар ўз мафкурасини ўтказиш учун ҳеч нарсадан қайтмайди, ҳеч нарсани аямайди. Бундай бирдан кўзга кўринмайдиган, ўта ниқобланган, ҳатто ошкора тазийқ билан ўтказиладиган сохта ғояларнинг асл моҳиятини ёшлар тезда англаб етмайди, тузоққа илиниб қолганини сезмай қолади. Бунинг учун жамиятимизнинг барча то-

монларини бирдай қамраб олувчи ва турли табақа ҳамда қатламлар манфаатини ифодаловчи Конституциямизда акс этган ғояларни миллий мафкура дастури сифатида ҳаётга татбиқ этиш сув ва ҳаводай зарур бўлиб қолди.

Ана шундай қилинганда миллатимизнинг, халқимизнинг ўзлигини англашига, ўзининг миллий қадриятларини, урф-одатларини йўқотмасдан, уларни тиклаб, авайлаб янги, ўсиб келаётган авлодга етказиб бериш имконияти кучаяди.

Бинобарин, миллий мафкура, И.Каримов ўқитиб ўтганларидай, биринчи навбатда, халқимизнинг азалий анъаналарига, удулларига, тилига, динига, руҳиятига, бир сўз билан айтганда, миллий қадриятларимизга, халқимизнинг дунёқарашини ва тафаккурига асосланиб, шу билан бирга, замонавий, умумбашарий, умуминсоний ютуқлардан озиқланган, уларни ўзига қамраб олган ҳолда, юрт тинчлиги, Ватан равнақи, халқ манфаати ва фаровонлиги йўлида хизмат қилмоғи даркор.

Миллий мафкуранинг амалий дастурини яратиш уни қотиб қолган ва абадий ўзгармас ақидалар мажмуаси тарзида тасаввур этмаслик керак. Миллий мафкура – эркин авлод, эркин шахс ва эркин миллатнинг эркин тафаккури, ҳаёт тарзи, эзгу мақсадлари рамзи бўлсагина у оммавий тус олади ва ўз ҳаётийлигини кўрсатган бўлади.

Миллий мафкурани ҳаётга татбиқ этишдаги асосий мақсадимиз уни миллат, мамлакат ва шахсини бирлаштирувчи маънавий кучга айлантиришдан иборатдир. Миллий мафкура яқиндан ва узоқдан ҳилпираб турувчи, барчани унга қорловчи ва бирлаштирувчи юракдаги маънавий маъшъл бўлмоғи лозим.

Чунки янги давлат, янги жамият қураётган эканмиз, ҳаётда, жамиятда ва инсон онгида жуда катта ўзгаришлар, мутлақо янги жиҳатлар пайдо бўлаётганини қўриб турибмиз. Шахс билан давлат, инсон билан жамият, одамзод билан табиат, инсон билан инсон муносабатларида батамом янгича хусусиятлар, янги тамойиллар пайдо бўлмоқда.

Ижтимоий ўзгаришлар, янги-янги тамойиллар бутун жамият, мамлакат ва миллат ҳаётини содир бўлаётган даврда ҳар бир инсон жамият тараққиёти ва уни янгилашга ўз муносабатини билдириши, бу жараёндаги ўз ўрни ва бурчини аниқлаб олиши, шунга яраша ижтимоий ўзгаришлар

йўналишига ўз улушини қўйиши керак.

Шахсдаги бундай ижтимоий фаоллик унинг мафкурасига, қандай эзгу ният ва мақсадларини қўзлашига боғлиқ. Шунинг учун Президентимиз "Фидокор" газетасининг муҳбири саволларига берган жавобида ҳам мафкура масалаларига кенг тўхталди.

Дарҳақиқат, мафкура ҳамма замонларда ҳам энг долзарб сиёсий, ижтимоий, маънавий масала бўлиб келган. Ҳар қандай мафкуранинг мақсади муйян ғоялар асосида жамиятни бирлаштириш, ўз муддаоларига эриштиришнинг маънавий-руҳий куч-қудрати бўлиб хизмат қилган. Мафкура соҳасидаги ожизлик ёки мафкура масалаларига эътиборсизлик жамият пойдеворини емириб ташлаган, ижтимоий парокандаликка сабаб бўлган.

Қачонки мафкура жамиятда яшайдиган одамларнинг ҳаёт мазмунини, уларнинг интилишларини ўзида муҳим жассамлаштирса ва буни амалиётдаги исботига айлансагина у ўз яшовчанлигини ҳамда инсонпарварлик моҳиятини кўрсата олади. Шунинг учун И.А.Каримов таъкидлаб ўтадики, "Токи ҳаёт мавжуд экан, мамлакатлар, давлатлар ва уларнинг манфаатлари бор экан, улар ўз тараққиёт йўлини, эртанги кун уфқларини ўзининг миллий ғояси, миллий мафкураси орқали белгилаб олишга интилади".

Агар мамлакатлар, давлатлар, миллатлар манфаатлари мафкурaviй хилма-хиллигини келтириб чиқарса, мафкуранинг миллат, мамлакат ва шахс онгидан чуқур ўрин эгаллаши, маънавий куч-қудратга айланиши унинг нечоғли халқ табияти, турмуш ва тафаккур тарзи, ҳаёт моҳиятига мос келишига боғлиқ. Маълум мафкурага эътиқод ва амал қилиш тилда баён этилса-да унинг қанчалик маънавий кучга айлангани аслида шахс, жамият ва миллат амалий фаолияти ва турмуш тарзи орқали кўринади. Мафкурaviй яқинлик қанчалик табиий ҳечса, мафкурaviй келишмовчилик шунчалик шиддатли тус олади.

Мафкура – эътиқоднинг ижтимоий-маънавий рамзидир. Маълум маънавий куч тарзида шаклланган мафкурани тезда йўқотиб ёки тезда ўзгартириб бўлмайди. У вақт ва макон нурида чайилди, миллий ғоялар тафтида воғға этади. Конституцияда ўз назарий моҳиятини ифодалайди.

Турли мамлакатлар, турли ижти-

моий гуруҳларнинг манфаатлари турли мафкурaviй таъсир, ғоявий курашларни тақозо этади. Миллий мафкура ғояларини халқ онгига сингдириш ана шундай кураш майдонларида эсанқираб қолишдан кишини сақлайди, унинг онгига, дунёқарашига, билагига куч-қудрат ато этади.

Токи ҳаёт мавжуд экан, мамлакатлар, давлатлар ва уларнинг манфаатлари бор экан, улар ўз тараққиёт йўлини, эртанги кун уфқларини ўзининг миллий ғояси, миллий мафкураси орқали белгилаб олишга интилади.

**Ислом
КАРИМОВ**

"Бугунги кунда, – дейди Ислом Каримов, – инсоният қўлида мавжуд бўлган қурол-яроқлар ер кurrasини бир неча бор яқсон қилишга этади. Лекин ҳозирги замондаги энг катта ҳавф – инсонларнинг қалби ва онгини эгаллаш учун узлуксиз давом этаётган мафкурaviй курашдир. Эндилликда ядро майдонларида эмас, мафкура майдонларида бўлаётган курашлар кўп нарсани ҳал қилади".

Инсоният шундай поғонага ўсиб етдики, энди айрим давлатлар ёки сиёсий марказлар очикдан-очик бошқа халқлар ва ҳудудларни босиб олмайдиган бўлиб қолди. Энди курашнинг қурол-яроқлари ўзгарди. Ҳозир мафкурaviй тазйиқ ўтказиш, ўз таъсир доирасига олмақчи бўлган мамлакатларнинг аҳолиси онгини ўзига қарам қилишга интилиш тамоийли кучайди.

Ана шундай бир шароитда қайси мамлакатда мафкурaviй бўлишқ вужудга келса, у ерда ўзга мафкура ўллари илдиз отади. Мафкурaviй бўлишқ – миллий ғоялар тараққиёти ва барқарорлигига раҳна солувчи, ёт ғоялар ўсиб унишига имкон яратувчи муҳитни вужудга келтиради. Мафкурaviй бўлишқ содир бўлганда бузғунчи, ғаламис, нопок, миллий манфаатларга бегона, ёш авлод қалби

ва онгини заҳарлайдиган ғоялар, ақидалар уруғи кўпаяди.

Ҳозирги ҳаётда учраб қолаётган айрим экстремистик ва кўпоровчилик ҳолатлари, ислом фундаментализми ғояларини ёшлар онгига сингдириш учун қилинаётган ҳаракатлар ана шундай мафкурaviй бўлишқ натижасидир. Иккинчи томондан, пировард мақсадлари дин ниқоби остида ҳокимиятни қўлга киритмоқчи бўлган, халқро ҳаёлат ва жиноят ботқоғига тортишга муваффақ бўлган ҳолатлар ҳам бўлди. Ҳокимият учун курашда бу гуруҳлар ҳеч нарсадан тап тортаёттирлар. Улар нарқобизнес орқали маблағ кўпайтиришга, бу даромадларга қурол-яроғ сотиб олишга ва кўпоровчилик учун алоҳида шахсларни, виждонини забун этган нусхаларни ёллашга уринмоқдалар. Бундай мамлакат тинчлиги, барқарорлигига раҳна солишга йўлбошчилик қилаётганлар ҳамда уларга эргашувчилар республикамиз миқёсида кун сайин мустаҳкамланиб, одамлар онги, ёшлар шуурини белгилайдиган миллий ғоялар, миллий уйғониш моҳиятини тушуниб етишдан йироқдирлар. Улар даҳолик ва доҳийликни даъво этиб, амал ва мансаб касалига, жиззаки "ҳақпарварлик" касалига мубтало бўлиб қолдилар.

Тинч ҳаётимизга таҳдид солувчи қора кучларнинг ошқора хатти-ҳаракатларидан ташқари яна шундай нозик ва қалтис йўллар борки, улар орқали ҳам ёшлар онги, тафаккури ва иродасига таъсир этилади. Жангари фильмлар, оддий инсон имкониятидан четга чикувчи, томошабинлар тафаккурига эмас, ҳирсиётига таъсир этувчи фильмлар қўллаб ишлаб чиқарилмоқда. Бу – мафкурaviй тазйиқнинг осон ва оммавий қўриниши. Гарчи бу фильмларда сиёсат ҳақида гап бормаса ҳам, юзак қараганда беозор ёки кўнгилочар туюлса ҳам уларнинг инсон руҳиятида содир этадиган жароҳатлари зарарлидир.

Инсон табиятининг мураккаб жиҳатлари ҳақида Ислом Каримов шундай дейди: "Аслида, менинг назаримда, одамнинг қалбида иккита кўч – бунёдкорлик ва вайронкорлик ҳамиша ўзаро курашади. Афсус билан таъкидлашимиз лозим: тарих таърибаси шундан далолат берадики, инсон табиятидаги инсонийликдан кўра ваҳшийлик, ур-иқит ин-

стинктлари, яъни хатти-ҳаракатларини кўзгатиб юбориш осонроқ".

Шунинг учун телевидение орқали бериладиган фильмлардан тортиб, оддий реклама ёки кўргазмалар кулларга ҳам инсонда порлоқ туйғулар, юксак идеаллар уйғотмоғи даркор. Акс ҳолда ёшларда шафқатсизлик, тошбағирлик, зўравонлик, ахлоқсизлик каби иллатлар шаклланиб қолади.

Бундай иллатларнинг олдини олиш миллий мафқурани ёшлар онгига сингдиришнинг бир йўлидир. Бунинг учун нима қилиш керак? "Бунинг йўли, – дейди Исрол Каримов, – одамларимиз, авваламбор ёшларимизнинг иймон-эътиқодини мустаҳкамлаш, иродасини бақувват қилиш, уларни ўз мустақил фикрга эга бўлган баркамол инсонлар тиб тарбиялаш. Уларнинг тафакқуида ўз-ўзидан унутмаслик, ота-боболарнинг муқаддас қадриятларини асраб-авайлаш ва ҳурмат қилиш фазилатини қарор топтириш. Ўларнинг мен ўзбек фарзандиман, дўст рурур ва ифтихор билан яшашига эришишидир".

Демак, мустақилликни мустаҳкамлаш учун ҳам, жамиятнинг арақийёти учун ҳам, ёшларимиз тарбияси ва истиқболи учун ҳам миллий мафқуранинг амалий дастури зарур экан. У авваламбор миллиамизнинг асрлар мобайнида шаклланиб келган аёнча ва урф-одатларига, ижтимоий-фалсафий, ахлоқий-эстетик идеяларига, ўзигини намоён этиш хусусиятларига, бунёдкорлик салоҳиятларига асосланиши зарур.

Биз шундай янги жамит қурмоқдамизки, у юксак маънавий ва ахлоқий-эстетик қадриятларга, инсонпарварлик руҳи билан ўғорилган бадийи, фалсафий ғояларга асосланган ҳолда ёшларни миллий истиқлол ғояси ва мафқурани, ватанпарварлик руҳида тарбиялашга даъват этилган. "Жамият маънавий янгилашдан кўзланган бш мақсад – юрт тинчлиги, Ватан рвнақи, халқ эркинлиги ва фароволигига эришиш, комил инсонни тарбиялаш, ижтимоий ҳамкорлик ва миллатлараро тотувлик, диний барикенглик каби кўп-кўп муҳим асалалардан иборат".

Бунинг учун ёшлари замонавий билимлар, маънавий ойлигимиз ва келажакдаги режаларимиз билан яқиндан таништириш, маърифий ташвиқот ва тарғиботи изчил йўлга қўймоқ керак. Мустақилликни мустаҳкамлаш йўлидаги сиёсий, ижти-

моий-иқтисодий, маънавий жараёнлар ҳақида махсус дарсликлар, қўлланмалар, оммабопа адабиётлар яратиш ниҳоятда зарур.

Шунингдек, миллий мафқура ҳақида гап кетганда шуни таъкидлаш жоизки, мустақиллик, истиқлол, миллат ва мамлакат маънавий жараёнларини ифодаловчи ва белгилловчи миллий мафқурага ҳам қотиб қолган, ҳар доим ва ҳар ерда бирдек ўзгармас ақидалар мажмуаси сифатида қарамаслик керак. Миллий мафқура – бу миллат фаолияти ҳамда тафаккур тарзининг узлуксиз ва жонли жараёндир. Миллат манфаати ҳамда мамлакат қиёфаси миллий мафқурага ҳам сабаб, ҳам натижа бўлади. Муайян даврдаги миллат тараққиётига қараб миллий мафқура мазмуни ҳам бойиб боради. Шунинг учун миллий мафқурани тепадан туриб халқ онгига сингдириб бўлмайди. У ҳаётнинг ўзидан андоза олади ва одамлар онги, тафаккури тарзида яна конкрет амалларда моддийлашади. Миллий мафқурани одамлар онгига сингдириш ва амалий фаолиятларимизнинг дастуриламалига айлантиришда ислом динининг инсонпарварлик қонун-қоидаларидан фойдаланиш, диний ақидапарастликнинг зарарли оқибатларини очиб ташлаш зарур.

Исрол фалсафаси ва ахлоқий-эстетик тамойиллари инсон табиятини юмшатишга, одамлар орасида қадриқиммат ҳамда биродарлик туйғуларини кучайтиришга қаратилган. Бундай инсонни поклантирувчи қарашлар ва таълимотлар ҳам миллий мафқураимиз мазмунидан ўрин олиши лозим.

"Кўп асрлик тарихимиз шуни кўрсатадики, – деди Исрол Каримов, – инсон дунёқарашининг шаклланишида маърифатнинг, хусусан, ижтимоий фанларнинг ўрни бекиёс. Бу жамиятшунослик бўладими, тарихи, фалсафа, сиёсатшунослик бўладими, психология ёки иқтисод бўладими – уларнинг барчаси одамнинг интеллектуал камолотга эришувида катта таъсир кучига эга".

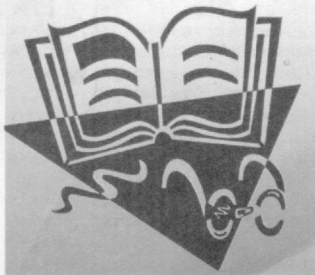
Лекин ижтимоий фанлар соҳасидаги ишларимиз ҳали кўнгалдагидай эмас. Айрим дарслик ва қўлланмалар эскича ҳолатда қолиб кетмоқда. Психология, этика, эстетика сингари фанларга эътибор деярли йўқ даражада.

Агар Президентимиз ташаббуси билан тарихимизни ўрганиш ва уни объектив тадқиқ этиш жараёнида бироз силжиш юз берган бўлса-да

ўтмиш алломаларимиз ижодида катта ўрин эгаллаган, комил инсон ва унинг маънавияти билан боғлиқ психология, этика ва эстетика сингари инсоншуносликнинг асосини ташкил этувчи фанлар бўйича биронта дарслик ёки қўлланма яратилмаётир.

Жаҳон ва Шарқ халқлари фалсафий фикр тараққиёти, жаҳон ва Шарқ халқлари психология ва ахлоқий-эстетик тафаккур тарихи сингари тадқиқотлар ва таржималар ниҳоятда зарур. Шундай қилингандагина ёшларимизни бирон бир қараш, ақида ёки назарияга боғлаб қўямасдан, ҳаётнинг ўзи турли-туман ғоялар қарашидан, бахсу мунозаралардан иборат эканлигини ҳис қилишга жалб этилади. Тафаккурда кўр-кўро-на бировга эргاشиш ғоявий янгилашнишга, янгидан-янги қарашларга олиб келмайди. Бизнинг мақсадимиз эса одамларда кенг, эркин ва ижодий тафаккурни шакллантириш ва ривожлантиришдан иборатдир. И.А.Каримов айтганларидай, "Ўз мустақил фикрига эга бўлган, ўз кучига, ўзи танлаган йўлнинг тўғрилигига ишонган инсон доимо келажакка ишонч билан қарайди. У жамиятдаги фикрлар хилма-хиллигидан чўчимайди, балки замонавий билим ва фалсафий қарашларга, ҳаёт ҳақиқатига суянган ҳолда ҳар қандай ғаразли ният, таҳдид ва интилишларни фож қилишга қодир бўлади".

Фикрлар хилма-хиллиги мамлакат ва миллатнинг маънавий бойлигидан далолат беради. Бир хиллик ёки қопланган чиқмасликка интилиш маънавий қашшоқлик белгисидир. Ана шунинг учун миллий ғоялар қўлами, миллий мафқура мазмуни ва моҳиятини халқимиз орасига, ёшлар онгига сингдириш учун бизнинг эркин ҳаёт кечиретишимизга назарий асос ва қаролат бўлувчи Конституцияимизни кенг ва чуқур тарғиб қилишимиз, уни ҳар бир фуқаронинг маънавий мулки, ҳаракат ва ҳаёт дастурига айланишига эришишимиз зарур.

*Шахс маънавиятини
камол топтириш
бизнинг бот миллий
ғоямиз бўлиши зарур.*

Ислом Каримов

ШАХС СИЁСІЙ СУБЪЕКТ

Жамият ва шахс муносабатлари яхши ёки ёмонлиги сиёсатнинг адолатли, инсонпарварлиги даражасига боғлиқдир. Шахс жамиятда, ижтимоий ҳаётда фаолият кўрсатади. У жамият аъзолари билан ўзаро алоқада бўлиш эвазига маънавий-интеллектуал савияси шаклланади. Шахс сифатида моддий ва маънавий ноз-неъматлар ишлаб чиқаришда, ижтимоий-сиёсий ҳаётни бошқаришда фаол қатнашадиган субъект тариқасида намоён бўлади. Шу маънода шахс нафақат ижтимоий, балки сиёсий моҳият ҳам касб этади.

Хар бир индивид ижтимоий ҳаётда озод, эркин яшашга интилар экан, жамият, халқ, миллат, Ватан, давлат олдидаги бурчларини ҳис этиши лозим. Бурчни ҳис этиш, биринчидан, ҳар бир киши ўзининг кундалиқ амалий фаолияти устидан доимий назорат қилиб бориши; иккинчидан, жамият, давлат ва халқ равнаки, истиқлоли учун фидоий бўлиши лозим.

Моддий ва маънавий эҳтиёжларни қондириш учун меҳнат қилувчи инсон нафақат жисмонан соғлом, балки маънавий-сиёсий жиҳатдан ҳам етук бўлиши зарур. Чунки ҳар бир шахс нафақат ижтимоий субъект, балки сиёсий субъект ҳам ҳисобланади.

Шахс сиёсий ҳаётдан ташқарида яшай олмайди. У муайян муҳитда ҳукм сураётган ижтимоий бошқарувдан, ҳокимият томонидан ишлаб чиқилган қонун-қоидаларга бўйсунган ҳолда яшashi ва фаолият кўрсатиши мумкин.

Шунингдек, шахснинг жамият сиёсий ҳаётида қатнашиши фаол ёки суст бўлиши мумкин. Бунинг объектив ва субъектив сабаблари бор. Шундай шахслар ҳам учрайдики, улар фақат иқтисодий ҳаётини яхшилаш мақсадида фаоллик кўрсатиб, аммо жамиятнинг ижтимоий-сиёсий ҳаётини яхшилаш ишига бепарволик билан қарashi натижасида оммадан ажралиб қолади.

Шахснинг сиёсий субъект сифатида намоён бўлиши биринчи навбатда, унинг сиёсий онги, дунёқараши қай даражада шаклланганлигига боғлиқ. Ҳозирги бозор иқтисодиёти муносабатларига ўтиш, маънавий пок-ланиш даврида демократик, фуқаролик ва ҳуқуқий давлатни барпо этиш жараёнида эски якка маъмурий-буй-руқбозлик мафкурасидан тамоман холи бўлган ва демократик тафаккурга асосланган мафкура асосида

сиёсий онгни, дунёқарашни шакллантириш долзарб масалалардан бўлиб қолди.

Президентимиз И.А.Каримов иккинчи қаҳриқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг биринчи сессиясида "Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз" деб номланган маърузасида таъкидлаб ўтганидек: "Миллий қадриятларимизни тиклаш, ўзлигимизни анлаш, миллий ғоя ва мафкура ни шакллантириш ва уларни ҳар бир фуқаронинг онгига синдириб бориш истиқлол маънавиятининг асосий негизини ташкил этади", – деб уқтирган эди (2000 йил, январь).

Мафкура, миллий ғоя умуминсоний қадриятлар билан уйғунлашиб бор-ғадигина ижтимоий ҳаётда барқарорлик, ҳамжихатлик, тотувлик, биродарлиққа замин яратиш мумкин бўлади. Шунинг учун ҳам-и жтимоий ҳаётда фаолият кўрсатиб келаётган ҳар бир шахс ни умуминсоний қадриятларга асосланган истиқлол мафкураси, ҳурфикрилиқ руҳида тарбиялаш муҳим сиёсий-ижтимоий, маданий-ахлоқий аҳамият касб этади. Бас, шундай экан, шахс қайси соҳа бўйича муважжис бўлишидан қатъи назар, ижтимоий-сиёсий тузумнинг моҳияти, ғазмуни ва тузулишини, тараққиёт онуниятларини, зиддиятларини, ҳулас, инсонни эъзозловчи истиқлол мафкураси тўғрисида чуқур билимга эг бўлиши талаб этилади.

Бундай итимоий-сиёсий ва маънавий аҳамиятга молик бўлган масалаларни ҳа этиш Президент И.А.Каримов юқордаги маърузасида таъкидлаб ўтганидек, "энг аввало, фуқароларнинг оёсий, иқтисодий фаолигини қучатириш ва инсоннинг ўз қобилиятини тўла рўёбга чиқариш учун тегишли шарт-шароит яратиш лозим". Бу эс, ўз навбатида, ҳар бир шахснинг ўз эҳши-иродасини эркин ифода этиш, ўз маффаатларини рўёбга чиқаришга ҳимоя қилиш ҳуқуқига эга бўлиши тақозо этади. Чунки шахс ҳуқуқий эмондан конституционал йўл билан имоя қилинмаган бўлса, унда у барч интеллектуал – жисмоний қобилиятларини рўёбга чиқара ололмайди ва натижада жамиятнинг ривожланшига ижобий ҳисса қўшиши чекланб қолади.

Ўзбекистон Республикасида фуқаролик жамияти арпо этилаётганлиги шахснинг ҳа томонлама камол топиб бориши уч барча шарт-шароитлар яратилишига замин ҳозир-

ламоқда. Чунки фуқаролик жамиятини хоҳияти ва мазмуни бевосита шахснинг ижтимоий-сиёсий ҳаётида қатнашиш тизимини яратиш орқали унинг сиёсий фаоллиги тақомиллашиб камол топиб боради. Лекин бундай сиёсий жараённинг нормал ҳолатда боришига аски тоталитар тузум дунёқарашининг қолдиқлари салбий таъсир кўрсатиши мумкин. Президент И.А.Каримов бундай салбий ҳолатларни бартараф этиш учун мувозанат механизмини ишлаб чиқиш кераклигини алоҳида қайд этди: "Жамиятимизда мавжуд бўлган турли манфаатлар, қарама-қарши кучлар ва ҳаракатлар ўртасидаги мувозанатни таъминлайдиган самарали механизмини шакллантирсак, ҳаётиймизнинг барқарор мустахкам тараққиётини мукамал қафолатлаган бўлар эдик".

Агар сиёсат билан шугулланувчи шахс маълум ижтимоий қатлам манфаатларини ҳимоя қилиб, кенг халқ оммасининг эҳтиёжларини қондириш эътибордан четда қолдирса, ёки иккинчи даража қилиб қўйса, унда сиёсий бюрократияни келтириб чиқа-

ришга замин ҳозирлаган бўлади. Чунки бундай носоғлом шароитда сиёсий ҳокимият тепасида турган шахс кенг халқ оммасини тазйиқ остига олиб ўзларига қарашли бўлган ижтимоий қатламни моддий ва маънавий томондан имтиёзлар билан таъминлаш учун барча имкониятларни сафарбар этадилар.

Халқ оммасининг манфаатини ҳимоя қилмаслик, фуқароларнинг фирмулоҳазаларини ҳисобга олмаслик ижтимоий ҳаётни демократик принциплар асосида бошқариш ишига болта уриш демакдир. Ижтимоий-сиёсий ҳаётда инқироз рўй бермаслиги учун биринчи навбатда, халқнинг моддий ва маънавий ноз-неъматларга бўлган эҳтиёжларини тўла қондириш, инсон сифатида ҳурмат қилиш, эъзозлаш, ҳуқуқларини поймол қилишга йўл қўймаслик учун барча воситаларни сафарбар этиш лозим.

Ўзбекистон Республикаси сиёсий жиҳатдан мустақилликка эришгандан кейин Президентимиз И.А.Каримов таъкидлаганидек, "Ўзбекистонни янгилаш ва ривожлантиришнинг ўз йўли

тўртта асосий негизга асосланади. Бу негизлар:

- умуминсоний қадриятларга содиқлик;
- халқимизнинг маънавий меросини мустаҳкамлаш ва ривожлантириш;
- инсоннинг ўз имкониятларини эркин намоён қилиши;
- ватанпарварлик ("Ўзбекистоннинг ўз истиклол ва тараққиёт йўли", Т., "Ўзбекистон", 1992, 65-бет).

Шу кунларда мустақилликка эришиш, сиёсий-ижтимоий ҳаётда ўтказилаётган ислохотлар натижасида шахс нафақат жисмоний, маънавий камол топиб боради, балки сиёсий онги, маданияти, дунёқарашини ҳам демократик ва фуқаролик жамияти талабларига мос равишда шаклланиб боради. Бу, ўз навбатида, шахснинг сиёсий субъект сифатида шаклланиб бориши учун ҳамда ижтимоий-сиёсий ҳаётни барқарор динамика ривожланиб боришида фаоллик кўрсатиш учун замин яратди.

Х. КАРИМОВ,
профессор

Хозирги даврда мамлакатимизнинг бозор иқтисодиётига ўтиши ҳаммадан янгича фикрлаш, ишлаш ва яшашни талаб этади. Жамиятимиз ҳаётида иқтисодий билимларнинг аҳамияти ва ўрни тобора ортиб бормоқда. Бозор иқтисодиёти ҳар бир инсон олдига оддий, аммо қаттиқ талаб қўяди — фаровон яшаш учун самарали меҳнат қилиш зарур. Шунини ҳисобга олиб республикаимизда ҳам кенг оммининг иқтисодий саводхонлигини ошириш борасида махсус давлат дастурлари ишлаб чиқилди. Бу дастурларга кўра болалар боғчаси ва мактаблардан бошлаб, олий ўқув юрлари ва улардан кейинги таълим тизимларида ҳам иқтисодий саводхонликни ошириш чора-тадбирлари белгиланган.

Тилчимиз бурро бўлсин

Бугунги кунда миллий ва умуминсоний қадриятларни ўзида мужассамлаштирган, чуқур иқтисодий ва сиёсий билимга эга бўлган, бозор иқтисодиёти шароитида эркин ва мустақил ҳаракат қила олувчи шахсни тарбиялаб вояга етказиш бугунги куннинг энг долзарб вазифаларидан биридир.

Шунингдек, ёшларимиз дунёга юз боришлари, замонавий билимлардан огоҳ бўлишлари ва, умуман дунё танишлари учун ҳозирги кунда чет тилларни мукамал ўрга-

нишга катта эҳтиёж сезилмоқда.

Оддийгина мисол, ҳаётиймизнинг турли жабҳаларига жадаллик билан кириб келаётган хориж технологиялари, турли асбоб-ускуналарни тушуниш, амалда улардан оқилона фойдаланиш учун ҳам бевосита ўша тилларни талаб даражасида ўрганиш зарурати туғилмоқда.

Мустақиллик шарофати туфайли турли хорижий фирма ва компаниялар билан ҳамкорликда қўшма корхоналар ташкил этидик. Республикаимизга

илгор мамлакатлардан турли соҳадаги мутахассис кадрларни жалб қилаёпмиз. Ёшларимиз чет элларда Ватанимиз номини дунёга танитмоқда. Шу мисолларнинг ўзидек республикаимизда чет тилларни эгаллаш нечоғлик муҳим вазифа эканлигини англатади.

Ёшларимизнинг тилларни ўрганишига бўлган иштиёқи баланд. Шунинг учун дарслик ва ўқув қўлланмалар нашр этишни яхши йўлга қўймоғимиз зарур. Бундан ташқари чет тиллар ўқитувчилари ва аспирантларнинг хорижда малакасини ошириш ишларига ҳам жиддий эътибор қаратмоқ лозим.

Қанчалик кўп тилларни билсак, шунчалик тафаккуримиз кенг, тилимиз бурро бўлади.

Гулсара
АХМЕДОВА

стиклолимиз туфайли ўз давлатига эга бўлган ўзбек халқининг тўлақонли куч-қудратини намоён қилишга нималар тўқинлик қилмоқда?

Бугунги кунни ҳис қилишда, ўзбек феъл-атвориға навқиронлик бахш эта оладиган миллий ғоя – Истиклол мафкурасидир. Айни пайтда у йўналтирувчи куч сифатида ҳеч биримизни тарқ этмаслиги ва давр билан ҳамохан бўлиши зарур.

Ҳар қандай жамият, миллат, халқнинг равақ топишида у яшаган давр, макон ва замонда юзга келган турли ҳолатлар асосий роль ўйнайди. Тарихчи ва жамиятшуносларимиз ўтмишдаги буюк маънавий меросимизни ўзлаштириш орқали халқимизнинг маърифатга ташналигини қондириш каби вазифани амалга оширишда, озми-кўпми баҳоли қудрат ишлар қилдилар.

Лекин, Президентимиз айтганларидек, "Ота-боболаримиз шўҳратининг сосияга маҳлиё бўлиб юрадиган даврлар энди ўтди. Бугун жаҳон биздан ўз сўзимизни айтишимизни, ўз тафаккуримизни намоён этишимизни талаб қилмоқда".¹ Бу талаб эса ҳозир кучли давлатдан кучли жамият сари ўтиш даврида миллатни монолит бир куч сифатида бириктириш олувчи миллий ғоя ўзбекларда қандай шаклланмоқда? деган ўринли саволни ўртага ташлаши табиий. Чунки, бугунги ўтиш даври учун зарур бўлган кучли давлат функциялари ва аломатлари аста-секинлик билан кучли жамият зиммасига ўтишда, биринчи навбатда, биз ўзбекларнинг тафаккур тарзи асосий кўприк ролини ўйнашига ишончимиз қомил.

Ҳар бир миллатнинг бошқа миллатлардан ўрганганидан нарсалари кўп. Шак-шубҳасиз, ўзбекнинг ҳам жаҳон халқларининг инсоний-миллий ҳазинасига инъом этишга арзигулик ажойиб-ғаройиб сифатлари ҳам мўл. Бу масаланинг бир томони.

Энди, ўзбек оиласида фарзанднинг илм олишига, мустақил фикрлашига тўсиқ бўладиган ҳолатлар ҳақида фикрласак. Бугунги кундаги ўзбек характерида андишалилик, хушмуомалалик, ширинсуханлик, меҳмон куттидаги қўли очиклик, сахийлик, дабдабали тўй-маърака ўтказишга мойиллик каби ҳислатлар етакчилик қилмоқда.

Ўзбек оиласида фарзанд дунёга келса ҳар кун, яхши ниятлар билан шу фарзанд яхши келажаги, тўю-томоша кўришини истаб, фотиҳа қилинади ва х.к. Натижада, бу тарздаги муҳаббат туфай-

ли, асосий куч, диққат фарзанд тўйига, иморатига тақалмоқда.

Замон эса ўзбекларнинг тафаккур тарзи, миллат характерини ислоҳ қилиш каби масалаларни ҳисобга олиш лозимлигини яна бир бор кўрсатмоқда. Ўшбу мафкуранинг ижобий мазмунини аниқлаш имкониятини берадиган объектив, тарихий мезонлари мавжудки, улар авваламбор, ижтимоий илмий-техник инқилоб ва илмий-техник тараққиётга хизмат қилиши ёки, аксинча, тўсиқ бўлиши, унинг илмий ёки ғайриилмий бўлиши мумкин.

Мазлумки, илмий ёндашув тоталитар тузумлар ва уларнинг мафкураси мохиятини тушунишни, тарих қандай содир этилган бўлса, худди шундай илмий ўрганишни ва ундан келажақ учун тўғри хулоса чиқаришни талаб қилади. XX асрда бўлиб ўтган урушлар ҳарбий конфликтилар, маҳаллий низолар ва ҳоказоларнинг, жумладан, ғалабадан кейин бўлиб ўтган 1945-1946 йиллардаги Нюрнберг процессининг тахлили асосий айбдорлар устидан бўлган ушбу суд жараёнидаги баъзи фикрлар, айбловларга қайта муҳожаат қилиш, бугунги кун ўзбек халқи менталитетиға хос маънавиятни шакллантирувчи муқаддас хотира хусусида тушунамизни имкон қадар тўлдиради. Бу тушунчанинг юксак маънодаги кенг тафаккурға айланиши ҳамда бундай тафаккур эса замондошларимизни яқин ўтмишимизга янги нигоҳ билан қарашга ундайди, деб ўйлаймиз.

1946 йилнинг 28-29 августида Нюрнбергда Буюк Британиянинг бош айбловчиси муовини Дэвид Максвелл-Файфнинг маърузаси шу гаплар билан бошланган эди: "Биз энди национал социализм олмон халқига қандай раҳбарият инъом этганига амин бўлдик. Биз энди қай тарзда ва қай мақсадлар учун Нацистлар партияси олмон халқини дунёда урушлар ва қотилликлар завазига сарфарб қила олди, бутун Олмониянинг

нацизмга тўлиқ таслим бўлиши, Нацистлар партияси ва ҳукумати ташкилотлари томонидан амалга оширилган чоратadbирлари туфайли бутун бир халқни маънавий ва жисмоний таслим бўлишига олиб келувчи, ҳарбий тажовузга тайёр бўлган, фанатик миршаблик давлатини шакллантиришни мақсад қилиб қўйган эдилар.

Бошқарувнинг тезлиги, чақув системасининг мамлакатдаги фикр ва сўз эркинлигини бўғишга тайёр ва ўргатилган кўчлардан хорихда фойдаланиш каби ўзаро бир-бирига боғлиқ бўлган услубларсиз, тирания ривожланиши мумкин эмас. Яна тақорлашим мумкин, биз бутун олмон халқини жиноятларда айб-лаш мақсадимиз йўқ. Бизнинг мақсад халқни ҳимоя қилиш ва дунё олдида ўзини англаб, ўз дўстлари ҳурматиға сазовор бўлишға имконият яратишдир. Гитлерға содиқ бўлган германлар орасида ўз қўллари билан қўллаб одамларни шаҳид қилган минглаб аёллар ва эр-каклар бор эди. Ўз фюрерлари даъват қилган ёмонлик ва шафқатсизликка асосланган этиқодға юз минглаб, йўқ, миллионлаб одамлар кўр-кўрона инонган эдилар".²

Бизнинг аждодларимиз яшаган қизил салтанатда бундай бўлмади дейсизми? Тарихчиларнинг таъкидлашича, ўша шармандали Риббентроп-Молотов пактининг имзоланишидан сўнг, дарҳол Сталин Гитлерни ҳатто "ўртоқ Гитлер" деб таъкидлаган эди. Бу тарихий ҳужжатда икита диктатор ўзаро келишиб, тактик ҳийла-найранглр орқали дунёға ҳукмдорлик қилишға интилганлар. Қизил империя асоратида бўлган Ўзбекистон шу мақсад ўйлида ўзининг юз мингдан зиёд асли йигит-қизларидан айрилди. Қизил салтанатнинг дунёға ҳукмдор бўлишға интилиши, ўзбек дeиpидан

¹ И. Каримов. "Жамиятимиз мафкураси халқчи-халқ, миллатни-миллат қилишға хизмат этсин". Т., "Ўзбекистон", 1998, 25-бет.

² Нюрнбергский процесс. Москва, 1960 г. VI том, 550-551-бетлар.

КУЧЛАРНИНГ КАРДА?

олиб кетилган, беҳисоб олтин, пахта бойликлари ҳисобидан амалга ошиши лозим эрди. Улар кучли тарихий илдизга эга бўлган халқимизни Совет машинаси орқали янчиб ташлашга зўр беришди. Бу баҳайбат арқон зудлик билан декрет, қонун чиқариш орқали КПССнинг республикалардаги қўғирчоқ ҳукуматларни яратди. ОГПУ ва НКВД тизими орқали ҳар қандай фикр эркинчилигига барҳам берилди. Гитлер Германиясидаги сингари чақув тизимининг вуқудга келиши турли хил "тройка" ва "Особое совещание" орқали репрессив тизимлар Ленин-Сталин бошчилигидаги Комфракнинг асосий қуроли эди. Таасуфки, элимизнинг илғор қисми ҳамда мингдан зиёд мўътабар руҳонийлари ушбу даврда шўро концлагерларида шаҳид бўлдилар. Ҳокимиятнинг Компартия яккахокимлиги қўлига ўтиши натижасида шу партияга мос келувчи қонунлар жорий қилинди.

Натижада, ушбу асрда халқимизнинг минглаб асл фарзандлари истиқлол йўлида курашларда концлагерларда, иккинчи жаҳон уруши сарҳадларида, афрон тупроғида, пахта майдонларида қурбон бўлдилар. Балки, биз яшаётган заварнинг ўзига ҳос хусусиятларидан Сири ҳам шу бўлса керакки, фақат ғалабалар устида айюҳаннос солиш эмас, балки атрофга, ўлтимшиимизга жиддий назар солиб, чуқур мушоҳада қилиш зарурати туғилди. Тарихнинг куч-қудрати уни фақат рақамларда кўрсатибгина қолмасдан, унинг мантиси, фалсафасини тушуниб етишга интилишда ҳис қилиниши лозим. Албатта, вақти келиб, Нюрнбергдаги сингари суд ушбу қисматларнинг айбодори бўлмиш фанатизмга асосланган террористик ҳамда экстремистик ҳаракатлар бошида турган фожеалар айбдорлари устидан ҳам бўлиши мукаррарми? деган саволни ўртага ташлаш ҳам табиийдир. Бу масаланинг бир томони.

Ҳокимиятга интилувчи фундаментализм намоёндалари, авваламбор, инсоннинг эркинлигини бўғиб қўювчи, жамий устидан мутлақ назорат ўтказувчи бир фикрлик – конформизм уруғини сочишга ҳаракат қилади. Шубҳасиз, бу ерда ислом фундаментализмида бошқа бузғунчи мафкуралардаги каби экстремистик оқим мавжудлигини кўрсатиб бериш лозим.

Иккинчидан, одамларда яхшиликка, эзгуликка ишонч ҳиссини мустаҳкамловчи, уларни поклб, юксалтирувчи, ҳаёт синовлари, муаммо ва қийинчиликларини енгиб ўтишда куч бағишловчи, умуминсоний ва маънавий қадриятларни сақлаб қолувчи, аждодларимизнинг дини бўлмиш ислом дини ўз ички табиатида кўра экстремистик ва жумладан террористик хатти-ҳаракатларни назарда тутмаган дин эди. Булар динлардаги сингари, бу динда инсонларни эзгуликка қорловчи минглаб қоида – постулатларни мисол келтириш мумкин.

Шу жиҳатдан олиб қараганда, "ислом фундаментализми" – ислом динининг махсули бўлмай, балки, маълум бир тарихий ва ижтимоий-иқтисодий факторлар, сиёсий кураш оқибатлари мажмуаси сифатида қаралмоғи лозим деб ўйлайман. Булар назаримда қуйидагиларда акс этиши мумкин.

Биринчидан, аждодларимиз сиёсатининг аънавий қиёфаси ҳаммаша адолатга, ҳалолликка, истиқлолга интилиши билан характерланади. Унинг маҳаллий хусусиятида бу ҳолат кўпроқ босқинчилардан ўзини ҳимоя қилишда, маҳаллий низоларни тинч йўл билан ҳал қилишда намоён бўлди. Бу ерда исломий қадриятларнинг ягона маънавий ва ғоявий куч сифатида, ўзбек ерининг, тили, ёзуви, моддий ва маънавий маданиятини сақловчи куч сифатида ижобий хизмат қилганлигини таъкидлаш зарур.

Иккинчидан, ислом фундаментализмининг келтириб чиқараётган, рағбатлан-

тираётган сабаблардан бири – Фарб давлатлари олиб бораётган "Мустамлакачилик ва янги мустамлакачилик, буюк давлатчилик шовинизми ва халқаро муносабатларда мусулмонларга қарши зўравонлик, "парчалаб ташла ва ҳукмронлик қил" қабилидаги сиёсатдир. Бунга қўшимча ўлароқ, иқтисодий камситишни, калондимогликни ва бошқа маданиятнинг, бошқа цивилизациянинг, хусусан, кўп асрлик илдизларга эга, Шарқ фалсафасининг бир қисми бўлган ислом цивилизациясининг фазилатларини чуқур тушунишни истамаслик қайфиятини ҳам кўрсатиб ўтиш лозим". Бошқача айтганда, Фарб давлатларининг Шарқни менсимаслиги қарши ҳаракатларни туғдирмоқда.

Учинчидан, бизларни ташвишга солаётган ҳолатлардан асосийси, инсонни коммунистик манкуртлар шаклида узок йиллар мобайнида ўз исканжасида тутиб келган тоталитар маъмурий-буйруқ-бозлик тизими емирилгандан сўнг, шўро мафкурасининг салбий тахрибаси ва маънавий қашшоқлиги туфайли захм еган замондошларимизнинг дунёқараши, руҳияти, сиёсий онгига кемтик вакуумни тўлдиришга ёт ғояларнинг муттасил равишда оқиб киришига зўр бериш кучайди.

Бизга ажабланарли-пародоксли туюлаётган муаммо шундаки, космик аср бўлмиш бизнинг юз йилликда бетўхтон қон тўқилишларга, вайронликка олиб келувчи фанатик ғоялар ва шу ғоялар билан қуролланган нацист-большевик тоталитар тузумлар бутун ниҳоятда долзарб бўлиб қолаётган диний фундаментализмнинг авж олишига олиб келди. Инсониятни эзгулик ва тараққиётга қорловчи умумбашарий ҳавфсизлик нигоҳи билан қарагандагина, ушбу муаммолар ўз ечимини топади. Ва миллат рағнақи ғоясига умуман ёт бўлган мафқурани тикиштириш, миллат руҳиятини асир қилишга ҳаракат тўхтамаган ва давом этаверди деб ҳисоблайман. Шунинг учун ҳам миллий ғоя, бизнинг бирлашувимизга, бир тан, бир жон бўлишимизга хизмат қилмоғи керак.

Даврон МУТОВ,
МУАВВИН

Ўзбекистон Республикаси
Президенти ҳузуридаги Давлат ва
жаҳамат қурилиш академияси
Ўзбекистоннинг янги тарихи маркази
етақли илмий оидими

1 И.А.Каримов. "Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: ҳавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт қароллари". Т., "Ўзбекистон", 1997, 47-48-бетлар.

Мустақиллик мафкураси

Тарихий тараққиёт тажрибаси шундан далолат берадики, ҳар бир халқ, миллат ўзининг миллий ғоясига эга бўлиши зарур, бу миллий ғоя улугвор мақсадларни ифодалайди, халқни ташкил этган ҳар бир фуқарони бунёдкор меҳнатга, Ватан учун фидокорона хизмат қилишга, ўтмиш аждодларнинг миллий қиёфасини сақлашга даъват этади.

Мустақиллик ўзининг туб моҳияти билан жамият ва ҳар бир инсон ҳаётини янги бир йўналиш билан, янги бир мазмун ва ғоя билан бойитди.

Шу йил апрелда Оқсарой қароргоҳида миллий мафкура масалаларига бағишланган йиғилиш бўлиб, унда миллий мафкура концепциясини ишлаб чиқиш энг долзарб масалалардан бири сифатида ўртага қўйилди.

Шу йиғилишда миллий мафкура тушунчаси билан ёнма-ён миллий ғоя тушунчаси ҳам муҳокама қилинди. Айтиш мумкинки, миллий ғоя тушунчасига асосий эътибор қаратилди. Бу беҳиз эмас эди. Чунки биз миллий мафкурани миллий ғоясиз муҳокама қилолмаймиз, миллий мафкуранинг ўзига хос ички тузилиши ва моҳиятини миллий ғоясиз очиб беролмаймиз.

Миллий ғоя тушунчаси миллий мафкура тушунчасига нисбатан анча кенгрок мазмунга эга. Бунинг битта, энг муҳим томонини. Ислоҳ Каримов ўша йиғилишда таъкидлаб ўтди. У миллий ғояни миллий мафкура билан таққослар экан, шундай фикрларни ўртага ташлади. «Миллий мафкура ҳеч қандай шаклда давлат мафкураси мақомига кўтарилмаслиги, айланмаслиги керак. У жамиятимиздаги қарашлар ранг-баранглиги, ғоялар хилма-хиллигини сақлаган ҳолда, уларнинг бир-бири билан қурашишга, баҳслашувига, ҳар қандай партия, ҳар қандай ҳар қайси инсон, фуқаронининг ўз фикрини эркин ифода этиши ва уни ҳимоя қилишга эён ёки тазйик қўрсатмаслиги керак».

Лекин, шу билан бирга, миллий ғоя давлатимиз, жамиятимиз, халқимизнинг юксалиши йўлида, буюк қолажақ барпо

этишдек, эзгу мақсадга эришиш ва жаҳон ҳамжамиятида ўзимизга муносиб обрў-эътибор топишимизда ягона байроқ, ягона бирлаштирувчи куч, қанот бўлиши шарт».

Кўриниб турибдики, миллий ғоя миллий мафкурага нисбатан кенгрок ва чуқуррок мазмунга эга.

Мана шундан келиб чиқиб, биз миллий ғоя тушунчасининг моҳиятини янада аниқроқ таърифлашга ҳаракат қиламиз.

Миллий ғоя — миллий маданият, миллий тил, миллий маданий мерос, миллий ифтихор, миллий анъаналарни бирлаштирувчи, уларнинг ривожланишини таъминловчи улуг бир қучдир. Миллий ғоя ҳақидаги тушунчага жуда катта эътибор берилётганининг иккита сабаби бор.

Биринчидан, Ислоҳ Каримов таъкидлаб ўтганидек, ўзининг келажагини қураётган ҳар қандай давлат ёхуд жамият, албатта, ўз миллий ғоясига суяниши ва таъиниши керак.

Иккинчидан, мустабид (тоталитар) бир тизимдан эркин ва озод тизимга ўтиш шароитида халқимиз ўзига хос, жуда катта тўсиқларга дуч келаётгани, бу жараён катта қурашлар орқали кечаётганини ҳар биримиз чуқур ҳис қилишимиз керак.

Демак, олдимизда жуда жиддий, қийин вазифалар турибди. Жумладан, миллий ғоя ва миллий мафкура тушунчаларининг моҳиятини одамларга етказишимиз, одамлар онгида, тушунчалари ва дунёқарашида ўзгаришлар яшамимиз, барча кишиларни, биринчи навбатда ёшларни миллий ғоя ва миллий мафкурани ҳимоя қилишга даъват этишимиз керак.

Жамият ҳаётининг ички қатламларини кўз олдимизга келтирсак, асосан икки муҳим омил — моддий ва маънавий томонларнинг бирлиги ва зидлигига дуч келамиз. Жамият ҳаётини бундай ажратиш нисбийдир. Чунки жамият ҳаётида моддий ва маънавий томонларнинг ўртасидаги чегарани топиш амри-маҳол. Баъзи бойларнинг маънавий қашшоқлигини кўраимиз.

Масала фақат мавжудлик шаклида қўйилмаслиги керак. Моддий томоннинг яшаш тарзи, ривожланиши, ўзгариб, янгиланиб туриши маънавий томонсиз воқе бўлолмайди. Моддий томон маънавий томонсиз ўз қиёфасини, мазмунини, моҳиятини йўқотади. Демак, мавжудлик яшовчанликдир, бу ривожланиш, ўзгаришдир, мавжудлик маълум мақсадга хизмат қилишдир. Моддий ва маънавий томонларнинг бирлиги жамият ҳаётининг, ҳар бир инсон ҳаётининг асосидир, ривожланишнинг асосий ҳаракатлантуривчи қучидир. Фоя моддий ва маънавий томонларни бирлаштиради, уларнинг ҳаракатига йўналиш беради ва шу тариқа ривожланишнинг ҳаракатлантуривчи қучига айланади. Мана шундан келиб чиқиб, Ислоҳ Каримов Оқсаройдаги учрашувда сўзлаган нутқидан шундай деган эди: «...ўзимиз танлаган мустақил тараққиёт йўлида аниқ марраларни кўзлаб яшашимизда, пировард мақсадимиз бўлган озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт қуриш борасидаги интилишларимизда биз учун руҳий-маънавий қуч-қувват манбаи, илмий асос — бу миллий ғоя, миллий мафкура бўлиши керак».

Фалсафий маънода ғоя ривожланишнинг моҳиятини очиб беради, аммо баъзан ғоя ривожланишга зид ҳам келиб қолиши мумкин. Ғоя ижтимоий ҳаракатнинг туб моҳиятидан келиб чиқмасдан, балки ижтимоий ҳаракатга ташқаридан олиб қирилганда мана шундай зиддиятли ҳолатлар келиб чиқади. Бундай зиддиятли ҳолатлар баъзан ҳақоқатли натижаларга олиб келади. Фашизм жуда катта ва қучли ижтимоий ҳаракат сифатида майдонга келди. Аммо у тараққиётни тезлаштирувчи ҳаракат сифатида эмас, балки аксинча тараққиётга зид ҳаракат сифатида амал қилди. Чунки фашизмнинг асосий ғояси тараққиётнинг ички мазмунидан келиб чиққан ғоя эмас эди, бу ғоя нацистлар томонидан ишлаб чиқилган ижтимоий ҳаракатга зўрлаб киритилган эди. Бошқа халқларни асоратга солиш, бос-

қинчилик, қирғин ғояси барча миллатларни олмон миллатига бўйсундириш ғояси тараққиётга зид бўлгани учун ҳалокатга учради.

Ҳар бир ҳаракатнинг моҳиятини шу ҳаракатни вужудга келтираётган ғоялар мазмунидан билиш мумкин. Ваҳобийлар ва бошқа диний экстремистик кучларнинг асл қиёфаларини очиб ташлаш учун улар асос қилиб олган ғояларга эътибор бериш керак.

Маълум ғоянинг тараққиётга зид ёки зид эмаслигини билиш осон эмас. Чунки кўп ғоялар бир қарашда анча жозибадор бўлиб кўринади, аммо бу ғояларни инсонийлик меъёрларига таққослаб кўрсак, шунда бу «жозибадор» ғоялар ортида чиркин мақсадлар яширинганини билиб оламиз.

Илмий адабиётларда «миллий», «миллийлик» деган тушунчалар жуда кўп ишлатилади. «Миллий тил», «миллий маданият», «миллий анъаналар», «миллий муносабатлар», «миллий ифтихор», ҳуллас, мана шуларга ўхшаш ўнлаб иборалар борки, улар ўта оммалашиб кетганидан, уларни бемалол ишлатиб келаямиз. Аммо «миллий ғоя» ибораси бу деярли янгилик. «Миллий ғоя» тушунчасини биз мустақиллик йилларида, хусусан кейинги бир-икки йил ичида ишлата бошладик. «Миллий мафкура» тушунчаси тўрт-беш йилдан буён оғиздан тушмайди, шунинг учун унга анча ўрганиб қолдик. Аммо «миллий ғоя» тушунчасига ҳали кўниколанганиз йўқ.

Дарвоқе, «миллий кийим», «миллий тил», «миллий анъана» каби тушунчаларни ишлатганимизда, кўз олдимизга ўзбек халқи турмуш тарзининг маълум томони гавдаланади. Миллий маданий мерос деганимизда биз ҳеч қийналмасдан нималар ҳақида гапириш кераклигини биламиз. Аммо «миллий ғоя» деганда ўйланиб қоламиз. Ғоя ҳам миллий бўладими, ғоянинг миллийлиги нимада экан?

Миллий ғоя тушунчаси мазмунини билмоқ учун биз яна ижтимоий тарихий жараёнларнинг ички моҳиятига бир назар солайлик.

Ижтимоий тараққиётнинг умумий концепцияси мавжуд. Табиат бойликларига нисбатан оқилона муносабатда бўлиш, шулар асосида ижтимоий бойликлар яратиш, фан-техника ривожига кенг йўл очиб бериш, моддий ишлаб чиқаришни замонавий технология билан жиҳозлаш, маънавият ва маърифатнинг ривожланишини ҳар томонлама рағбатлантириш, миллат ва халқнинг юксалишига олиб келади.

Муқаддас
МИРЮСУПОВА

МУСТАҚИЛ ДИЁР

(қўшиқ)
Навоиёт АННАКУЛОВА оғзаки, тилқ юсуфова

**Ўзбекистон — гул диёр,
Истиқлол мангу шиор.
Боғида яшнар баҳор,
Тинчлик бўлсин барқарор!**

**Рўмолимни гул илди,
Хаёлим гулда қолди.
Амир Темур бобомнинг.
Боғларин ёдга солди.**

**Мустақилсан диёрим,
Тинчлик менинг шиорим.
Сени қуйлаб ўйнайман,
Дилимда йўқ ғуборим.**

**Богим бору богим бор,
Богимда гулзорим бор.
Армони йўқ инсонман,
Севишли юртбошим бор.**

**Баҳор фасли келганда,
Чаман бўлди боғларинг.
Севинчларга тўлди дил,
Озод бўлган чоғларинг.**

**Менга боқар ҳур замон,
Ватан — қуёш паноҳим.
Армони йўқ инсонман,
Доим қўллар Оллоҳим.**

Нақорат:

**Ўзбекистон — гул диёр,
Истиқлол мангу шиор.
Боғида яшнар баҳор,
Тинчлик бўлсин барқарор!**

Нақорат:

**Ўзбекистон — гул диёр,
Истиқлол мангу шиор.
Боғида яшнар баҳор,
Тинчлик бўлсин барқарор!**

*Миллатнинг улуғ нартбадасини, саодатини сақлашнок,
чинки дариқлариса дармон бўлмоқ, вазифанигидир.*

Алир Мамур

Маънавият — инсон улуғлигининг, миллат буюклигининг ягона ўлчови бўлар экан, биз кураётган давлатимиз нималарга таяниши лозим? Президентимиз Ислом Каримов таъкидлаганларидек, **мустақил Ўзбекистон ўз миллий маънавияти негизларига, қадриятларига таянган ҳолда дунёвий давлат қуриш вазифаларини амалга оширмоқда.**

Маънавият — кишиларнинг фалсафий, ҳуқуқий, илмий, бадий, ахлоқий, диний тасаввурлари ва тушунчалари мажмуи бўлиб, унда одамнинг руҳий ва ақлий олами ўз ифодасини топади. Маънавият жамиятнинг, миллатнинг ёки айрим бир кишининг ички ҳаёти, руҳий кечинмалари, ақлий қобилияти, гидрокини мужассамлантирувчи тушунчадир. У инсон ва жамият маданиятининг негизи, инсон ва жамият ҳаёти маълум йўналишининг бош омилидир. У мўайян давлат, жамият иқтисодий-ижтимоий ҳаётининг равнақи, ўзгариши ёки инқирозга юз тутишига кучли таъсир кўрсатади. Маънавият бойиб борса, жамият равнақ эта боради ва, аксинча, маънавият қашшоқланса, жамият бора-бора таназзулга юз тутати. Юртбошимиз айтганларидек, «**маънавият инсоннинг, халқнинг, жамиятнинг, давлатнинг куч-қудратидир. У йўқ жойда ҳеч қачон бахт-саодат бўлмайди.**»

Халқ тарихининг ҳамма босқичларида жамият вазифаларини ҳал этишга қодир. Юрт юмушига яроқли ва қобилиятли қатлам — меҳнаткаш халқ, унинг деҳқонлари, хунармандлари, зиёлилари тарих ижодкорлари ҳисобланган. Инсон — инсонга, халқлар — халқларга ўхшамайди. Бир-бирини айнан такрорламайди. Хар бирининг ўзига хос жиҳатлари, хусусиятлари бор. Шу маънода маънавият маданиятнинг ҳосиласидир. Маънавият турли халқлар ва мил-

латлар маънавий дунёси, уларни бир-бири билан боғлаб, ривожланишнинг ворисийлигини, узлуқсизлигини таъминлаб турувчи миллий ва умуминсоний қадриятлар тизимидир.

Миллат — кишиларнинг ягона тил-

Бугунги кунга келиб умуминсоний ва миллий маънавиятимиз қадр топмоқда. Инсонлар бир жамиятда, бир даврда ва ўхшаш шароитларда яшаётганликларига қарамасдан, у ёки бу нарсанинг қадрини турлича аңлайдилар. Ижтимоий жараёнлар таъ-

Инсонийлик халқ бахтини ўйлашдир...

(Мустақиллик мафқураси ва ўзликни аңлаш)

да сўзлашиши, яхлит ҳудудда истиқомат қилиши, муштарак иқтисодий ҳаёт кечириши, умумий маданият ва руҳиятга эга бўлиш асосида тарихан ташкил топган барқарор бирлик бўлиб, тарихий тараққиёт давомида ривожланиб келган кишиларнинг маънавий-руҳий бирлигининг вужудга келиши асосида шаклланади. Миллатнинг абадийлигини, унинг барқарорлигини таъминлашнинг асосий омили унинг ички маънавий-руҳий салоҳиятидир. Миллат, бир сўз билан айтганда, маънавият асосида тарихий топувчи жамият бирлигидир. Миллатнинг жипслиги давлатнинг қудратини белгиловчи омил ҳисобланади. Бу эса ўз навбатида миллий маънавиятнинг инсонлар қалбида чуқур аңланганлигидан далолат беради.

сирида кишиларнинг қадриятлар тўғрисидаги тасаввурлари, қарашлари ўзгаради, бу эса тараққиёт жараёнида одамларнинг турмуш шароитлари, ҳаёти ва маънавий қиёфасидаги ўзгаришлар билан боғлиқдир. Аммо сира ўзгармайдиган абадий қадриятлар ҳам бор (виждон, иймон, меҳр-шафқат, адолат, سخоват каби).

Қадриятлар жамиятнинг ривожига кишилар ҳаётининг турли давларида турлича аҳамият касб этади. Масалан, юртни ёв босганда — озодлиқ, империя ҳукмронлиги ниҳоясида — истиқлол, уруш даврида — тинчлик, касал ва беморлик даврида — сихат-саломатликнинг қадри, ошиб кетади, уларга интилиш кучаяди.

Бугунги кунда республикаимизда

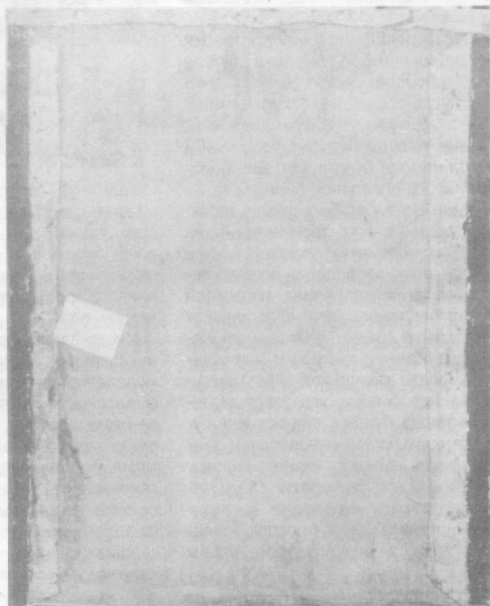
«Шифо» топган асарлар

Ўзбекистон мустақилликка эришган кунлардан бошлаб биз – рассомларни ташвишга солган муаммо бу тасвирий санъат асарларини сақлаш ва таъмирлаш масалалари эди.

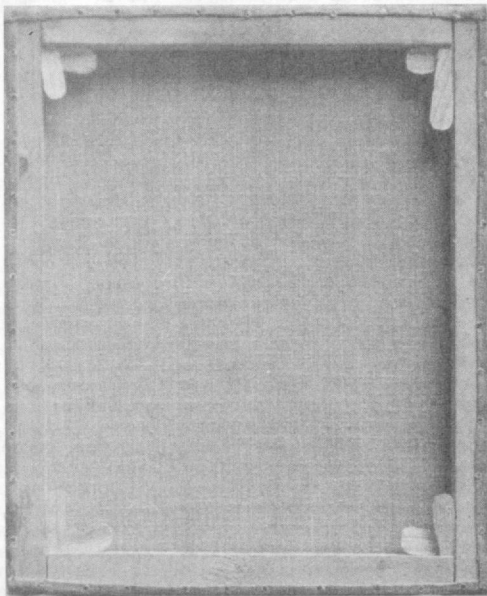
Шу масалани ҳал қилиш мақсадида 1999 йили Камолитдин Бехзод номли Миллий рассомлик ва дизайн институтида «Тасвирий санъат асарларини таъмирлаш» бўлими очилди.

Ҳозирги кунга келиб «Рангтасвир техникаси ва технологияси» ва «Рангтасвир асарларидан нусха кўчириш», «Тасвирий санъат асарларини таъмирлаш» бўйича бўлғуси мутахассислар билан мунтазам машғулотлар олиб борилмоқда. «Кимёвий ва биологик муаммолар ва маҳобатли рангтасвир таъмирлаш» йўналиши бўйича профессор А.Абдураззоков, доцентлар Ш.Илхомов, О.Сали-

мовлар дарс бермоқдалар. Юқоридаги таъмирлаш соҳалари бўйича асосий вазифа камина ва Альбина Михайловна Дворцис зиммасига юклатилган. Лаборатория шароитида фото ва рентген масаласи келажакда ечимини қутаётган муаммолардан. Бундан ташқари таъмирлашда қўлланадиган барча ашёлар ва асбоблар масаласи институт раҳбарияти бошчилигида ҳал қилинди.

Таъмиргача

Лаборатория шароитида таъмирлаш ишлари.

Энди музейларда аҳвол қандай, сақлаш ва таъмирлаш масалалари қай аҳволда? Эртага бизнинг талабаларимиз тажриба орттириш учун музей ичида ишлашга шарт-шароитлар борми, деган савол табиий равишда юзага келади. Ўзбекистон санъат музейида олиб борилаётган таъмир ноқулайликларига қарамай талабаларимизга имкониятдан келиб чиқиб, шароитлар яратиб бера-

ётганлигини алоҳида таъкидлаш даркор.

Хар хил тасвирий санъат асари ўз даврининг махсулоти. Таъмирлаш жараёнида ўз анъана, услуб, мактаблар тажрибасига суянган ҳолда ашёлар таркиби, кимё-биологик услубларни аниқлаб қўллаш, об-ҳаво, муҳит қай даражада эканлигини, даволаш даврида ушбу муаммони барчасини аниқ белгилаб муаллиф услу-

бига зиён-заҳмат етказмай, фақат сақлаб қолишни ўйлаш тўғри ва самарали бўлади.

Таъмирловчи расом ўз имкониятларидан келиб чиқибгина таъмирлаши, сақлаш ишларини бажариши керак.

Музейларда ўз таъмирловчисини, яъни нажоткор устасини кутиб ётган қанчадан-қанча етук расомларнинг рангтасвир асарлари мавжуддир. Давр тақозоси, ноқулайлик, расомлар технологик жараёнга керакли даражада эътибор билан қарамаганлиги сабабли шикаст толган асарлар қайта тикланишга, таъмирлашга муҳтож, ночор ҳолатда сақланиб келмоқда.

Бўлажак таъмирловчи расомларимизнинг асосий мақсади таъмирлашга муҳтож бўлган ноёб санъат асарларини қайта тиклаб, элга тақдим этиш, кейинги авлодларга муҳофазалаб топширишдир.

Файрат ОРТИҚОВ,

К.Бехзод номли Миллий

расомлик ва дизайн институти рангтасвир кафедраси доценти

Порлоқ эртамиз оилада яратилади... Оила — жамиятнинг негизи, бирламчи зарраси. Ҳар қандай жамият эса ана шу кичик зарралардан ташкил топади. Лекин у шунчаки зарра эмас, тирик вужудлар маскани, тарбия ўчоғидир.

Илмий тилда айтсак, оила эр-хотин, уларнинг бола-чақалари, энг яқин туғишганларидан иборат кишилар яшайдиган хонадондир. Оила одамларнинг табиий, иқтисодий, ҳуқуқий, маънавий, ижтимоий бирлигидир.

Кузатишлар шуни кўрсатадики, оилаларнинг юзага келиш жараёни ҳаётда бир хил эмас. Биз қўйида оиланинг вужудга келиш сабабларидан баъзиларини таҳлил этишга уриниб кўрдик.

Айтиш жоизки, кўп болали (асосан қизлари кўп) ота-оналар қизларини тезроқ уйли-жойли қилиш мақсадида эшикдан келган совчиға баъзан яхшироқ суриштириб ўтирмасдан розилик берадилар. Қизлар келин бўлиб борган жойида тиниб-тинчиб кетса-ку майли, аммо кўпгина ахралишлар шу тасодифий никоҳлар асосида юзага келмоқда.

Баъзи ҳолларда йигит бирор қизни пинхона, астойдил севиб қолади. Сўнг совчи қўяди. Албатта, кўпгина ота-оналар эрқа ўғилларининг талабини бажо этадилар. Йигит уйлانган, сеvimли оиласини бузмасликка ҳаракат қилади. Чунки «Ўзинг пиширган ошни айланиб ич» деган нақл бор. Шу сабабли бўлса керак, бу тоифа никоҳ ўз мавжудлигини иложи борича узоқроқ сақлаб қолади.

Турмушимизда «Билмайин босдим тиконни, тортадурман жабрини» деган иборани тез-тез учратамиз. Ёшларимиз эрткича эхтиросларга берилиши оқибатида айрим ҳолларда ўзларини ноқулай аҳволга солиб қўядилар. Тасодифий учрашувлар натижасида йигит билан қиз ўртасида бўлиб ўтадиган эхтиросли онлар ҳамма ҳам оиланинг қурилишига олиб келавермаслиги мумкин. Йигитлар учун, севишиб юрган қизга уйланиш, бошқасини топиш қийин эмас. Аммо, қизлар учун бу катта бахтсизлик саналади.

Айрим ҳолларда, ёшлар қилар ишини қилиб бўлган, илҳосиз қолган ота-оналар фарзандларини никоҳлаб қўйишга мажбур бўлишади. Аммо, бу ёшларнинг жиддий ҳаётга тайёргарликлари ҳақида ўйламайдилар. Бундай ҳолда йигит қизни никоҳига олмаса, жиноий иш қўзғатилади.

Чекка бир туманнинг кичик бир қишлоғидан Д. исмли қиз шахарга ўқишга келади. Дастлабки кунлари оддий, содда кийинар, шахарга кўниқолмас эди. Қисқа вақт ичида Д. бўянадиган, сочини охириги урфда турмаклайдиган, танасининг энг нозик аъзоларини кўрсатиб турувчи кийимлар кийдиган бўл-

ди. Дугоналари билан тез-тез туғилган кунларга бориб, баъзида ётиб қоладиган одатлар чиқарди.

Д. шахардаги бир уйда курсдош дугонаси билан турар, қариндошлари ундан имкон даражасида хабар олиб туришарди. Бирок Д.даги ўзгариш уларни ташвишга солиш ўрнига, аксинча «шаҳарлик» бўлиб қолган қизларидан қувонишарди.

Ўқишлар тугаб, Д. қишлоғига қайтди. Совчилар... ва ниҳоят, тўй ҳам бўлиб ўтди. Дабдаба билан ўтказилган тўйдан хориган меҳмонлар ширин уйқуда. Эрта тонгда тўй бўлиб ўтган хонадондаги (соат 3.00 лар бўлса керак) дод-фарёд, йиги овози барчани оёққа турғазди. Дарвозани очган она дабдаба билан кузатилган қизининг аянчи билан алфозда, тўнги қўйлақда, бетига қора чаплаган ҳолда қўриб тошдек қотди. Қизининг ёлғиз ўзи эшик олдида юм-юм йилғаб турар эди...

Ёмон хабар қишлоқда тез тарқалади. Негизанга бу воқеа юз берди? Негизанга ота-она шу аҳволга тушдилар? Балки уларнинг лоқайдлиги, қизларининг орткича эркинликка берилишига асос бўлгандир.

Ўзбек оиласи ўзининг гўзал урф-одатлари билан кўпчилик бошқа миллат оилаларидан фарқ қилади.

Ҳар бир ота-она фарзандаги ёмонликни раво кўрмайди, албатта. «Онасини кўр, қизини ол» деган нақлга амал қилган ҳолда, фарзандининг келажагини ўйлаб, ҳар бир ота-она ўғлининг бошини «иккита» қилиш учун қиз бор хонадонларни «ўрганишга» киришадилар. Хонадон ҳақида уларнинг қўни-қўшинларидан суриштирадилар ва қиз бола шахси ҳақидаги фикрларни кўпроқ билишга қизиқади.

Ниҳоят, томонлар бир қарорга келгач, тўй маросимлари ўтказилади. Бундан қўзланган асосий мақсад ота-она ўз фарзандини бахтли бўлиб, тинч, тотувликка яшашларини таъминлашдир.

Турмуш тажрибалари шуни кўрсатадики, ота-она розилиги билан ҳар томонлама ўйлаб тузилган никоҳ узоқ муддатли ҳисобланади. Бу тоифа никоҳларда деярли ахралиш ҳоллари юз бермайди.

Халқимизда «Бой — бойға боқар, сув

— сойга оқар» деган азалий нақл бор. Ўзига тўқ оила бошлиғи (кўпчилик ҳолларда ота) бирор-бир нуфузли доирадан ўзига қуда излайди. Санокли дақиқаларда ёшларнинг бир умрлик тақдир ҳақидаги «битим» юзага келади.

Томонларнинг фақатгина бир-бирининг эғаллаб турган лавозимлари ва молиявий аҳволи ҳақидаги қизиқишлари асосида юзага келадиган бу тоифа никоҳ манманликдан бошқа нарса эмас. Таниш-билишларининг назарида обрў поғонаси сари яна бир босқич «кўтарилиш» мақсадида дабдаба билан тўй берилади... Улар фарзандлар тўғрисида ўйлаб кўришадими? Қизи қандай хонадонга келин бўлиб тушаяпти? Кўёв соғломми? Бу оилада маънавий муҳит қай даражада? Қиз бола шу хонадонга келин бўлса тиниб-тинчиб кетадими? Бу тоифадаги ёш оилалар ота-она қарамоғида бўлади. Ёшларнинг мустақил фикр юритишлари учун имконият бўлмайди.

Шуни таъкидлаш лозимки, ҳар қандай жамиятда оиланинг мустақил бўлиши учун хизмат қиладиган муҳим омил бу оиланинг фаровонлиги учун меҳнат қилиш, касб-хунар эгаллашдир.

Ватан оstonадан бошланади. Демак, у оила остонасидан бошланади. Шундай экан, оила манфаатларини ҳимоя қилиш билан бу жамиятимиз келажагининг порлоқ бўлишига ўз ҳиссамизни қўшган бўламиз. Бу эса республикаимизнинг барча фуқароларидан фавқулодда талаб қиладиган масъулиятли ишдир.

Гулсанам
ТИЛЛАЕВА,

Қарши муҳандислик-иқтисодий
институтини

Мустиқиллик шарофати билан биз дунёни, дунё эса бизни танимоқда. Ўзбекистон мустиқиллигини жаҳон ҳамжамияти фаоллик билан қўллаб-қувватламोқда. Чунки республикамиз серкуёш, ер ости ва усти бойликлариغا кон ва, энг асосийси, халқимиз меҳмондўст ва олижаноб, шунингдек, Президентимиздек билимдон, ватанпарвар, меҳрибон, тадбиркор ва узокни кўра билувчи раҳбаримиз бор.

Мустиқил республикамиз ўзи танаб олган йўл — очик, эркин бозор иқтисодиётига асосланган одил жамият, кучли демократик ҳуқуқий давлат куриш йўлидан босқичма-босқич олға бормоқда.

Президентимиз бошчилигида барпо этилаётган давлат, аввало умумжаҳон цивилизациясига, давлат курилиши соҳасида тараққий этган бошқа халқлар эришган тажрибаларга, айни вақтда ўзбек халқининг миллий анъаналарига, ихтиомий қадриятларига асосланмоқда.

Мустиқиллик туфайли хорижий мамлакатлар билан ҳар томонлама иқтисодиёт, ихтиомий, сиёсий соҳаларда алоқалар кенгаймоқда. Жумладан, олий таълим соҳасида ҳам жуда кенг имкониятлар очилмоқда. Хусусан, бизнинг республикамиздаги олий ўқув юртлари билан хорижий мамлакатлардаги олий ўқув юртлари ўртасида малакали мутахассислар тайёрлаш борасида ҳар хил шартномалар тузилмоқда.

Ҳар қандай юртининг келажаги ватанпарвар, ўз илмининг жонкуяри бўлган фарзандлари қўлида бўлгани боис, юртобшимиз ҳар бир хорижий мамлакатларга қилган сафарларида фан-техникаси, технологияси ривожланган, қадимий маданияти бой, юксак маданиятли юртлардаги олий ўқув даргоҳларида ёшларнинг таълим олиши учун имкониятлар яратмоқдалар. Президентимизнинг гамхўрликлари остида юртимизнинг ватанпарвар, юрганида ўти бор, «Элим деб, юртим деб ёниб яшаш керак» шиорини ўзининг бош мақсади қилиб олган олий ва қизлар чет элларда таълим олиш ҳуқуқига эга бўлмоқдалар.

Мана, ҳурматли Президентимизнинг, иқтидорли ёшларни чет элда таълим олишларини қўллаб-қувватловчи «Умид» жамғармасини ташкил этиш ҳақидаги фармонлари фикримизнинг далилидир. Умуман, бу фармон иқтидорли талабаларни жуда тўлқинлантириб юборди. Айниқса, кейинги йилларда шахримизда Германиядаги Гёте номли институтнинг филиали очилиши олмон (немис) тилини ўрганувчилар, олмон тилига қизиқувчилар ва қолаверса ҳозирги кунда мактаблар, олий ўқув юртларида фаолият курсатаётган олмон тили ўқитувчилари учун қувончли воқеа бўлди. Бу институт жаҳоннинг жуда кўп

ДУНЁНИ ТАНИМОҚ ВАТАНПАРВАРЛИКДИР

Келасизми — ёшлар қўлида.

И.Каримов

мамлакатларида ўз фаолиятини давом эттириб келмоқда.

Олий илмгоҳнинг асосий вазифаси ва мақсади чет элларда халқро маданий ҳамкорлиғи ривожлантириш ва бошқа давлатларда Ўзбекистоннинг бой илм-фани, маданиятини тарғиб қилишдан иборат. Бу борада Гёте институти дунёнинг турли чеккаларида немис тилини бошқа халқларга ўргатиш мақсадида бепул курслар ташкил этишдек хайрли ишни амалга оширганидан ташқари бир қанча педагогик муассасалар билан ҳам ҳамкорлик қилмоқда. Бундан кўзланган асосий мақсад, халқлар ўртасида дўстликни, байналмилаллик аъналарини мустаҳкамлаш ва инсонларро муносабатларни яхшилашдир.

Бундан ташқари Гёте институти билан елкама-елка туриб фаолият курсатаётган Германия Академик Алмашув хизмати ҳам ёшларимизни Германияда тахсил олишлари, илғор илм-фан муваффақиятлари билан танишишларида астойдил сазй ҳаракат қилмоқда. Германиянинг бу ташкилотлари ёрдамида бизнинг Ўзбекистон Миллий Университетидаги олмон филологияси бўлимида фаолият курсатуви немис тили ўқитувчилари, қўлаб талабалари ҳам турли муддатларда Германияда тахсил олиб қайтишди. Германия Академик Алмашув хизмати томонидан ўтказилган тест ва суҳбатлардан муваффақиятли ўтган базми талабалар 5 ой муддатга, базилари бир ой муддатга Германияда тахсил олиш учун юборилди. Бу талабалар қайтиб келгач, ўз билим ва тажрибаларини мустиқил Ўзбекистонимизнинг равнақи учун сарфламоқдалар.

Гёте институти ва Академик алмашув ташкилотларининг яна бир муҳим, самарали томони шундан иборатки, улар олий ўқув юртларини, мактабларни янги-янги, замонавий дарсликлар, видео ва аудиокассеталар билан таъминламоқдалар.

Шу борада диққатни бир масалага қаратмоқчиман, ҳозирги кунда нафакат жумхуриятимизда, бутун дунёда инглиз тилини ўрганишга қизиқиш жуда ортган. Бу жуда қувонарли ҳол албатта. Аммо, шуни ҳам қайд этиш лозимки,

хорижий мамлакатлар мактабларида деярли барчасида икки ва ундан ортик чет тили ўргатилади. Ўқувчилар қанча кўп чет тилларини билишса, уларнинг шунчалик дунёқараши ортиб, онги ривожланиб боради. Шунинг учун ҳам дошмандларимиз таъкидлашганки, бир чет тилини билган киши битта одам, икки чет тилини билган киши иккита одам ва ҳоказо. Нима учун бизнинг мактабларимизда ҳозирда Германия мамлакати билан тобора ўсиб бораётган ҳар томонлама муносабатларимизни ҳисобга олиб немис тилини иккинчи чет тили сифатида ўқув жараёнига киритиш мумкин эмас?

Мен яқинда Германиянинг жуда кўп шаҳарларида бўлиб қайтдим ва олий ўқув юртларининг фаолияти ва мактаб ўқитиш тизимини кўриб, ўқувчиларнинг ўз она тилиси олмон тилини, чет тилларидан инглиз, француз, ҳатто итальян тилларини яхши ўрганаётганликларини кўриб ҳавас қилдим. Шунинг учун ҳам улар қайси мамлакатга бормасин, таржимонсиз бемалол мулоқот қила оладилар. Бундан ташқари улар бизнинг Ватанимиздаги мавжуд тарихий ёдгорликлар, тарихий шаҳарлар ҳақида маълумотларга эга эканликлари ва бундан ташқари мамлакатимизга қизиқишларининг ортиб бориши одамини ҳайратта солади.

Умуман, келажаги буюк давлатимизнинг халқи оқил, тупроғи олтиндир. Ёшларнинг хорижий юртларга бориб илм-фан ўрганиш йўлидаги қадамлари, қуч-ғайрати манбаи бу ўз давлатимизнинг ўтмиши, хозирги куну ва келажагидир. Биз — ёшлар ана шундай серкуёш бир юртда қамол топаётганимиздан бахтиёримиз ва ёш, навқирон республикамизнинг янада дунёга танилишида ўз ҳиссамизни қўша олсак, ўзимизни шу юртининг ватанпарвар фарзанди деб атай оламиз.

**Шухратнон
ИММИНОВА,**

Мирзо Улуғбек номли Ўзбекистон Миллий Университети хорижий филология факультетининг маънавий ва маърифий ишлар бўйича декан ўринбосари

Кўшиқларин сезри бир дунё

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Козим Қаюмовни танимаган инсон бўлмаса керак. У Тошкентнинг Сақичмон маҳалласида туғилган. Ҳаётдаги бош шиори — ростгўйлик, қатъиятлик, вақтнинг, умрининг қадрига етиш, инсонларга шодлик улашишдан иборат. Турмуш ўртоғи Мухлисахон санъатнинг қадрига етadиган, уйим-жойим дейдиган аёл. Бир-биридан ширин-шакар Нафисахон, Насирахон, Зидаҳон исмли учта қизни тарбиялаб voyага етказмоқда. Айни пайтда М.Турғунбоева номидаги «Ўзбекракс» миллий ракс бирлашмасининг яққалон хонандаси сифатида фаолият кўрсатиб келмоқда. Турли мавзудаги 400 га яқин замонавий ва миллий эстрада қўшиқлари муаллифи. «Чинор остидаги дуэл», «Насриддин афанди», «Қулло ва хумча», «Қўзларим йўлингда», «Ким жинни», «Гуноҳ», «Шариф ва Маъриф», «Кўёш остидаги уй», «Болалик станциясидан чиққан поезд», «Олтин девор» каби 15 дан орттиқ фильмлардаги қўшиқлари, хусусан, «Чархпалак» видеофильмида ижро этган «Чархпалак» қўшиғи халқимиз орасида машҳур. Унинг Юсуф Розиковнинг кўп қисмли «Домла» видеофильмидаги мистер Шерзод Ақомов роли тилларда дoston.

— Айтингчи, ижодингиз гуллаган бир

даврдa илк бор қўлингизга соз ушлаган болалигингизни ҳеч соғинганмисиз?

— Албатта, болалик хотиралари ҳеч қачон бизни тарк этмайди. Ҳар доим уни соғиниб яшаймиз. Менинг болалигим олтинчи йилларга тўғри келади. Тошкентнинг Чигатой оқтепасида пионерлар саройи бўларди. Кунлардан бирида ўтиб кетаётиб қарасам, ҳовлида болалар рубоб, доира, чанг, ғижжак чалишмоқда. Яқинроқ бориб уларни кузата бошладим. Бир маҳал устози келиб қолди-ю, болаларга қўшиб мени ҳам ичкарига бошлаб кирди. Сўнг мусиқий сезги-эшитиш қувватим текширилди. Маъқул келдим шекилли, сўзсиз қабул қилишди. Менга ғижжак чалишни тавсия қилишди. Лекин фикру ҳаёлим рубобда эди. Аввалига бир-икки кун шу созини тингирлатиб юрдим, кейинчалик аста-секин ғижжакка меҳрим орта бошладим.

— Саҳнага илк бор чиққан пайтингизни эслай оласизми?

— Мактабда ўқиб юрган кезларим саҳнага қўп чиққанман. Лекин бевосита йўл-йўриқ кўрсатиб, профессионал саҳнага олиб чиққан, устозлик қилган инсон бу — Шухрат Иноғомов бўладилар. У киши дастлаб мени «Осиёликлар» гуруҳига таклиф этдилар. Гуруҳда Аббос Алиев, Ботир Сафоевлар билан бирга

иш бошладик. Учовимиз биринчи бўлиб «Рок» услубидаги ўзбекча қўшиқни саҳнага олиб чиққанмиз. Натижа ёмон бўлмади. Гуруҳимиз тез орада эл оғзига тушди. Бироқ бу кувонч узокқа чўзилмади. Номдор жамоалар бизга совчи қўя бошладим. Аббос «Ялла»га, Ботир эса Ботир Зокиров гуруҳига ўтишни лозим кўрди. Мен эса ҳеч иккиланмасдан «Синтез» гуруҳида ижодимни давом эттиришга аҳд қилдим. Менинг таклифим билан «Синтез» «Наво» дея қайта номланди.

— Энди икки оғиз раҳматли падари бузрукворингиз ҳақида сўзлаб берсангиз?

— Отамиз Обидхўжа Қаюмхон ўғли келиб чиқишига кўра Баҳоуддин Нақшбандга бориб тақалади. Яратган эгам уларга 80 йил умр берган экан, Улардан ёдгор бўлиб беш қиз ва икки ўғил қолди. Мен оилада кенжа фарзандман. Улар уста эдилар. Оиламизни ана шу касби орқали халол меҳнат эвазига боққанлар. Ҳаром пулдан ҳазар қилардилар. Маданиятли, маърифатли, айниса, ички дунёлари нихоятда бой, олиханоб инсон эдилар. Каминани эрқалаб «тўрам» дердилар. Ҳар доим «Болам ҳунар ўрганнинг, йигит кишига 70 хунар оз. Хунарингиз кўп бўлса, ҳеч қачон қоқилмайсиз. Ҳаётда бири бўлмаса

бошқаси аскотиб қолар», дея насиҳат қилардилар. Ҳамза номидаги мусика мактабиға у кишининг рағбати билан борганман.

Бир воқеа ҳеч қачон ёдимдан чиқмайдди. Таҳминан йигирма ёшларда эдим. Замонавий эстрада жанрида қўшиқ айтиб юрамдм. У пайтлар фақат «Ялла», «Наво» гуруҳлари яхши танилганди. Ашулчилардан эса Юнус Тураев, Эсон Қандов ва бошқа санокли ижрочилар бор эди. Отамиз мени чақириб «Болам, ўзбекча ашулаларни ҳам биласизми? ёки бари шу шовкин холосми?» деб сўрадилар. Мен эса «Йўқ, адажон, ўзбекчаши ҳам бор» дея қўлимга дуторни олиб мумтоз қўшиқлардан бирини айтиб бердим. Улар бошларини чайқаб ўтирдилар. Қўшиқ маъқул келди шекилли, баракалла деб елкамга қоқиб қўйгандилар. Бу безиз эмас. Негаки, ўша пайтлар кўпчилик эстрада деганда фақат русча қўшиқларни тушунарди. Шунақа модами, йўналишими бор эдиди. Лекин менинг репертуаримда югослав, поляк, болгар, инглиз, араб ва бошқа қатор халқларнинг қўшиқлари, хусусан, отаимизга бағишланган «Пада-ри бузрукворим» қўшиғим бор эди. Матнини Шукр Қурбон ёзган.

Шукронлар бўлсинким, волидаи муҳтарамимиз Насиба ая ҳозир 85 ёшларда, анча тетиклар, ҳеч қаерда ўкмаган бўлсаларда, бироқ араб имлосидаги китобларни яхши ўқийдилар. Уларга бирор маротаба ҳам гап текизмаганман. Энди санъаткорнинг ҳаёти ўзингизга маълум. Уйга ҳар доим кеч қайтаман. Қачон қарамай кўзлари тўрт бўлиб қутиб ўтирадилар.

— Агар адашмасам, Ўзбекистон Теле-радиокомпанияси эстрада симфоник оркестрининг якяхон хонандаси сифатида фаолият қўрғатаётганингизга ҳам салкам 20 йил бўлапти. Ижодингизнинг янги поғонага кўтарилган, етилган даври ҳам бевосита шу жамоа билан боғлиқ. Оркестрда асосан кимлар билан ижодий ҳамкорлик қиласиз?

— Оркестрга 1982 йилда қабул қилинганман. Бу жуда ҳам улғу даргоҳ. Тан олишим керакки, ижодимдаги янги ва ёруғ кунларга бошловчи эшиклар айнан шу даргоҳда очилган. Бу ерда мен танкили бастакорлар Анор Назаров, Алишер Икромов, оранжировкачи Дони Илёсов билан танишдим. У оркестр баддий раҳбари ва дирижёридир. Очиғини айтганда, унингдек мохир оранжировкачилар Ўзбекистонда санокли. Иш бошлаган дастлабки кунларданок унга миллий йўлдаги мумтоз қўшиқларни айтмоқчи эканлигини ва бу ишда ёрдам беришни сўрадим. Шунда у «Сиздан бу нарсча чиқади. Келинг, менда бир қўшиқ бор» — деб «Оромижон»ни қўлимга тутқазди. Аслида бу қўшиққа ажо-

йиб устозларимиздан раҳматли Комилжон Жабборов қўй басталаган. Лекин уни замонавий эстрадага мослаштириб, қайта ишлаган инсон Дони Илёсов бўладилар. Уни устоз Юнус Ражабий нотага туширганлар.

Хуллас, қўшиқ тайёр бўлди. Сўнг уни саҳнага олиб чиқишдан олдин устоз Фаттоххон Мамадалиев, Ориф Алимаҳсумов ва Орифхон Ҳотамовлар имтиҳон қилишди. Қўшиқ уларга маъқул келди шекилли «Болам, бир яхши ишни бошлабсиз, бундай қўшиқларни бемалол айтсангиз бўлади», — деб оқ фотиҳа беришди. Шу тарика ҳозиргача Дони Илёсов билан ижодий ҳамкорлигимиз давом этиб келмоқда. Айниқса, сўнгги альбомдан жой олган қўшиқларнинг барчасини унинг ўзи оранжировка қилди. Унинг ютуғи шундаки, мумтоз қўшиқларни эҳтиёткорлик билан бузмасдан сақлаб қолишга ҳаракат қилади. Шу қадар катта маҳорат билан оранжировка қиладики, хонанда уни ихро этаётганда, ҳеч ҳам қийналмайди. Санъаткорлар тили билан айтганда, унинг қўлидан ўтган қўшиқларни хонандалар қанқоғи қониб, баралла ихро этаверади. Қани энди шундай истёдодли оранжировкачилар сафи ёшлар ҳисобига кўпайса...

— Қозимжон, нима учун мумтоз меросқа қўй ўра бошладингиз?

— Сабаби мумтоз қўшиқларга меҳрим, қизиқишим кучли. Тўғри, илгарилари ҳам қатор шундай қўшиқларни ўрганганман. Бироқ уларнинг маромига етмай қолганлиги учун саҳнага олиб чиқишни эп кўрмадим, фақат «Оромижон»дан сўнггина ўзимга ишона бошладим. Қолаверса, ҳар бир мумтоз қўшиқни айтишнинг мезони бор.

Уни устоз санъаткорлар тинглаганида, «Э, бекор қилибди. Шундай яхши қўшиқни бузиб айтибдику», десачи? Қолаверса, мумтоз қўшиқларни билмасдан туриб, замонавий эстрада жанрида яхши натижаларга эришиб бўлмайди. Бундай санъаткорнинг ижодий пойдевори бўш бўлади. Бу қўшиқларнинг ҳар бири туганмас хазина. Эндиликда албатта уларни ўрганишимиз, ёшларга ўргатишимиз зарур.

— Ўтказилаётган қўрик-танловлар хусусида нима дея olasиз?

— Қўрик-танловларнинг ўтказилишини, албатта, ижобий баҳолаш керак. Агар шундай тадбирлар ўтказилмаса, ижодимизда ўсиш ҳам бўлмайди. Танловлар хонандаларнинг сарагини-саракка, пучагини-пучакка ажратади, санъатимизнинг ҳозирги кундаги савиясини кўрсатади. Қаерда, қандай ҳофиз борлигини, унинг овози, услуби, маҳорати қай даражадалигини билиб оламиз.

Шу ўринда бир такиф айтмоқчий-

дим. Мана бир неча йилдирки, Самарқандда Ҳожи Абдулазиз, Хоразмда Қомилжон Отаниёзов, Андижонда Маъмуржон Узоқовлар хотираларига бағишланган нуфузли танловлар ўтказилди. Пировардиди Ватанимизнинг турли вилоятларида ҳам қатор иқтидорли ёш хонандалар борлиги аниқланди. Бироқ кўрик аяқланганга, ишлар бироз тўхтаб қолмоқда. Эндиликда хаваскорларни тарбиялаш, овозини маромига етказиш зарур.

— Айтингчи, шоғирдларингиз борми, улар ҳақида гапириб беринг.

— Бу борада нолимайман, улар жуда-юкун кўп. Вилоятларга борганимда ўраб олишадди. Қувониб кетаман. Лекин бевосита ўзим шугулланиб, йўл-йўриқ қўрсатганларим санокли. Ш.Тошматов, М.Фурова, М.Раҳимбердиеваларни шоғирдларим деб айта оламан.

— Танқидларга қарамасдан мазмунан савз қўшиқлар кўпайиб бормоқда. Бунинг сабаби нимада деб ўйлайсиз?

— Эстрада шунақа жанрки, тез-тез ўзгариб туради. Бир пайтлар рок йўналиши расм бўлганди. Кейин диско, реп, фольк рок, поп-рок, этно поп ва бошқалар машғур бўлди. Аммо эстрада битта. Унга миллий рух сингдирилиб, ўзбекча оранжировкадаги ижросини эса биз миллий эстрада деб атайимиз. Лекин юқоридаги сиз айтган фақат шовкин-суронлардан иборат бўлган замонавий, Ўвропу услубидаги концертларда ҳам зал ёшлар билан лиммо-лим. Демак, уларнинг ҳам яшашга ҳаққи бор. Уларнинг фаолиятини профессионал даражада йўлга қўйиш керак. Устига-устак бастакорларимиз ҳам жанрда ёзишмайди. Натижада, ёш ижрочилар чет эл хонандаларининг тайёр мусикасига ўзбекча сўзлар қўшиб, ўзлаштиришга мажбур бўлишмоқда. Танқид кўпайгани билан муаммолар ўз-ўзидан ҳал бўлмайди. Уларни оқилона ҳал этиш зарур.

Хонанда Қозимжон Қайумов миллий эстрада қўшиқчилиги ривожига ҳам салмоқли ҳисса қўшганлардан. Узоқ изланишдан сўнг бошқалардан фарқли равишда ўзига хос янгиҳа талқинда «Еввойи Тановор», «Этмас-дим», «Қаландар I», «Сайёра», «Мунот»ни тинглаб ва бошқа туркум қўшиқлар яратилди.

Қозимжоннинг ҳар бир қўшиғини сеҳрли бир дунёга қиёслашимиз келадди. Дилларни эзгувчи «Мунот» ҳақидаги қўшиқни тинглаганимизда, беихтиёр уйга толамиз. Юракдан айтилаётган қўшиқ ҳаёлларимизни узоқ-ўзоқларга элтаётганини сезмай қоламиз ҳам.

Иброҳим
АБДУРАҲМОМОВ,
санъатшунослик фанлари номзоди

Ўзбекистон халқ ёзувчиси АСҚАД МУХТОР

«Умрим узок бўлар...»

Асқад Мухтор «Асрим» шеърида дейди:

Тахтлар қулади,
Топталди тоғлар,
Худодлар йиқилди юзтубан,
Ўзлигин таниди муҳтожлар,
Қитъалар уйғонди уйқудан,
Сўзларимиз
базан қон, чақин,
Темир жаранга-ла ёзилди.
Атом майдонлари,
ой бўлди яқин,
Мозорлар дарсликлар бузилди.

XX аср тарихи, талотумлари, қусури ва қудрати, гўзаллиги ва даҳшатли манзарасини бу қадар мардона, бешафкат, ихчам ва лўнда акс эттирган бошқа бирор асарни ҳозирча қўрган, ўқиган эмасман. Бугина эмас, шоир бу шеърда ўзининг аср ҳодисаларига қай даража дахлдорлиги, аср силсиласида тутган ўз макъи, бугунги кўнда бир оз чекланган, бир ёқлама туюладиган бош маънавий-ижодий ҳақида ҳам тортинмай бор гапни айтади:

Барин кўрдим,
севдим асримни
Бутун фожияси, даҳшати билан,
Бутун гўзаллиги, қудрати билан,
Севдим мен замондош наслимни.
Курашим, емириш,
яратиш, куриш —

Мана шундай бўлди асримизда бахт.

Мана шу арзи ҳол ва иқронома тасдиғини адибнинг 77 йиллик умри, 60 йиллик ижодий фаолияти давомида яратган асарлари орқали яққол кўриш мумкин. Шуларга асосланиб таниқли шоир Рауф Парфи: «Асқад Мухтор — XX аср ўзбек дунёсини бутун фожиялари, бутун парвозлари-ла мужассам қилган буюк адабидор... Асқад Мухтор ижодиёти кўзгусида Авлиё Зардушт, Конфутсий, Дао, Муҳаммад алайҳиссалом, Исо алайҳиссалом, Баҳоуддин Нақшбанд, Маркс таълимотларининг бадий савлати юз кўрсатди. Бу инъикос у ёки бу даражада бўлишидан қатъи назар, Инсон ва Инсонийлик, Инсон Бахти учун кураш ғояси билан суғорилгандир», — деган хулосага келади.

Асқад Мухтор лирик шоир, носир, таржимон сифатида XX аср ўзбек адабиётида ўзига хос ўрин эгаллайди. Асли татар оиласидан бўлган Асқад ўз-

Қалб

*Яна бир кун қизгин ишлар билан,
Ўтми ҳислар билан ёниб тугади.
Қалб эса... қалб кулранг оқшомнинг
Доно сукунатин тугади.*

*Унда бебош ёлқинлар сўнган,
Чирсилламас ҳўл саксовулар.
Сўнгги азиз чўғлар ўчмоқда, аммо
Олов тафти ҳамон ловулар.*

*Мен хаёлан сокин шом қўйнида
Сенинг қўлларингни топаман
Ва яхши қизиган ўша тандирда
Олтин сўзларимни нондек ёпаман.*

беклар орасида ўсиб, улғайиб ўзбек адабиёти ва маданиятининг йирик намоёниси даражасига кўтарилди.

Асқад Мухтор Фарғона шаҳрида туғилган. 11 ёшида отаси вафот этиб болалар уйида таълим-тарбия олади. 1936 йили Тошкентга келади, журналистика курсида, Ўрта Осиё давлат университети (ҳозирги Ўзбекистон Миллий университети)да ўқийди, «Еш ленинчи», «Қизил Ўзбекистон» газеталарида адабий ходим, кейинроқ Ёзувчилар уюшмасида котиб, «Гулистон», «Шарқ юлдузи» журналларида, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасида бош муҳаррир бўлиб ишлайди. Адиб муҳаррирлик қилган йиллари бу газета ва журналлар республикада ҳур фикрлик, ошкоралик минбарига айланди.

Асқад Мухтор бадий ижодни шеърятдан бошлади. Унинг биринчи шеъри 1935 йили матбуотда кўринди, 40-50-йилларда «Пўлат қуйувчи», «Хамқиш-лоқларим», «Раҳмат, меҳрибонларим», «Чин юракдан» шеърый китоблари чиқди. Гарчи бу китобларга кирган асарлари ўз вақтида танқидчиликда ижобий баҳо олган бўлса-да, шоирнинг миллий адабиётимиздаги ўрнини, ижодий қиёфасини белгиллаган шеърлари 60-йиллардан бошлаб майдонга кела бошлади. Шу тарика шоирнинг шеърятда

ўзлигини топиб олиши ҳийла узок ва машаққатли кечди. Унинг «99 миниятюра» (1962), «Шеърлар» (1966), «Кўёш беланчаги» (1971), «Сизга айтар сўзим» (1978) каби шеърый тўпламлари фақат шоирнинг эмас, 60-70-йиллар шеърятининг муҳим ютуғи саналади. Асқад Мухтор бу шеърый китоблари орқали ўзбек адабиётида янгича интеллектуал-фалсафий лириканинг шаклланишига катта ҳисса қўшди, янги ижодий авлод тақдирига кучли таъсир кўрсатди.

Асқад Мухтор ўз ижодидида жаҳон поэзиясининг энг сўнгги тажрибалари, бинобарин замонавий поэтик тафаккур билан қадимий Шарқ шеърятини донолигини ажойиб бир тарзда туташтиришга эришди. Асқад Мухтор шеърятининг қадимий, аммо ҳамма даврлар учун зарурий ақтуал мавзу-муаммолар — инсон ҳаётининг маъноси, туғилиш, яшаш, ўлим жумбоқлари, табиат силрлари, оламнинг чексизлиги ва яхлитлиги, макон ва замон нисбати, инсон табиати, ақл-заковати, ундаги меҳр ва ҳақ туйғусининг қудрати, инсоннинг инсон олдидаги бурчи, жамият ва табиат билан бир бўтуниги — шулар теварагида баҳс юритади. Асқад Мухтор ҳаммаша халқнинг кўнглини кўтарадиган, одамлар қалбига қувонч, нур олиб киради-

ган, уларни ўйлатиб қўядиган, дунёнинг, ҳаётнинг сир-асрорларидан воқиф эътидан сўзларни топиб айтди. Шoir кўзи билан ҳаётга, оламга нигоҳ ташласангиз гўё хайратлар гирдобига тушасиз, дунё сирга, сехрга тўлади, ҳар бир нарса, ҳодиса ўзига ҳос маъно касб этади, маъҳум тушунчалар моддий тусга кирди, ана-табиатга ўзингизни жондор ҳис этасиз, жимжитлик суронини эшитиб турасиз, япроқни худди китобдай ўқийсиз, қалбингизда булбуллар чарх ургандай бўлади, ойга қараб кўзингиз ёшланади, назарингизда дарёда сув эмас хотиралар оқади, дарё кечалари узоқ ёшлигингиз, дарё оқими босиб ўтган йўл умр йўлингиз бўлиб кўринади.

*Оқшом кўринишда осуда, сўлим,
Лекин у бир олам ўй, сир сақлайди,
Ингичка кишнаса узоқда қўлун,
Биянинг кўзида юлдуз чақнайди...*

Бу каби гўзал, сирли-сехрли манзаралар тасвири шoir беститидан ис-таганча топиш мумкин:

*Менга гўзал, сехрий дунё керак,
Сирру мўъжизасиз яшай олмайман!*

Оламнинг, инсон ҳаётининг сир-сехри ҳақида баҳс кетганда шoir Умар Хайём, Навоий, Бедил сингари Шарқнинг мутафаккир шoirларини ўйга толдирган ва, ҳатто, фан-техника революцияси асрида ҳам инсон тафаккурининг парвози ҳали етиб бормаган сарҳадларига ҳаёлингизни тортади:

Нур ҳам — материя, дейди олимлар.

Ер шар қун сайин оғирлашарми?

Нимага бўлмаса зулмат ваҳимаси

Гирдобига олар гоҳ бу Шарни?

Миллиард йиллар неча миллиард юлдуз

Ер деб нур хирмонин ҳамон уяди.

Нимага бўлмаса унда одамлар

Қора қунларини оғир туюди?

Бу хил саволлар ҳамон ўз жавобини кутади...

Чамамда шoirнинг романтик руҳ билан жилланган сатрлари қанотида бир оз заминдан юқорилаб кетдик шекилли. Аслида Асқад Мухтор шеърларида романтик парвоз нақадар баланд, ҳаёлар, ўйлар чексиз бўлмасин, поэтик мақсад, фикр-хулоса жуда аниқ, конкрет, табиат, олам сирлари ҳақидаги ҳар қандай ўй-ҳаёллар ҳам оқибатда замин ташвишларига, социал масалаларга, кундалик турмуш муаммоларига келиб тақалади. Қаранг, миллиард йиллардан бери ерга нур ёғилса ҳам нечук инсониятга нур етишмайди?

Шoirнинг лирик ҳақрамони эл-юрт ичигада ўз ўрини, қадрини яшши англайдиган, теварак-атрофда юз бераётган барча ҳодисаларга, яхши ва ёмон ишларга ўзини дахлдор деб биладиган, ҳар қадамда виждони олдида ҳисоб бери турадиган маънавий жиҳатдан юксак, мустаҳкам эътиқодли бир шахс. У

жуда босиқ-осойишта ва айна пайтда исёнкор, ўта камсўқум, ҳокисор, шу билан бирга доно, донишманд. У ўзгаларга ҳам, ўзига ҳам гоҳ талабчан, кези келганда ҳатто ўзини ҳам аямайди, ўз ҳаётини ҳам шафқатсизлик билан сарҳисоб эта олади, шундан бўлса керак, фалсафий мушоҳадага мойил осойишта қалбда баъзан кескин танҳид, киноя-кесатик, ҳажвий ҳамлалар ҳам уч бериб қолади. Шoirнинг лирик ҳақрамони ором билмайдиган, доимо изланувчан, масала моҳиятига интилувчи қалб эгаси, у «ин ҳам меғузарад» қабилидаги юпатувчи, ўнғай фалсафани кескин рад этади. Унингча:

*Ин ҳам меғузарад. Тугиб олинг дилга,
Чиндан, ҳамма нарса, сўзсиз, ўтади,
Лекин ҳамма нарса ўзи билан бирга
Умрининг бир қисмин олиб кетади.*

Агар шу ўтган умр беҳуда кечса, изсиз кетса — фожиа, эл-юрт манфаати йўлига фидо этилса, ўтган умрдан ёрқин из қолса, бу энди қўвонч, бундай одам учун ҳатто ҳаётнинг сўнгги бекати — ўлим ҳам кўрқинчли эмас.

Асқад Мухтор поэзиясини айрим танқидчилар рационализмда айлаган эдилар, унда ҳиссиёт етишмайди деб нолишган. Эҳтимол шoir ихтида бундай қойишлар учун асос берадиган ўринлар ҳам бордир, бироқ унинг энг яхши шеърларида доно фикр ҳаммаша гўзаллик тўғриси билан йўғрилган. Асқад Мухтор шеърлари шакл жиҳатидан янгича, лекин мазмуни, руҳи, йўналиши томонидан шу кунларда яратилаётган айрим аънавий вазнлардаги асарларга кўра классик шеърятимизга яқинроқдир.

х х х

Асқад Мухтор прозасида гўё шеърятининг давомидек туюлади. Шеърларига ҳос фалсафий ўйчанлик, мушоҳадакорлик, масаланинг моҳияти билан қизиқиш, шафқатсиз реализм ва романтик руҳ, тасвирдаги аниқлик ва метафоризм, символла, заминга яқинлик, сўзлаш тарзидаги соқинлик ва ҳаёлий парвоз — барчаси насрий асарларига ҳам кўчиб ўтган. Адибнинг қатор қисса ва романлари энг яхши шеърлари сингари ўзбек адабиётида шакл жиҳатидан ҳам ўзига ҳос янгилик бўлди. Асқад Мухтор қисса ва романлари орқали ўзбек насрининг ифода қўламини кенгайтирди; адиб ўзбек насрига мушоҳадаларга бой, романтик жило билан йўғрилган ўзига ҳос реалистик услубни олиб кирди; реализм асосида миф, афсона, притча-хикоялар тажрибасини ўзлаштиришнинг яхши намунасини берди.

Асқад Мухтор прозасининг мавзу мундарижаси ранг-баранг, ҳақрамонлари хилма-хил. Бироқ асарлари марказида меҳнат мавзуи, замондошлари — XX аср кишилари образи туради.

Маълумки, совет даври адабиётида ишчи образини яратишга катта эътибор берилар, ишчи образи социалистик реализм адабиётининг бош қаҳрамони саналар, бу борада М.Горькийнинг «Она» романи ҳар жиҳатдан намуна қилиб кўрсатилар эди. Асқад Мухтор ўша аънавалар изидан бориб ўзбек адабиётида ишчилар ҳаётини ёритиш, ишчи образини яратиш йўлида кўп заҳмат чекди. Унинг насрдаги ilk машқи «Дарёлар туташган жойда» қиссаси урушдан кейинги йиллар прозасида ишчи ҳаёти сари қўйилган дастлабки қадам эди. Ёзувчи бирин-кетин яратган «Опа-сингиллар», «Давр менинг тақдиримда», «Чинор», «Бўронларда бордек ҳаловат», «Аму» асарлари орқали бу ҳаётга қайта-қайта мувоҳаат этади. Бу асарлар ахлит ҳолда Ўзбекистонда ишчи синфининг туғилиши, шаклланиши, ишчилар ҳаётининг турли муаммолари тўғрисида муайян тасаввур беради. Айни пайтда бу тур асарлар социалистик реализм адабиётининг қўсурларини ҳам ўзида намён этади. Бу тур асарлар орасида айримлари, масалан, «Опа-сингиллар», «Аму» романлари адибнинг бевосита хоҳиши, кўнгил майли, эҳтиёжи билан эмас, ихтимойи буюртма асосида яратилганидек таассурот қолдиради.

Адиб асарларидаги етакчи қаҳрамонлар ҳаётнинг мураккаб чигалликларидан, жинкўчаларидан дадил ўта оладиган, бало-офатларни енгиб ўрганган қучли, матонатли характерлардир. Бу хусусият унинг «Опа-сингиллар» романидаёқ уч берган эди, кейинги асарларида янада ёрқинроқ кўринади. «Қорақалпоқ қиссаси»даги Жапақ, «Туғилиш»даги Луқмонча, «Давр менинг тақдиримда»даги Аҳмаджон, «Чинор»даги Очил бува, Ориф, Комила, «Бўронларда бордек ҳаловат» қиссасидаги Заргаров, ниҳоят «Дунё болалари» китобидаги талай қаҳрамонлар — булар социал фаол, қучли, матонатли характерлардир. Бир қарашда ўта камсўқум, камтар, ҳокисор, аслида эса қалби дарё, ақл-заковатда етук, фидойи йигит Луқмонча ўз даврида оғизга тушган эди. «Давр менинг тақдиримда» романи қаҳрамони Аҳмаджон 30-50-йиллар талотумларидан омон чиққан матонатли қаҳрамон сифатида 60-йиллар ўзбек насрида муҳим воқеа бўлган эди. «Чинор» романидаги Очил бува образини адабий танқидчилик ўзбек халқининг йўлға образи, жонли тимсоли деб баҳолади. «Бўронларда бордек ҳаловат» қаҳрамони Заргаровда эса замонавий ишчи синфига, иш одамиси ҳос талай хислатлар таассурусини топди.

Шу тариқа реалистик позицияда турган ҳолда романтик руҳдаги қучли характерлар яратишга интилиш ёзувчи

ижодининг етакчи хусусиятларидан бирини ташкил этади. Адиб фақат йирик насрий асарларида эмас, драма ва поэма-лариди, болаларга аталган ҳикояла-рида ҳам асосан шу хил матонатли ки-шларни бош қаҳрамон қилиб олади; ҳатто таржима учун ҳам кучли қаҳра-монлар мавжуд асарларни танлайди, унинг айни «Шоҳ Эдип» (Софокл), «Қар-қочилар» (Шиллер), «В.И.Ленин» (Мая-ковский), «Ун икки» (Блок), «Оловни ташлама, Прометей!» (М.Карим) асар-ларини таржима қилганлиги тасоди-фий эмас.

«Чинор» романида ўша даврнинг қат-тор ўтқир ижтимоий-маънавий муаммо-лари катта жасорат билан кўтарилган. Чунончи, романда етакчи персонаж-лардан бири Ориф билан боғлиқ қис-сани эслайлик. Ёзувчи назарида Ста-лин вафотидан кейин шакллана бошлаг-ан янги тилдаги бу раҳбар ҳодим тоғ кишлоғига раҳбар бўлиб келар экан кўп-лаб чигалликларга дуч келади: гўзал тоғ кишлоқларининг хонаварини этили-ши, маъмурий бўйруқбозлик йўли билан тоғликларни зўрлаб чўлга кўчири-лишининг кўнгилсиз оқибатларига қар-ши исён кўтиради. Шунингдек у, «халқ депутатлари» учун махсус имтиёзларни йўқотиш, истироҳат боғларидида меҳ-натга даъват этувчи дабдабали шior-лардан воз кечиш, маориф тизимидида доғматик ўқитиш тизимини бартараф этиш устида бош қотиради; ҳўжаликда азоб ва шафқатсизликлар ҳисобига ра-порт тайёрлаш тартибига кескин қар-ши чиқади. «Инсонни аввало инсон деб эмас, фақат бир ижрочи деб биламиз. Эҳтимол, унинг бошида сеникидан ҳам чигароқ саволлар, балки гўзал фикр-лар бордир. Ким сўрайди ундан бу ҳақ-да... Шундай муҳит яратилса эдики, одам уйида нимани ўйлаган бўлса, мажлисда ҳам шунч гапирса, кўнглида нима ўйлар тинчлик бермаётган бўлса, райкомда ҳам, обкомда ҳам...» 60-йил-лар шароитида Орифни қўйидаган бу жумбоқлар ҳозиргача жумбоқлигича қолди!

XX аср охирига келиб Орол фo-жеаси ҳақида катта-кичи ҳама бонг ура бошлади. Асқад Мухтор эса Орол муаммосига кўпчилик у қадар эътибор бермаган, Оролнинг «порлоқ истикбо-ри» ҳақида ҳавойи орузлар билан юр-ган кезларда «Чинор» романида бу ма-салани жуда кескин қилиб қўйган эди. Асар персонажларидан бири Матнiёз Орол тақдирига ўта нописанд муноса-батда бўлган профессор Шуманинг ха-тарли оқибатларга олиб келувчи ил-мий режасига қақшатқин зарба беради.

Романда тарихга ёндашиш бoди-да йўл қўйлаётган кўнгилсиз ҳодисаларга ҳам кескин муносабат билдирилади. «Ўтмишни ёппасига зулмат қилиб қўр-

сатаётганларни ёмон кўраман» дейди асар бош қаҳрамони Очил бува. «Ким эдик тарихда бизлар: номи йўқ, қаш-шoқ, гадо...» деган қўшиқ сатрлари э-латилганда у ўзига хос донишмандлик ва босиқлик билан «Ўзбек ҳеч маҳал га-до бўлган эмас... Ота-буваимиз ёғ ичиб яланғoқ ётмаган албатта. Нони бўлмаса бўлмагандир, лекин кўнгил қашшоқлиги унга бегона эди...» дейди. Шу мулоҳа-задан кейин Очил буванинг акаси Абду-лахад думо сарғузашти, унинг Лев Тол-стой билан учрашув воқеаси, Абдулахад қорининг Аҳмад Яссавий хусусида Л.Толстой билан баҳси келтирилади. Абдулахад қори Лев Толстойга Яссавий фалсафаси ҳақида сўзлайди, машҳур ҳикматлардан байтлар айтади:

*Оқил бўлсанг, ғарибларнинг кўнглин овла,
Элни кезиб, етимларга меҳр боғла...*

Бу каби ғарибларга меҳр-муруват туйғуси билан йўғрилган сатрлар Тол-стой эътиборини ўзига тортади, уни ўй-мушоҳадаларга фарқ этади.

Шунда буюк адиб дейди:

«— Қизик, нега мен билайман бу одамни? Конфуцийни биламан, Ганди-ни биламан... Буни эса... Яссавий де-дингизми?... Мана энди сиз менга ай-тинг: нима учун бу таълимотни ҳамма замоналарнинг буюк донишмандлари бу қадар зўр бериб тарғиб қилишади? Ҳамама динларда, барча халқларда нима учун булар мунча кўп... Чунки, бу Исо-нинг таълимотигина эмас, бу умумба-шарий қоидалар. Ахлоқий ҳақиқат би-лан диний ҳақиқат — иккиси бир ҳақи-қат. Ўзаро меҳру муҳаббат — инсоннинг бирдан бир оқилона фаолияти. Инсон давлат қонунлари билан эмас, муҳаб-бат қонунлари билан яшаб, ўз ахлоқий қамолотини тинмай йўлаши керак...»

Толстой тилидан яна шуларни илова қилади: «Подшоҳ ҳокимияти бузуқ яра-мас ҳокимият. У халқни инқилоб жи-рга итармоқда. Даҳшатли, қонли инқи-лоб бўлади. Бу жуда катта жиноят, мул-ла».

Бу гаплар Яссавий адабиёт тарихидан бадарга қилинган 60-йиллар шароитида битилган! Гарчи Толстой тилидан, унинг башорати тарзида берилса-да, «буюк инқилоб» тўғрисида «қонли инқилоб», «жуда катта жиноят» деб ёзиш ўша даврда ҳазилчакам иш эмас эди!

Яиришининг ҳоҳати йўқ: ҳукмрон мафкура таъзики Асқад Мухтор роман-ларига ҳам ўз таъсирини кўрсатди. Ҳа-то «Давр менинг тақдиримда», «Чинор»-дек яхши асарларнинг талай саҳифала-рида ҳам бу нохуш ҳодиса асортларни кўриш мумкин. Бироқ улкан адиб энг яхши асарларида, қўриб ўтганимиз-дек, замона зугумларини четлаб ўтиб, баъзан эса тўғридан-тўғри унга қар-ши бориб халқ ҳаётининг ҳаққоний ман-зараларини ифодалашга, мардона туриб

ҳақиқатни айтишга, ўқувчи дилига эз-гулик, социал адолат туйғуларини олиб киришга муваффақ бўлади.

«Воқеалар ҳудди момақалдироқ ол-дидан кучли шамолда узилган япроқ-лардек учиб ўтмоқда, улар қаердадир, узокларда эмас, гўё менинг ўзимда, бо-шимда шовуллаб туришибди, улар биз билан ҳисоблашмоқчи, тақдиримизни ўз қўлларига олишмоқчи. Наҳотки, шундай бўлиши мумкин экан?»

Нихоят асар охиридаги жумлаларни ўқиб кўринг:

«Биз асримизга бердик йилларимиз-ни. Умримиз оташини авлодларга туз-дик. Бу оташ ёниқки, йиғирманчи асрни бекор қилиш мумкин эмас.

Йўқ, йиғирманчи аср ўчмайди!»

Бу хил насрий парчалар шеърдек ўқи-лади.

«Ривоятлар, ҳикоятлар, қиссалар»дан иборат «Чинор»да янги ўзбек насрида мавжуд кўплаб ифода йўлларига дуч ке-ламиз, лекин барибир унда, кўтаринки романтик услуб, фалсафий талқин, ме-тафоризм устун. Асарнинг «Чинор» деб аталishiда шoirна символ қаммо маъно бoр. Муаллиф марказий қаҳрамон Очил бувани улкан Чинорга қиёс қилади, чи-нор билан мулоқотга солади.

Асқад Мухтор шахсига ҳo муҳим ху-сусиятлардан бири табиатан унинг из-ланишга ниҳоятда мойил эканлигидир. У бутун ижоди давомида ўз ишларидан, ёзганларидан қоникмай изланиб, янги-лик қидириб, ҳаётнинг, яшашнинг маъ-носи ҳақида бетиним ўй суриб ўтди. Унинг шеърларидаги лирик қаҳрамон ҳам, насрий асарларидаги бош қаҳра-монлар ҳам аввало изланувчан, фикр-лайдиган безовта одамлардир. Ҳаётда-ги кескин ўзгаришлар рўй берган 80-90-йиллар маҳсули бўлган икки асар — «Бухоронинг жинқўчалари», «Фано ва баҳо»-да, шунингдек умрининг сўнгги палласи оғир хасталиқ чоғида қорозга туширган «Йўқ қонганда» деб аталган «Тундалиқлар»ида («Қундалиқлар» деб аталган жанри адиб ўз руҳий ҳолати-дан келиб чиқиб шундай атайди) бу ху-сусият янгича бир тарзда намоён бўл-ди.

«Бухоронинг жинқўчалари» асари қаҳрамони XX асрнинг мураккаб тари-хий сиймоларидан саналимиш Файзулло Ҳўжаевдир. Ёзувчи асарда унинг ўс-мирлик даври — шахс, юрт фўқароси сифатида шаклланиш йўллари ҳақида ҳикоя қилади. Файзуллонинг ўсмирлиги эса асримиз бошида ўлкада буюк ижти-моий ўзгаришлар ўқ бераётган, эски тузум, эскича қарашлар зиддияти ян-ги жаҳи миниб, қуни тугаб бораётган, янги миллий озолиқ гоғялари тўғрили кела-ётган шиддатли йилларга тўғри кела-ди. Қаҳрамон характери ўша мураккаб тарихий шароитда, жиддий ижтимоий

ҳодисалар тўлқини ичида шаклланади, тобланади.

Ижтимоий типларнинг мураккаблиги, мусбат ва манфий томонлари Файзуллонинг руҳоний устози, дин ҳомийси Шоражаб Зуфунун тинимсизда яна ҳам муаммалроқ кўринади. Сир эмас, ўша пайтга қадар яратилган ўзбек адабиётидаги кўпчилик асарларда диндорлар, дин ҳомийлари образи нуқул бирқалама қора бўёқ билан чизилар, уларни ҳамиша реакция томонида турган кимсалар тарзида талқин этилар эди. Тарихдан, ҳозирги кун тажрибасидан маълумки, диндорлар, дин раҳнамолари орасида Хожа Аҳрор каби тараққий-парвар, халқ фаровонлиги, тинчлиги, истиқболи ҳақида ўйлайдиган, шу йўлда курашадиганлар ҳам кўп бўлган. Шоражаб Зуфунун шу хил диндорлардан. У ҳолис ниятли, инсофли, диёнатли, эл-юрт ғамида юрган одам. Файзуллонинг Зуфунун билан дин, иймон, диёнат, руҳий поклик, инсоний камолот ҳусусидаги бахслари асарнинг энг ёрқин саҳифаларини ташкил этади. Зуфунун динни инсонни руҳий покликка, камолотга етакловчи бир восита, имонни эса қалбдаги маъё деб билади. «Имон, — дейди у. — Тажалли субҳи азал. Имон керак, ишонмоқ керак. Худога ишонмоқ бандасини инсофли, имонли қиладир, ахлоқ даврасида ушлаб турадир. Дўзахга ишониш дахшатда тутса, жаннатга ишониш тасалли берадир. Буларни ҳеч қандай жиний қонунлар мажмуи билан алмаштириб бўлмас. Қонуни бўзмоқ мумкин, алмаштирмоқ, бекор қилмоқ, ниҳоят сотиб олмоқ мумкин. Имон эса ичингизда, уни ҳеч нарсга қиллолмайси».

Зуфунун муддаоси яна ҳам аникроқ қилиб дейди: «Инсон учун энг улуғ илму фунун — баҳоли қудрат кўпроқ яхшилик кўргазиб, бақадрироқ камроқ ёмонлик қилиб яшамоқдир. Жумла мўминда қомил диёнат, имони пок бўлса, бадқорлик бўлмағай. Имонлар соф эрса зулму таққир, ағбору фақир қайдин келур?»

Файзулло имон, дин ҳусусида устози билан тортишади, олишади, баъзан унинг даъво-далилларига шубҳа билан қарайди, барибир, ноилож унинг таъсирига берилади. Энди у ўз ҳаётини мол-мулк билан эмас, одамлар билан, ҳамён билан эмас, дин-имон билан боғлайди, нажот йўли диний эътиқодда деган қарорга келади; одамлар бир-бирларига мушфиқу меҳрибон бўлиши керак, имон, диний эътиқод одамлар орасига меҳр уруғини сочоди деб ўйлайди. Энди у ҳамма нарса имону диёнат учун — мол ҳам, пул ҳам, умр ҳам — деган широний ўз олдига қўяди. Афсус, бу ўй-режалари, орзу-интилишлари ҳам яна саробга айланади. Ижтимоий-синфий дидактилар зилзила солиб турган жа-

мият жароҳатларини бундай ширин орзулар билан асло тартибга солиш мумкин эмаслиги маълум бўлади. Устознинг нияти ҳолис; шунинг учун у шогирд меҳрини тортади, аммо улар ишонган, амал қилган эътиқод, имон давр жароҳатларини тўзатишга қодир эмас. Асарда Файзулло ғоят кескин ижтимоий ҳодисалар, ғоявий-мафкуравий курашлар, тўқнашувлар тўзонидан ўтиб, кўп руҳий азоблар, изтироблар ичида тинимсиз изланишлар эвазига нажот йўлини — ижтимоий озодлик йўлини топганди бўлади. Асар ўша нуқтада тугайди. Бу йўлнинг оқибати ҳам тарихдан маълумки, жожеа билан тугайди. Файзулло 1937 йилги қизил истибдод катогони қурбони бўлади... Шу тарика «Бухоронинг жинқўчалари» муаллифи навқирон бир ноёб қалб эгасининг мураккаб ижтимоий ҳодисалар силсиласи ичида кескин тўқнашувлар, тўхтовсиз изланишлар, изтироблар оловида кечган ёшлик умрини ўзига хос бетакрор тарзда кўрсатишга эришади.

Умрининг охиригадиган ёзган «Фано ва бақо» асарида биз тамомла ўзга бир манзарага, ўзгача талқинга дуч келамиз. Адиб бу асарида одам боласининг, инсон руҳиятининг авваллари ижодида қўрилмаган турфа шевалари устиди ўй суреди. Адибнинг шу пайтга қадар ёзган насрий асарларида, юқорида таъкидланганидек, шахсни моддийонча идрок этиш — уни ижтимоий муносабатлар махсули сифатида кўрсатиш, шахс характери ва тақдирини даврининг, жамиятнинг, ижтимоий-сиёсий омилларнинг таъсирини алоҳида таъкидлаш устивор эди. Ёзувчининг машҳур романларидан бири «Давр менинг тақдиримда» деб аталishi тасодифий эмас. Бу ҳикояда ҳам персонажлар табиати ва қисматида муҳит-шароитнинг таъсирини кўрсатиш бор. Персонажлардан бирининг сўзлари билан айтганда, одам боласи дунёга соф келади, ҳамма ёмонлиқни шу дунёда ўрганади, шу ерда орттиради. Ҳикоя қаҳрамони Холхўжа ҳам, Очил ҳам шу нобон, ноумкамал дунё, аникрофи «социалистик ҳаёт тарзи» чигалликлари гирдобига гуноҳ йўлларга кириб қолган, шу дунёнинг давлати, роҳат-фарогати, ўз нафсини деб имон-эътиқоддан юз ўгирган. Персонажлар бир эмас, икки бор бу фаний дунё чегарасидан чиқиб боқий дунё остонасида кўринади. Худди ўша чегарада улар ўзлигига қайтадилар, Оллохни ёд этадилар, бу дунёда қилган гуноҳлари учун пшайимон ейдилар; бир-бирларига юрак розини, сирларини рўй-рост айтидилар.

«Тиричилик — асли тирричилик. У дунёга ишонмайди-да кўплар. Шунинг учун кўрмкий кирдиқорини қилаверади»; «Бойий дунёнинг борлиги унинг

остонасига келганимиздагина ёдимизга тушади. Инсон унинг борлигига бир умр имон келтирса, каптар келиб, кузгун кетмасди... Келса гумон — кетар иймон, дегани шундан-да»; «Дунё йиғиб нетарсан, бир кун ташлаб кетарсан». Мана бақо остонасида танишган икки гуноҳкор «дўст» — банданинг икромномаси, тавба-тазаррусидан намуналар.

Ноқомил бўлган табииятнинг гаройиб шевасини қарангки, тақдири азал тақозоси туфайли бу икки «дўст» бақо остонасидан яна фаний дунёга қайтадилар. Орадан кўп ўтмай, яна шу дунё фалвалари гирдобига шўнғиб қалтис дамдаги тавба-тазарруларини, ахду паймонларини унутадилар. Бугина эмас, қалтис дамларда бир-бирларига ўз гуноҳлари, юрак сирларини очганлари учун пшайимон ейдилар. Холхўжа ўз сирини ошкор этгани учун Очилдан, Очил эса Холхўжадан шубҳага тушади, энг дахшатлиси икки сирдош дўст бир-бирининг пайига тушади, бир-бирининг жонларига қасд қилади... Тақдири азалинг қароматини қарангки, яна икки гуноҳкор банда ўлим чангалидан омон қоладилар, бақо остонасидан қайтадилар, пировардида бошда бақо остонасида дўст тутинган, бу дунё ғамини деб ашаддий рақибга айланган бандалар яна бир-бирига тўқнаш келадилар. «Ха, у ҳам тирик, бу ҳам тирик. Энди, то охирагача улар бир-бирларини таъқиб қиладилар. Яна олдинда умр, яна ҳаёт, яна гуноҳ, яна жиноятлар... Энг муҳими ҳулоса шуки: «Худованд бир инсонга икки дунёни бериб қўйибди. Аммо иймонни бой берганга иккаласи ҳам ҳаром экан...»

Буни ёзувчининг бутун ижоди давомидаги маънавий изланишлардан чиқарган сўнгги ва асосий ҳулосаси деб аташ мумкин.

Асқад Мухтор ўттиз ёшида ёзган бир шеърини шундай деган эди:

Умрим узок бўлар

(Сезиб турар қўйли) —

Барақали бўлар, шубҳасиз...

Кумуш чўққисига қарайман дадил:

Мен бормасман унга тўхфасиз.

Бундай башорат ҳақ бўлиб чиқди. Ҳақиқатан ҳам адиб узок умр кўрди — 77 йил яшади; у умрининг кумуш чўққисига катта тўхфалар билан келди. Шоир олтимини ёшлиги бўсағасида мана бундай деб ёзган эди:

Мен дунёга келиб дунё орттирдим,

Ҳаммасини қолдириб кетарман.

Қалбни эса сўнгги ҳужайрасигага

Ловиллатиб ёндириб кетарман.

Адиб ўз ваёдаси-аҳида турди, сўнгги нафасига фирқалашдан, ижоддан тўхтамади, Оллох инъом этган ноёб қалбни сўнгги ҳужайрасига қадар ловиллатиб ёндириб халқига фидо этди.

Эл-юртим деб, Ватаним хурликка чиксин деб, фидокорона курашган халқнинг асл фарзандларининг номлари ва қилган ишлари шўролар ҳукмронлиги даврида қораланиб, ёмонотлиқ қилиб келинди. Не бахти, Ўзбекистон истиқлолга эришган, ана шу халқ фарзандлари, фидокор истиқлолчиларнинг табаррук номлари оқланиб, республика Президенти ташаббуси билан Хотира ва кадрлаш мемориал мажмуаси тикланди. Тақдир ҳали ноамалум бўлиб турган фидокорларни излаб топиб, номларини, орномусини тиклаш бўйича нуфузли ҳайъат-комиссия гайрат-шиқоат билан ишламоқда.

Аммо ўтганлар хотираси олдида тарғихчиларимиз ҳали қиладиган ишлар жуда кўп. Ҳали она тарихимизнинг аллақанда очилимаган саҳифалари бор. Очилганларида ҳам ҳали ойдинлашмаган муҳим муаммолар бор. Жумладан, тарихчи ва журналист Махид Ҳасаний, Ислон Усмонов қаламига мансуб «Ойдин кунлар армони» китобида жуда кўп янги фактлар келтирилди: «Инқилоб сиёсатдорлари (В.И.Ленин, Фрунзе) Файзулла Ҳўжаев ва унинг тарафдорларини ўзларининг ёлгон иғволарига ишонтирган, куч ёрдамида ҳокимиятни ёш бухориликлар қўлига топишириш борасида сон-саноксиз ваъдалар беришган эди. Халқни алдаш ва аврашда бусуқ бўлган большевикларнинг бошқиликлар тезроқ Хива ва Бухорода инқилобни амалга ошириш ниятида М.В.Фрунзе кўмондонлигида жуда катта қўшинни юбордилар».

Большевиклар тарафидан аввалроқ эгаланган Туркистон республикаси ҳукумати бошлиғи (комиссарлар Совети — Совнарком раиси) Ф.Колесов «Еш бухориликлар» партияси раҳбарияти, шахсан Файзулла Ҳўжаев билан келишган ҳолда 1918 йил февраль ойида Бухоро амирига қўйидаги ультиматумни топширади:

«Сизнинг ҳузурингиздаги ҳукумат тарқатиб юборилсин ва унинг ўрнига Еш бухориликларнинг Ижроия қўмитаси тайинлансин. Бутун ҳокимият Еш бухориликлар ижроқўмитининг қўлида бўлажак. Янги ташкил қилинадиган ҳукумат мазкур ижроия қўмита томонидан биз билан келишиб, тайинланажак. Агар қон тўкилишини истамсангиз, бу талабларни сўзсиз қабул қиласиз».

«Ойдин кунлар армони» китоби муаллифлари тўғри баҳо

ИСТИҚЛОЛ ДЕЯ...

берганидек, бундай кўпол ультиматумни Бухоро амири қабул қилиши мумкин эмас эди. Бундай шошқалоқлик халқ бошига, жадид эъёлилари бошига катта фалокатлар келтирди. Амир Олимхон большевикларга, жадидларга ва ёш бухориликларга қарши ғазовот эълон қилди, бу ғазовотда жуда кўп маърифатли жадидлар, ёш бухориликлар, қизил гвардиячиларга қўшилиб, қатл этилдилар.

Амир ва амалдорларнинг жабр-зулмидан тўйган халқ эъёлилари «Миллий иттиҳод» фирқасини тўзиб, большевикларсиз, қизил армиясиз инқилоб қилиш максасида ёш бухориликларни ҳам ўз сафларига бириштирди. Бу ўша даврдаги энг прогрессив кучлар эди. Аммо Россиядаги инқилоб раҳбарлари Бухорода вазият етилмас ҳам, халқ инқилобга розилик билдирмаган бўлса ҳам 1920 йил сентябрида Шарқ маърифати пойтахти — Бухорони ҳаводан бомбардимон қилиб вайрон қилиш йўли билан «мажбурий инқилоб»ни амалга оширдилар. М.В.Фрунзе ва В.Куйбишев кўрсатмиси билан амир Олимхоннинг яхши қуролланмаган 13 минг сарбозига қарши Кизил армия 40 та замбарак, 5 та пулемётли бронепоезд, 11 бомбардимончи аэроплан, 70 минг жангчини ҳужумга ташлади. Кучлар тенгсизлигини кўрган амир Олимхон давлат ҳазинасининг бир қисmini олиб қочди. Инқилобий қўмита раҳбарлари амирнинг қўбегига, қозикалон ва бошқа амалдорларини бир ҳафта кўча сўпуртириб, сўнг отиб ташладилар.

Ана шундай қонли курашлар эвазига Бухорода халқ жумҳурияти тўзилди. Бухоро ҳукумати РСФСР ва Германия билан яқин иқтисодий алоқалар ўрнатди.

Бирок 1925 йил ноябрь ойида, ЎзКП (Б) X съезди олдидан ўтказилган Пленумда Бухоро ҳукуматининг 18 аъзоси Ер-сув

ислохотида хусусий мулкдорларнинг йўқотилишига норозилик билдириб, истиъбадога чиқиш учун арза бердилар. Файзулла Ҳўжаев ҳам шулар сафида эдими? Тарихчилар бу ҳақда турли фикрларни билдирадilar.

Кейинроқ ВКП (Б) Марказий Комитети тазйик билан Ўзбекистондаги маҳаллий раҳбарларни бир-бирига қайраш, миллатпарвар жадидларни оқлаб чиққан Ф.Ҳўжаевнинг хатоларини излаш авжига чиқади. Шу йўл билан Марказ Туркистонни парчалаш, миллий истиқлол ғоясини тағ-туғи билан йўқотиш учун «миллатчиларга қарши кураш» шiori билан ялпи репрессияларни амалга ошира бошлайди. Бой ва ўрта-хал деҳқонларни «қулқ» қилиб, синф сифатида йўқотиш ўрта Осиё жумҳуриятларининг қишлоқ ҳўжалигини вайронликка олиб келди. Файзулла Ҳўжаев Марказнинг бу сиёсатидан ҳам норози эди.

Файзулла Ҳўжаев «жинойи» ишида унинг хибоси олинганлардан кейинги иғвогарларча «айбнома»лар, ҳақиқатга зид тўхматларни ўқиймиш. Бу адлатсиз, гайринишоний, жаллодларча «айбнома»ларни қўриб, бугунги истиқлолни орзу қилган, уни юзага чиқариш учун буюк сабот-матонат қўрсатган юсак онгли, ёрқин истеъдодли давлат ва жамоат арбобларининг нисбатан Вишинский ва бошқалар нақадар ваҳшийлик қилганини қўриб, афсусланасиз. Ф.Ҳўжаевнинг тазйик остида ёзган тушунтириш хатидан:

«... 1920 йилдан, яъни, амирликнинг ағдарилиши ва Бухоронинг советлашуви вақтидан бошлаб антисовет миллатчилик ташкилотига кирдим.

Амирлик (тузуми) ағдарилгач, Бухоро давлати бошқаруви мансаблари асосан икки миллатчи (миллий) партия — жадидлар ва ёш бухориликлар томонидан эгаллаб олинди. Мен — ёш бухориликлар ваки-

ли — халқ нозирлари кенгаши раислигини, жадидлар вакили Абдул-Қодир Мухитдинов Бухревком (Бухоро Инқилобий Қўмитаси) раислигини эгалладик.

Биринчи кунларданок, биз Мухитдинов билан бирга Бухоронинг буржуа-демократик мустақил давлат сифатида ривожлантириш платформасида турувчи миллий кадрларни бирлаштиришга интилдик. Мана шу бирлашиш Бухорода яширин «Миллий Иттиҳод» миллатчилик партиясини тузишга асос бўлиб хизмат қилди...

Шуниси қизиқарлики, мана шу ҳужжатда Ф. Ҳўжаев «Босмачилик ўз таъсиримиз остига олишга уриндик, чунки, биз уни бўлғуси халқ миллий армияси деб баҳолар эдик», деган фикрни айтиди. Чиндан ҳам, ўша давр тарихий ҳужжатларида Бухоро ҳукуматининг «босмачилик» раҳбарлари билан тузган битимини ҳам учратамиз. Бу битимда ҳар икки томон советларсиз миллий Истиқлол давлатини тузиши, Қизил армияни Бухородан олиб чиқиб кетилиши шартларини қўйганлар.

Яна шу ҳужжатларда 1920 йиллар охирида Файзулла Ҳўжаев Тошкентдан Бухоро ҳукумати мустаҳкамлаш учун ёрдамга келган Турсун Ҳўжаев ва Мунаввар қорини тилга олади. Мунаввар қори «пантуркизм» руҳидаги «Иттиҳод ва Тараққий» партиясининг асосчиси деб қўрсатилади.

Бухорода ва Тошкентда мустақил давлатни тузишга интилишни собиқ қизил империя раҳбарлари энг катта жиноят деб баҳолар ва уларнинг етакчиларини шафқатсизларча йўқ қилар эдилар.

Бугун, Президентимиз Ислон Каримов эълон қилган миллий истиқлол ҳақида, мустақиллигини мустаҳкамлаш ҳақида фахр билан гапиришимиз ва бу йўлда фидокорона меҳнат қилишимиз лозим.

Назира ВАЛИХОНОВА

Жамоатчиликнинг танқидига учрамаган санъат ишларимиздан бири — рақс (танца). Гўзал санъат масалаларини кўрган мажлисларимиз ва бу бобда ёзган мақолаларимизда танца ҳақида ҳеч нарса дейилмайти. Ҳолбуки, бу нарса жамоатнинг танқидини, назариячиларнинг мулохазаларини талаб қилмоқда. Чунки рақснинг ривожланиши учун конкрет йўллар аниқланмаган.

Биринчидан, миллий рақснинг тарихи ўрганилмаган, унинг ўсиш йўллари ва ўтган босқичлари текширилиб аниқланмаган бўлса, иккинчидан — унинг ҳозир ва келажаги, яъни социалистик турмушда тутган ўрни ва янги инсон завоқига келишimli бўлган формаси ҳам аниқланмаган.

Миллий рақсни ўрганиш, уни саҳналаштириш соҳасида бу кўнча Уста Олим, Тамарахон ва Али Ардобус ўртоқларнинг хизматлари бўлиб келди. Лекин булар ўз билимларини қанчалик ва қай тарзда берганликлари танқид кўзи билан текширилган эмас.

Миллий санъатнинг ҳар бир шўъба-сида бўлгани каби танцада ҳам бурунги ҳаётнинг талабларига мувофиқ фойдалана турган ва ташлана турган жойлар бор. Биз ҳали рақс культурасини тўлаллиги билан ўрганмаганмиз ва аynиқса рақс масалаларида назарий билим ва фикрларга тегишли даражада молик бўлиб етмаганимиз учун, у жиҳатларни аниқлаган эмасмиз.

Миллий танцаимизнинг савияси ва бойлик даражаси қандай? Унинг қайси унсурлари ўсдирилиши ва қайси унсурлари ташланиши керак? Рақснинг юксалиши қайси йўл билан бориши керак? Бу сўроқларга аниқ жавобни санъат назарияси билан машғул илмий ходимларимиздан кутамиз. Шунинг учун бу бобда сўз очиш тариқасида бир қанча мулохазаларимизни ўртага ташлаб ўтамиз.

Маълумки, ҳар халқнинг рақс соҳасида ҳунарининг, танца формаларининг асосида завоқ, хурсандлик туради, завоқ ва севинчли ифодаловчи рақсларнинг чиқиб келиши инсоннинг меҳнат процессларига боғланади. Рақс — кишиларнинг бадий ҳаяжонларини, хурсандлик туйғуларини шакллантиради. Лекин бундан рақс умуман меҳнатнинг завоқини гавдалантиради, деган гап чиқмайди.

Жамият муносабатлари ўсиб, турли шаклларга кириб боргани сингари санъат асарлари ва шу жумладан рақс шакллари ҳам ранг-баранг қиёфаларга кира борган, соддаликдан чиғалликка ўтган, меҳнат процессларини бевосита тасвирловчи образлар, мураккаб туйғуларнинг ифодасини берувчи «абстракт» формаларга кирган. Бу нарса албатта табиий ва ўсиб боровчи тур-

Санжар СИДДИҚ

Танқидга учрамаган соҳа —

Рақс

мушнинг тақозосидан бошқа эмас. Зотан юксалиш ва тараққий қилиш демак — асл бошланғич шаклини йўқотиш, соддаликдан чиғалликка ўсиш демакдир.

Умуман жамиятнинг ва унинг айрим махсулларининг ўсиш жараёнидаги бу ҳолни аниқлашмаслик оқсидида, айрим замонларда, муқаммалликнинг учига чиққан санъат асарларини ва улардаги нозиклик, гўзалликни тўғри изоҳ эта олмаган кишилар ҳайронликка тушиб, янглиш тушунчаларга берганлар, бўлмагур фикрлар баён қилганлар, гўзалликни аллақандай илоҳий бир ҳодиса деб таниганлар, аммо Плеханов бу янглиш тушунчаларнинг ҳатосини аниқлабди, асарларнинг мабдаларини очган: илоҳий ўринга қўйилган, идеаллаштирилган айрим ҳодисаларнинг содда изоҳларини берган. Шунда у, санъатнинг асослари инсон меҳнатига боғлиқ эканини, санъаткорлик ва гўзаллик тўғрисида меҳнат процессларига бориб тақалганини баён қилган. Плехановнинг фикрини саз тушунган ва ундаги чуқурликни ўз мувоқамасига сифдига олмаган баъзи санъатчиларимиз бу фикрнинг ўзини эмас, ҳарфини, мағзини эмас — юзини ўзлаштириб олиб, ўзбек танчачилигига тўпорлик билан татбиқ эта берганлар. Танчачиларга юз, кўз, қош ҳаракатларини, бўйин ва елка ўйинларини ман қили қўйганлар. «Ўзбек рақслари ёлғиз меҳнат шакллари кўрсатиш керак» деб саҳнага пахта териш, кетмон қолиш, пилла тортиш формаларини чиқарганлар.

Ўзбекистон радио ҳодимлари кенгашида ўртоқ Файзулла Хўжаев яқинда бўлиб ўтган, киши ишонмаслик даражасидаги бир воқеани айтаётган ўтди: театримиздан бирининг мудири бир танчани қизни «сен тракторнинг ҳаракатини рақс билан кўрсата олмайсан» деб бўшапти юборган.

Умуман рақсларни кишига завқ бера турган жиҳатларини йўқ қилиб, гўёки меҳнатга боғлиқ деб тушунилган жиҳатларни бўрттириб, қўпиртириб кўрсатишга тиришганлар. Бунинг натижасида танчаларимиздаги эстетик хусусиятлар камайиб, бунинг ўрнига аллақачонлар йўқолиб кетган ва ҳеч қандай завқ элементига мўл бўлмаган «тоғора» ўйинлар, оёққа кўнғирок боғлаб чиқилар кўпайган. Бундай нарсалар билан томошабиннинг завқи қондирилмаганини кўрган ўртоқлар, танчани қизларга: «Саҳнага чиқканда доимо илжайиб қулиб туриш керак» деб ўргатганлар. Бу билан ҳам бўлмагандан сўнг, миллий рақсларнинг чиқиши ва ўсиш масалаларига алоқаси бўлмаган — Оврупо буржуазиясининг завқига мос келатурган этак қўтариб айланиш ва кийимларнинг бир қанчасини ечиб ташлаш каби ҳоллар саҳнада ва айрим асарларнинг пос-

тановкасида кўрила бошлаган («Лайли — Мажнун»нинг янги қўйилиши).

Натижа? Натижада рақс масаласи ҳақиқатан ҳам муаммолар қаторидан ҳалигача чиққани йўқ. Халқ санъаткори номини олган рақс устаси Олим ака ўз ишидан ҳам, миллий рақсининг ҳозирги ҳолидан ҳам ҳурсанд эмас. У айтди: «Мен ҳалигача миллий ўйинларимиздан биронтасини кам-кўстисиз кўрсата олганим йўқ», — дейди.

Бизнингча, Уста Олим жуда ҳақли. Чунки ўтгандаги рақс бойлигининг тўлалиги билан ўрганмасдан ва уни танқидий равишда ўзлаштирмасдан туриб, янги танца культурасини ярата олмаймиз.

Бу нарсга музика театримизнинг бугунги практикаси билан очиқ исбот этилади. Тўғри, бизнинг танчаларимизнинг тарихида, ҳам яхши ва ҳам ёмон жиҳатлар бор, уларни ўрганиш, кераклиларини олиш, кераксизларини ташлаш лозим, лекин бу иш чуқур тушунча билан ташлаш оқали бўлади, юзаки равишда уни бутунлай рад қилиш билан тузуқ иш чиқмайди. Шунинг учун ҳам, миллий танчанинг асосий элементларидан бўлган мимикани манъ этишни «сўлиқ» деб атасак тўғри бўлади. Меҳнаткашлар ёлғиз «меҳнат шаклларидагина завқ оладилар» деган назариянинг пучлигини Москва ва Ленинград каби санъат марказларимизда ташкил этилган истироҳатхоналар ва улардаги кўнгил очиш воситаларини очиқ исбот этиб туради.

Бунлардаги ўйинлар меҳнат процессларини бевосита акс эттирувчи бўлмай, жуда ранг-баранг, жуда мураккаб сезгиларни шакллантирувчи образлардан иборатдир. 1930 йилда Москвада бўлган Олимпияда ўйинларида ўзбек танчаси деб кўрсатилган «меҳнат процесслари»ни кўрган санъат олимлари «Ўзбек халқ ўйинлари кишилик тарихининг бошланғич давларидаги ибтидоий инсон рақсларини акс эттирадиган, деган фикрни матбуотда баён қилган эдилар. Миллий рақсларимиздаги пластика ва мимика бойликлари уларнинг кўзидан четда қолган эди. Бизнинг санъат асарларимизнинг тарихида ҳам жамият ўсишидаги қарама-қаршиликлар акс этмай қолмаган, булар миллий санъатнинг ўсишини, ибтидоий содда ҳолатни йўқотиб, мураккабланишини ва бошқа «воситалар» юзасидан чиғалланишини ижтимоий турмушдаги айрим муносабатларнинг рақсларда акс-ланишини текшириб боксак бир ҳодисага учраймиз. Тарихимизда эркак билан хотиннинг турмуш муносабатига ажралиш солган деган таассуби, маълум давларда халқнинг айрим табақаси ўртасида бачабозлик касалини тугдиргани маълум. Рақс ўйинчиларини хотинга ўхшатиб, ясантириш севги алоқаларидан келатурган завқни баччалардан из-

лаш, уларга кочил солиб ўйатиш, завқ ҳаракатларида дўппи ва қийиқча тикиш ишларини акс эттириш, иккинчи жиҳатдан хотинлар орасидаги ўлтиришларда эркакча қийиниб, эркакча ҳаракатлар билан ўйинга тушиш ва ҳаракатлар ҳалиги ғайри табиий ажралиш оқсидида турилган нарсалар экани аниқдир. Лекин бизнинг танца муқаддасдларимиз бу ҳолнинг келиб чиқишини механик равишда тушуниб, ҳамма нарсани ибтидоий инсон завқига олиб бориб тақалганлар. Бу — меҳнат процессининг акс этиши деб масалани осонгина ҳал қилиб қўя қолганлар.

Холбуки, бизнинг санъат ҳодимларимиз олдида турган вазифа жуда зўр. Биз танца культурамизни тарихининг ғайри табиий таъсирлари оқсидида чиққан хусусиятлардан, бачабозлик ва базм урсурларидан тозаллаб, замонамизнинг янги кишиси завқига мувофиқ эстетик элементлар билан бойитиб, рақсининг янги шакллари яратмоғимиз керак. Бунинг учун эски меросни тўла ўрганишимиз, миллий рақсдаги ўлчаклик, вазндорлик, текислик юз ва бадан ҳаракатларидаги силлиқлик ва ритмика деб аталган нозик жиҳатларни жамиятнинг ўсиш тарихи билан изоҳлашимиз лозим.

Шунинг учун ҳам рақс саҳнасидаги айрим санъаткорларга кенг йўл очиб, уларнинг ўйинларини саҳнага чиқаришимиз ва текшириб, илмий ҳулосалар беришимиз зарур.

Бундай иш албатта қийин, лекин қийинлиқни тушуниш уни йўқотишни осонлаштирадиган. Биз бунга тўғри назария билан яқинлашсак масалани тузуқ хал қиламиз ва бу ҳолда музика театридаги катта — танчачиликнинг ҳамда Али Ардобус тўғрисидаги базмчилик каби ярамас ҳолларнинг олдини олуризм.

Албатта миллий рақсимизнинг бу кунги ҳолида қолиши керак эмас, албатта уни соғлом асарлар юзасидан юксалтириш, сошлаш керак, албатта уни ўртоқ Икромовнинг маданий ишларимиз ҳақида маълум раҳбарлик нуктидаги талаблар юзасидан ўстириш ва мамлакатимизда ўсётган янги инсон завқига муносиб равишда маданий услубга солиш лозим.

Бунга эришиш учун эса, рақс санъатининг меросларини тўла ўрганишимиз, уларни танқидий равишда истифода этишимиз ва янги-янги шакллар яратиш, уларни иҳод оқали энгишимиз шарт.

Янги ўзбек рақси Уста Олимдан ҳам қолоқ бўлмаслиги керак.

«Қизил Ўзбекистон».

1934 й., 4 ноябрь, №255(3138), 3-бет.

Мақолада давр нафасини акс эттирувчи атамалар, тушунчалар ўз ҳолида қолдирилди. — Нашрга таъбирловчи.

Ҳамон долзарб

Санжар Сиддиқ (1902-1938) журналистика ва таржима соҳаларида ўз давлатига катта хизмат қилган фидойи завоқлардан биридир. Унинг театр ва рақс санъатларига оид мақолалари ҳам бўлиб, мазмундорлиги билан ажралиб туради. Шулардан бири юқорида эълон қилинаётган «Танқидга учрамаган соҳа — рақс» деб аталади. Мақола дастлаб 1934 йил 4 ноябрда «Қизил Ўзбекистон» газетасида эълон қилинган. Орадан 65 йил ўтган бўлса-да, мақола ўз аҳамиятини йўқотмаган. Унда кўтарилган рақс санъатининг тарихи ва назариясини илмий ўрганиш, замонавий рақсларда миллий ўзига хос хусусиятларни қўйиштириш, рақсимизни унга ёт хорижий ҳаракатлардан асраш, қочирим ва живлаларни манъ этмаслик, меҳнат жараёнларини акс эттиришни касб қилиб олиб, рақс санъатимизни тушунлик ва ибтидоий шакллар томон йўналтирмаслик, рақс маданиятини баъзи ғайритабиий таъсирлардан тозалаш (Санжар Сиддиқ бунни «бачабозлик ва базм унсурлари» деб атайди), «замонамизнинг янги кишичи завоқи мувофиқ эстетик элементлар билан бойитиб, рақснинг янги шакллари яратиш» каби муаммолар ҳозирги кунда ҳам долзарб бўлиб турибди. Мақола ўз даврида санъат ахли, мутахассислар орасида катта шов-шувга сабаб бўлган. Шунинг таъсирида бўлса керак, орадан кўп ўтмай Ириада Генриховна Бахта деган этнограф Фаргона водийсида машҳур бўлган мумтоз рақс — «Катта ўйин»ни ёзиб олиш ва илмий тадқиқ этишга киришган. Ғулом Зафарий эса рақс ҳаракатлари семантикаси (келиб чиқиши, мазмуни) билан шугуллана бошлаган.

50-йилларнинг иккинчи ярмидан эътиборан Санъатшунослик илмий-тадқиқот институтининг театр ва хореография бўлимида миллий рақс санъати тарихи ва назариясини ўрганиш бўйича муттасил тадқиқот ишлари олиб берилди. Ўзбекистон ҳудудлари бўйлаб махсус экспедициялар уюштирилиб, юзлаб халқ рақслари ёзиб олинди, миллий рақс санъатининг Фаргона, Бухоро ва Хоразм услублари аниқланди. Бу йилда театршунос олима Любовь Авдееванинг хизмати каттадир. Рақс санъати тарихини ва замонавий ҳаётини тадқиқ этиш билан бирга мумтоз ва халқ рақсларини, шу асосда яратилган замонавий сахна рақсларини ёзиш амалларини кашф этиб, уларни ёзиб олиш, ижрочиларга тақдим этиш йўналиши ҳам шаклланди. Бу жаҳдада рақс устаси, Ўзбекистон халқ артисти, «Эл-юрт ҳурмати» ордени соҳибдори Розия Каримова бебаҳо меҳнат қилди. Унинг Фаргона, Бухоро ва Хоразм рақс услублари бўйича,

Мукаррама Турғунбоева, Isoхор Окилов, Кундуз Миркаримова, Робия Отажонова сахналаштирган ва ижро этган рақслар бўйича китоблари қўлма-қўл бўлиб кетган. Аммо афсуски, хозирги кунда Любовь Авдеева, Розия Каримованинг ишларини давом эттирадиган фидойи ёшлар етишиб чиқаёпти.

Ҳолбуки, рақс санъати тарихи, замонавий шакллари қанча ўрганилган бўлмасин, ҳамон очилмаган кўриқдай. Бунини мен 90-йилларда Алишер Навоий, Амир Темури, Захриддин Муҳаммад Бобур, Имом ал-Бухорий юбилейлари, Бухоро ва Хива шаҳарларининг 2500 йиллиги муносабатлари билан тайёрланган ва босиб чиқарилган тадқиқот-альбомлари учун мақолалар ёзиш жараёнида чуқур хис қилдим. Рақс санъати манбаларини излаб топиш, ўрганиш, умуллаштириш ва бу учун махсус тайёрланган, кенг билимли мутахассислар керак. Бундай кишиларни республикамиздаги Санъат институти ҳамда Миллий рақс ва хореография олий мактабида тайёрлашни йўлга қўйиш ўта муҳим вазифадир.

Ўзбек миллий рақси — бу шунчаки ибтидоий шакллардаги халқ ўйинлари

эмас, балки ўзида турли тарихий қатламлари, эътиқодларни, дунёни идрок этиш, нафосат, ахлоқ-одоб, дид-фаросат билан боғлиқ хис-туйғулар, ҳаяжонлар силсиласини жамулжам қилган катта рақс маданиятидир. Бу соҳада ечилмаган муаммолар бир талай. Санжар Сиддиқнинг мақоласини қайта эълон қилиниши сабаб бўлиб рақс усталари, рақс-созлар, рақс ўқитувчилари шу муаммолар юзасидан ўз фикр-мулоҳазаларини билдирсалар, айти мударро бўлур эди.

Тақдимнома сўнггида мақоладаги бир-икки ўринга ўз муносабатимни билдирмоқчиман. Санжар Сиддиқ ўз мақоласида рус тилидан ўзбек тилига мослаштириб ўзлаштирилган «танца», «миллий танцамиз», «рақс культураси», «танца формалари», «ўзбек танчачилиги», «танчачилар», «янги танца культураси» каби истилоҳ ва ибораларни ишлатади. Айни чоғда «рақс», «миллий рақс», «рақс маданияти», «рақс шакллари», «ўзбек рақси» каби соф ўзбекча атамаларни ҳам қўллайди. Айтидан, Санжар Сиддиқ ўзини миллий маҳдудликда айбашларидан қўчиб шундай йўл тутган, ўзини байналмилалчи, рус маданияти тарафдориги қилиб кўрсатишга мажбур бўлган. Чунки замон оғир, қатогон авж ола бошлаган йиллар эди.

Аслида «танец» ва у билан боғлиқ бўлган истилоҳларни ўзбек рақсига нисбатан қўллаб бўлмайди. Чунки бу тарққиётнинг турли даражасида турган санъатлар. Ўзбек халқи 30-йилларда ва ундан кейин ҳам «танца» деб оддий рус маросим ўйинларини, қолаверса, маданият ва истироҳат боғларида жуфт-жуфт бўлиб ўйналовчи замонавий гарбча ўйинларни тушунган. Қадимдан «рақс» деб малакали ижрочилар томонидан бажариладиган профессионал санъатни тушунганлар. Маросимлар ва меҳнат жараёнлари билан боғлиқ оддий чиқишлар эса одатда «ўйин» деб аталган.

Иккинчидан, бағчаларнинг аёл қиёфасида кочил солиб ўйнаши ёки бўлмаса хотин-қизлар орасида раққосаларнинг эркакча кийиниш, эркакча ҳаракатлар ишлатиш йўналиши тарихда аёллар билан эркакларнинг ғайритабиий равишда ажратилишига боғлиқ тушунтириладики, бунга сира қўшилиб бўлмайди. Бундай рақсларнинг келиб чиқиши жуда қадимий, аجدодларимизнинг зардуштийлик эътиқодига бориб тақалувчи анъаналарга боғлиқ ҳодисадир.

Бундан қатъи назар, Санжар Сиддиқ мақоласини қайта нашр этилиши рақс санъати мутахассислари ва умуман журналхонларда яхши таассурот қолдиради, деб ўйлайман.

Мухсин КОДИРОВ,
санъатшунослик доктори, профессор

Гулнора
ТУРСУНОВА

Маънавий поклик ва ижтимоий адолат

Бевак ҳаётдан кетган истеъдодли адиб Ўктам Усмонов «Гирдоб» романида дунё «зўравонлари»га итоат этишни хоҳлаган, илм-фанда янгилик яратиб, жамият, халқ фаровонлиги йўлида вилъта чидамли пахта навини топиш учун ҳалол меҳнат қилувчи Азиз Қосимовнинг Ўзбекистондаги бир илмий тадқиқот институтида носоғлом муҳитда қийналаётганини ҳақиқий реалистик санъат қонуниятлари асосида тасвирлайди. Ўктам Усмонов бир институт раҳбарияти ва олимларнинг ижтимоий фаолияти, ўзaro мураккаб муносабатлари асосида собиқ шўролар даврининг 70-80-йилларида жамият ҳаётида маънавий инқироз бошланганини ҳаққоний кўрсатади.

Аслида ҳар қандай давр ҳаётини бўямасдан, мураккаблигича кўрсатиш чинакам санъат, чинакам адабиётнинг вазифасидир. Ўктам Усмонов «Гирдоб» романи билан ўзининг замондошлари Одил Ёқубов, Пиримқул Қодиров, Ўлмас Умарбеков, Шукр Холмирзаевлар сафида чинакам санъаткор эканлигини кўрсатди.

Ўктам Усмонов бу романида истеъдодли ёш олимнинг кашфиётини ўзлаштириб олишга интилувчи зўравон раҳбарларнинг руҳий оламини тасвирлайди. Уларнинг ҳаётидаги маънавий инқирозни ифодаловчи руҳий ҳолатларини чуқур очиб беради. Институт директори Жабборов, бўлим бошлиғи Расул Оллоёров бир вақтлар яхшигина олимлар эдилар, аммо улар жамиятда ўз мавқеълари, мартабалари ортиб борган сари, қибру ҳавога берилиб, ўзига бино қўйиб, тарофдаги ҳамкасбларини, қўл остидаги илмий ходимларни, оддий, захматкаш инсонларни менсимайдиган бўлиб қолдилар.

Мол-дунё ва юксак мартабаларга эришган бу одамлар камтаринлики,

виждон бурчларини унутиб қўядилар, яхши одамларни оёқости қилишга, адолатсиз, ноҳақ ишлар билан янада кўпроқ обрў орттиришга интиладилар. Расул Оллоёров кўнглининг бир четида замондан, илм-фан янгиликларидан ортда қолаётганини қилиб турса ҳам, табиатида виждонсизлик, адолатсизлик, ўзига бино қўйиш каби маънавий инқироз белгиларини сезмайди, шу сабабли ўз ҳақ-ҳуқуқларини талаб қилган одамларни босиб, янчиб, йўқ қилиб юборишга интилади.

Аваллар яхши олим бўлган бу одамлар жамиятда юқори мавқеъларни эгаллагач, шахсий манфаатларини илм-фан, жамият манфаатларидан юқори қўйиб, илм-фандан узоқ, қобилиятсиз бойваччаларни илмга олиб қирадилар, истеъдодли ёшларни эса илмдан ҳайдаб чиқаришга уринадилар. Бадавлат ва мансбдор ҳомийлари бўлмаган Азиз Қосимовга улар ёрдам қўлларини чўзмайдилар, аксинча, у тогган кашфиётни ўзиники қилиб олишдан ҳам уялмайдилар.

Фан доктори Расул Оллоёров ёш истеъдодли олимнинг кашфиёти мақталган мақоладан жадли чиқади. Ёш олимни йиғилишда муҳокама қилиб, уни оқимга қарши боришда айблайди, унинг шаънига ҳақоратли луқмалар ташлайди.

Академик Оллоёров «аспирантча»га қарши курашиш учун институт директори билан бирлашади, «илмий кашфиёт фақат бир аспирантнинг иши эмас, балки илмий гуруҳ, коллектив меҳнати» деган фикрни рўкач қилади.

Ўктам Усмонов қаҳрамонлар характери ни тасвирлашда халқнинг миллий руҳиятидан келиб чиқади. Азиз Қосимов руҳий кечинмаларида ўзбек халқига хос андиша, одоб, катталарга ҳурмат билан бирга, индивидуал бўёқларни ҳам кўрамиз. У

иши ўнгидан келмагач, катта тўсиқларга учрагач, одамлардан бегоналашиб, «ёввойи»лашиб, руҳан тушиб, умидсизликка берилади. Айни вақтда Азиз Қосимов виждонли, ҳалол ёш олим адолатсизлик, ноҳақлик билан келишолмайди.

Романда академик Жабборовнинг руҳий кечинмалари ҳам табиий тасвирланган. У фанга ҳеч қандай янгилик беролмай қолганини, ўзининг янгиликка тўсиқ бўлаётганини англаб, руҳан изтироб чекади, ёш олимга адолатсизлик қилаётганидан жиҳолат бўлади.

Азиз Қосимовнинг хотини ёш ва гўзал Салтанат олифта, бойвачча курсдоши Йўлдошни яхши кўриб қолади, эрига бевафолик қилади. Бу хиёнат осон кечмайди. Салтанат виждонан изтироб чекади, сири фош бўлиб қолишдан, оиладаги шармандалиқдан, обрўйи тўкилишдан қўрқади. Бу бевафоликни сезган Азиз Қосимовнинг аҳволи янада оғирлашади.

Адиб роман қаҳрамонларининг хатти-ҳаракатларини воқеалар мантикидан келиб чиқиб, ўзбек халқининг ахлоқий мезонлари нуқтаи назаридан тасвирлар экан, ижодкорнинг эстетик баҳоси, умуминсоний ахлоқ, маънавий поклик мезонлари даражасига кўтарилди.

Атоқли журналист ва адиб Ўктам Усмонов узоқ йиллар республика газетасида илм-фан бўлимини бошқарган, жуда кўп таниқли олимларнинг ҳаёти ва фаолияти билан таниш бўлган. Шу сабабли ҳам романда олимлар ҳаётига доир илмий бахслар, ортиқча расмиятчиликнинг тафсилотлари ҳаққоний ифодаланган. Ўктам Усмоновнинг «Гирдоб» романида олимлар ҳаётидаги илмий, ахлоқий, маънавий муаммолар юксак бадиият ва ҳаққонийлик билан тасвирланган.

Ўзбекистон халқ артисти Ҳожиакбар НУРМАТОВ

Ўзбекистон халқ артисти Ҳожиакбар Нурматовнинг ширали, сеҳрли, жозибадор овози қайда янграмасин — театр сахнасидами, ойнаи жаҳондами — ўзига тортиб, беихтиёр диққат билан қулоқ тута бошлайсиз. У ана шундай овози билан миллионлаб одамларнинг уйига, қалбига кириб борган, десак муболаға қилмаган бўламиз.

— Оламда театр деган мўъжиза пайдо бўлгандан буён унинг якка-ю ягона вазифаси томоша кўрсатиш бўлган. Сиз томошага қандай таъриф берасиз?

— Актёр, энг аввало, тилнинг жозибасини яхши тушунадиган, ҳис қиладиган зиёли бўлиши керак. Актёр шохдан тортиб чойхоначи, ҳатто айтиш мумкинки, кўчада садақа сўраб юрадиган тиланчи қиёфасига кира оладиган шахс. Лекин кейинги йилларда кўпчилик бу ишга анчайин енгил-елпи қараяпти. Аслида актёрлик — меҳнат, машаққат ва азоб дегани. Саҳна — кўпчиликнинг иши, бир ёқадан бош чиқариб ишлаш керак. Актёр театрда ёлғиз ўзи жуда ожиз.

— Сиз ишлайдиган табаррук даргоҳни ўйласак, энг аввало кўз ўнгимизда Аброр Ҳидоятлов, Олим Ҳўжаев, Шукур Бурхонов, Сора Эшонтураева каби буюк санъаткорларнинг сиймолари тавдаланади. Сиз ҳатто улар билан бирга ишлаб, улардан нималардир ўрганиш бахтига муяссар бўлган актёрлардасиз. Уларни хотирлаганда хаёлингиздан нималар кечади?

— Ҳақиқатан ҳам бу улуг даргоҳда жуда кўп буюк санъаткорларнинг изи, тафти қолган. Уларнинг ҳар бири катта мактаб, ўқилмаган катта китоб. Ҳар қанча ўқиган сари ўқигинг келаверади. Едимда, Олим Ҳўжаев «Қорни оч одам яхши роль ўйнайди, қорни тўқнинг фақат ўхлагиси келади», дегувчи эдилар. Ўшанда бу сўзларга ҳайрон бўлиб, қандай қилиб оч одам сахнага чиқа олади, дегандим. Энди чуқурроқ ўйлаб қарасам, бу сўзларда ҳикмат кўп экан. Олим Ҳўжаевдаги юксак зиёлилик, маданият, Шукур Бурхоновдаги сахнада яшашга ва ёнишга интилишни унутиб бўладими? Уларни хотирласам, вужудимда аллақандай ички титроқ туради. Улардан актёр учун керак бўладиган ҳамма нарсани, жумладан роль устиди ўйлаш, фикр юритиш, ҳатто айтиш мумкинки, сахнада қандай туриш, қандай овқатла-

ниш кераклигигача ўргандим. Афсуски, баъзан энг оддий нарсалар эътиборсиз қолади.

— Бу ёшларни ўзларига ортиқча ишонганларидан эмасми?

— Эҳтимол шундайдир. Биз кўп йиллар мобайнида машаққат билан эришган зинапояларга улар бир сакраб, осонгина чиқмоқчи бўладилар. Ўзлари осмонда юришади-ю, лекин кичикроқ бир эпизодни кўрсатиб беролмайдилар. Менимча, институтда меҳнат, машаққат, сабр-тоқат, чидам дарсларини ҳам ўргатиш керакка ўхшайди. Ҳозир институтни битириб келган ёшларни тарбиялаш анча мушул. Чунки улар таққослашни ўрганмай туриб, истаган мақомларига йўрғалай берадилар.

— Кўп санъаткорлар экран ва сах-

ёқади десам ҳам алдаган бўламан. Актёр сифатида томошабиннинг гашини келтирадиган роллар уйнашни истамайман.

— Бир пайтлари дубляж санъат даражасига кўтарилган эди. Айрим бадийий фильмлар аслидагидан ҳам гўзалроқ, мукамалроқ чиққанди. Айтингчи, 1500 дан ошiq фильмларга овоз берган санъат фидойиси сифатида айна кундаги дубляж санъатидан кўнглингиз тўляптими?

— Йўқ, ҳозирги дубляждан кўнглим тўлмайди. Бизда ҳозир дубляж йўқ ҳисоби. Айтиш мумкинки, биз телесериалларга овоз беряпмиз. Овоз бериш билан дубляжнинг ўртасида эса фарқ катта. Дубляжда овоз бераётган қаҳрамонингизнинг ҳолатига тушишингиз, иложи бўлса, ундан

— Нима учун шундай шиор танлагансиз?

— Келинг, 93 ёшли пиру бадавлат онажонимнинг бошидан ўтган бир воқеани сўзлаб берай. Онамлар фил сурати туширилган хинд чойи ичардилар. Қаерга сафарга бормай, шундай чойни топиб олиб келишга ҳаракат қиламан. Бир кунни қарасалар, шу чойлари тугаб қолибди ва улар бозорга бориб хариб қилибдилар. Улар олаётганларида сотувчидан: «Ўғлим чойингиз тозами, ҳашакисидан аралаштирмаганмисиз?» деб сўрабдилар. «Йў-э, холажон, мен асло ундай ишлар билан шуғулланмаيمان. Агар аралаштирган бўлсам, болаларимни кўролмай, икки кўзим оқиб тушсин», дебди у. Уйга келиб очиб кўрсалар, чойлар ҳалигидақа.

Актёрлик матаққам, изланим...

нада ўйнаган ролларини фарқлашди. Сиз бу масалага қандай қарайсиз?

— Бунинг менга фарқи йўқ. Менинг касбим актёрлик. Агар режиссёрлар лозим топиб, рол таклиф этишса, демак улар менда ана шу образни кўришган. Улар ана шу қаҳрамонини муваффақиятли ижро этишимга ишонишади ва бу нарсга менга қанот бағишлайди.

— Айтингчи, агар режиссёрлар кенг имкон беришса, қайси образни мириқиб яратган бўлардингиз?

— Биласизми, актёрлик санъати — мутеъ санъат. Актёр кимгадир қарам: театр репертуарига, режиссёрга, тутган мавкеига, ёшига. Келинг, яхшиси, бу менинг муҳлисларим учун сир бўлиб қолаверсин.

— Ундай бўлса, ижро этган ролларингизнинг ҳаммаси кўнглингизга яқинми?

— Ўйнаган ролларимнинг барчаси

ҳам таъсирлироқ гапиришингизга тўғри келади. Овоз берилганда эса қаҳрамонларнинг лаб ҳаракатларига айнан мос тушиши шарт эмас.

Энди яна савол туғилади: «Морена Клара», «Муҳаббат қаҳваси» каби туркумларга муносабатингиз қандай? Қани, айтингчи, нега бизнинг халқимиз дунё кино санъатидан бебаҳра бўлиши керак? Улар нима учун жаҳон таниган санъаткорларнинг ижодларини билмаслиги керак? Томошабинлар ўзга халқларнинг турмуш тарзларини кўрсин, мушоҳада қилсинлар, дунёқарашлари кенгайсин деб биз қимматли вақтларимизни шу ишга сарфлапмиз. Фақат ўзимизда яратилган киноасарлари билан чекланиш, бу ўз ёғимизда қоврилишдир.

— Ҳаётдаги шиорингиз...

— «Ҳар куни қаҳрамонлик қилиш шарт эмас, ҳар куни ҳалол яшамок шарт!»

Бир маҳал бизникида телефон жиринглаб қолди: «Ўғлим, юр, бозорга борамиз». «Ҳа, нимага», десам, «Ҳозиргина чой опкелувдим, нобопроқ экан», дедилар. «Қўяверинг, ўзим олиб бераман», «Э, йўқ, мен чой учун бормоқчи эмасман, сотувчи йигит, агар ёмон бўлса, болаларимни кўролмай кўзим оқиб тушсин дедди. Мен уни кечирдим, деб айтиб келай, яна у бечора жўжабирдай жон бўлса, худонинг қаҳрига учраб ўтирмасин», дедилар. Қани айтингчи, шундай поқдомон аёлнинг фарзанди яна қандай йўл тутуши мумкин? Ҳалоллик, покликда гап кўп. Ишонаман, вақти етиб, бозорларимизда ҳам фақат ҳалол одамлар қолишади.

— Бундан кейинги ижодий ишларингизда муваффақиятлар тилаймиз.

Суҳбатни
М.НАБИЕВА
ёзиб олди

Ўзбек театри XXI аср Бўсағасига

Кўп минг йиллик бой маданият тарихига эга ўзбек театри XX асрда ташқи таъсирлар, ижтимоий-маданий алоқалар натижасида Европа типидagi янгича театр сифатида шаклланди. Жуда қисқа вақт ичида ўзбек сахнасида қўйилган қатор спектакллар, жумладан, Шекспирнинг «Ҳамлет», «Юлий Цезарь», «Отелло», «Кирол Лир», Софоклнинг «Шоҳ Эдип», Шиллернинг «Макр ва муҳаббат» сингари асарлари Европанинг етакчи театрлари билан беллаша олиш даражасида бўлгани ўз даврида тан олинган. Уйғун ва Иззат Султоннинг «Алишер Навоий», Ҳ.Олимжоннинг «Муқанна», Шайхзоданинг «Жалолиддин», «Мирзо Улугбек», М.Каорунинг «Ғирланган умр» каби асарлари асосида сахналаштирилган спектакллар довуруғи ҳам улардан кам эмас.

Бой тарихий аъёнчаларга эга ўзбек театрининг аср сўнгидagi ҳолати, изла-нишлари, йўналишлари, мавзу доираси кенг қамровли масала, шу боси уларнинг ҳаммасини бир макола доирасида қамраб олиш қийин. Шундай бўлса-да, имкон даражасида уларнинг баъзилари ҳақида тўх-талиб ўтиш жоиз.

Ҳозирги кунда республикамызда театр санъатининг ҳар хил турлари ва жанрлари ривожланмоқда ва тараққий қилмоқда. Ёшлар, болалар ва кўнгирчоқ театрлари ҳам алоҳида мавқега эга. Мустақиллик шарофати билан тикланган миллий қад-риятлар, жамият маънавияти ҳақидаги янгиланган тушунчалар, тарих ва замона-вийлик муаммолари ушбу театрлар эъти-борида турибди.

Истиқлол тўғрисида жамиятимизда со-дир бўлаётган сиёсий, иқтисодий, мада-ний ўзгаришлар театр санъатига ҳам ўз таъсирини кўрсатмоқда. Миллий тарих, маданий мерос ва халқнинг маънавий қадриятларига қизиқишнинг ортиси теа-трларни узоқ ва яқин ўтмишга бўлган эътиборини кучайтирди. Хусусан, муста-лакачилик даврида таъқиб қилинган шахс-лар ва мавзулар, қатагон қилинган адиб-лар ва уларнинг асарларига қизиқиш би-ринчи ўринга чиқди. Жадидчилик оқими вакилларининг асарлари сахналаштирила бошлади. Республиканинг қатор театрла-рида Фитрат («Абулфайзхон» фожеаси), Чўлпон («Ерқиной» драмаси), А.Қодирий («Меҳробдан чаён» романи асосида шу номдаги инсценировка) каби ижодкор-ларнинг халқ тақдир билан боғлиқ асар-лари сахнага олиб чиқилди. Қатагонга уч-

раган баъзи адиблар ҳаёти ва ижоди ҳа-қида сахна асарлари яратилди ва бу йўл-даги ишлар давом эттирилмоқда.

Шунингдек, тарихий мавзуга қизиқиш кучайди. Халқ тарихидаги ибратли воқеа-лар, шахслар ва қадриятлар ҳақида сахна орқали гапиришни даврнинг ўзи талаб қилди. Тўмарис, Амир Темур, Бобур, Ал-Бухорий, Ат-Термизий, Ал-Фарғоний каби буюк шахсларга бағишланган тарихий асарлар сахналаштирилди.

Маълумки, тарихий шахсларга бағиш-ланган асарларнинг аксари ушбу шахс-ларнинг юбилейлари муносабати билан ҳукумат томонидан чиқарилаётган қарор-ларга жавобан тайёрланмоқда. Бунинг ўзига хос ижобий ва салбий томонлари бор. Жумладан, ўтган йили республика-миз миқёсида буюк алломалар Имом ал-Бухорий ва Аҳмад ал-Фарғоний таваллуд-лари нишонланди; фақат драматургия-нинг ўзида Имом ал-Бухорийга бағишлан-ган 8 та пьеса, Аҳмад ал-Фарғоний ҳақида 7 та пьеса яратилди ва аксарияти сахна-лаштирилди. Ушбу алломалар ҳаёти ва ижоди ҳақида тарихий манбалар камлиги-ни эътиборга олсак, асарларнинг аксари муаллифларнинг фантазияси махсули

эканлиги ойдинлашади. Агар Хамид Олимжон номидаги Самарқанд вилоят театрида Ал-Бухорийга бағишланган Ус-мон Кўчорнинг «Расулulloҳ котиби» но-мили шеърый драмаси ва Ҳамза номидаги академик драма театрида сахналаштирил-ган Ал-Фарғонийга бағишланган «Пири коинот» спектаклларини истисно қилган-да, бу асарларнинг аксарида танланган воқеалар ўта жўн, драматик асарнинг асо-сини ташкил этадиган конфликтлар бўш ва саёз, баъзан ҳатто йўқ даражада, сах-нада гап кўпу сахнавий асар учун зарур ҳа-ракат сўст, тарихий ҳақиқатга ва образлар характерига зид тарқоқ воқеалар, баён-чилик каби камчиликлар кўзга ташланади.

Назаримизда бу каби нуқсонларнинг асоси драматик жанр табиятини чуқур билмаслиқдир. Зеро, сўнгги йилларда яратилаётган тарихий мавзудаги асар-ларнинг кўпчилиги режиссёрлар, актёр-лар, шoir ва ёзувчилар, ҳаваскорлар то-монидан яратилган. Тарихий драма дра-матургиянинг энг мураккаб жанри экани-ни тан оладиган бўлсак, сўнгги йилларда тарихий мавзуда яратилган сахна асарла-рининг заифлик сабаблари ойдинлашади.

Алломаларга бағишланган асарларнинг

«Пири коинот» спектаклидан кўриниш.

энг эътиборлиси сифатида Ҳамза номидаги театрда сахналаштирилган Ҳайитмат Расулнинг «Пири кионон» драмасини тан олиш лозим. Асарда бутун эътибор алло-манинг олимлик сифатларини очишга қаратилган бўлиб, драмадаги барча йўналишлар ана шу бош мақсадга бўйсундирилган. Натижада Ал-Фаргоний буюк мутафаккир, олижаноб қалб эгаси, ҳар бир сўзи, ҳаракатида ақл ва тафаккур уфуриб турган сиймо сифатида гавдаланади. Режиссёр Валижон Умаров биринчи кўринишдаёқ нур, мусика, тутун, безаклар ёрдамида тарихий муҳитни ойдинлаштиришга ва конфликтни икки тоифа олимлар ўртасидаги кураш сифатида қуришга интилади. Гоҳ очик, гоҳ пинҳона курашаётган ғуруҳларнинг куч ва салоҳият жиҳатидан бир-бирдан қоллишмаслиги асар воқеаларига шиддат бағишлайди. Ал-Зокир ақлан Фаргонийдан устун кела олмаслигини ҳис қилган, ҳийла йўлига ўтади. Ана шу тўқнашуларда асар қаҳрамонларининг характерлари кўзга аққол ташланади. Турри, ҳали асарда баъзи ишланиши зарур ҳолатлар, характерлар мантиқини «чуқурлаштириш лозим бўлган ўринлар мавжуд. Жумладан, ал-Фаргонийдек кучли шахсга қарама-қарши кўйилган ал-Зокирдек ақли ва ўта мақдор шахснинг тўстидан барча айбларини ўз бўйига олиши ушбу образ характери мантигига зид бўлиб, воқеалар шиддати ва кескинлигига пўтур етказган.

Сўнгги йилларда яратилган тарихий мавзудаги сахнавий асарларда баъзи бир янги техник воситалар қўлланилаётган бўлса-да, ижодкорлар асосан драматургия ва театр санъатида шаклланган аънанавий ижодий принципларга таянч моқдалар.

90-йилларнинг бошларига келиб жамиятдаги эркин фикрлаш томон қўйилган қадмалар натижасида ҳиссиётлар эркинлиги қўчайди ва оқибатда ҳужумкор, сийсий қайғиғиятдаги бадийи образларга қизиқиш ошди. Натижада, халқ ғурури, ориятини оёқ ости бўлишига сабаб бўлган илдишларни сахнада қўрсатиш иштиёқи туғилди. «Қатагон» (Ҳамза номидаги театр, У.Ҳошимов асари) сингари фожевий асарлар пайдо бўлди. Маълумки, собиқ шўро ҳокимияти даврида ҳаёт фожеаси ҳақида мутлақо ёзиб бўлмасди. Агар шунини инобатга олсак, юқоридаги асарлар 70 йиллик қаратилган сўнг ёзилган ушбу жанрдаги илк асарлардир. Давр мавзудардан таъбиқларни олиб ташлаган, шу йўналишдаги «Дотима ва Зўҳра», «Оқибат» (Муқимий номидаги театр) каби асарларнинг сахналаштирилиши театр ҳаётида катта воқеа бўлди. Юрт бошида юрган мансабдорларнинг қилмишлари, ахлоқи, аёлларнинг ўзини ўзи ўлдирishi-га сабаб бўлган воқеалар, гиёҳвандлик каби иллатлар сахнага олиб чиқилди.

Эски тузумнинг барча паст-баландлигини қўрсатиш учун унинг астар-аврасини ағдариб, ундаги ҳудбинлик, лоқайдлик, маънавиятсизлик каби салбий ҳолатларни ошкор этган «Усмон Носир қаерда?» (А.Аъзамов асари, А.Навоий номи Наманган вилоят театри), «Тентак фаришта-

лар» (Ш.Бошбеков асари, О.Ҳўжаев номидаги Сирдарё вилоят театри) каби пьесаларга қизиқиш сўйсанини сўнгги «Наврўз — 99» театр фестивали кўрсатди. Назаримизда, бунга маълум бир ижтимоий ўзгаришлар ҳам сабаб бўлмоқда. Зеро, мустикаллик қўлга киритилгунга қадар, аввалги тузумнинг камчиликларини кўрсатиб, унинг эскирганини, бундай яшаб бўлмаслигини халққа тушунтириш лозим эди. Бугун эса, мустикалчилигимизга 9 йилдан ошган бир даврда ҳаёт ўтган кўнлар муаммоларига бошқачароқ ёндошишни талаб этмоқда. Назаримизда жуда катта ҳудуддаги юзлаб миллатларни 70 йил мобайнида исканжада сақлаб турган тузумни енгил-елпи хатти-ҳаракатлар ва персонажлар, жўн воқеалар билан тасвирлаб бўлмайди. Зеро, ҳаёт ҳақиқати очилгандагина томошабинлар сахна ҳақиқатига ишонишади. Шу боис тарихий ёхуд замонавий мавзудаги асарларда мавзу ва қўйилган муаммони шошма-шошарлик билан ҳал қилиш, енгил ҳулосалар қилиришдан эҳтиёт бўлиш мақсадга мувофиқдир.

Маълумки, узоқ йиллар давомида халқнинг миллат сифатида шаклланиши учун хизмат қилувчи «миллий руҳ», «миллий қаҳрамон», «маънавий етуқлик», «руҳий баркамоллик» каби тушунчалар ўзбек сахнасига чиқарилмади. Унинг ўрнига байналмилал дунёқараш тарғиб қилинди, сахна санъати олдида ҳам коммунизмнинг фаол қурувчилари образини ёритиш каби вазифалар қўйилди.

Ижода миллийлик, бадийлик ўрнига социалистик реализм, синфий кураш, мафқуравий ташвиқот масалаларига кенг ўрин берилди. Натижада, театр сахнасида асосан фаол ишчи, коммунист, партия давлатларини ҳамиша қўллаб-қувватловчи зиёлилар образи гавдаланди. Сийсатга аралашмайдиган, оддий меҳнатқаш халқ вақиллари образи умуман четда қолди. Сўнгги йилларда ушбу йўналишда ҳам ўзига хос ижобий ўзгаришлар рўй берди. Ўзбекистон халқ ёзувчиси Тоғай Мурод асари асосида Еш томошабинлар театрида қўйилган «От кишнадаг оқшом...» спектакли ўзига хос воқеа бўлди. Ижтимоий-сийсий мавзудаги ушбу спектакль фалсафий-романтик йўналишда ҳал қилиниб, чуқур мазмунли, таъсирчан сахна воситалари, шартли тили билан миллий руҳдаги характер яратилишга эришилди. Ушбу изланиш ўзга театрларда ҳам давом этмоқда.

Сахнага этнография, фольклор, миллий турмуш тарзи билан боғлиқ қадриятларни олиб чиқиш замонавий театрнинг ўзига хос йўналишларидан бири сифатида сўнгги йилларда яратилган қатор спектаклларда, жумладан, «Чимилдик» (Ў.Ҳушвақтов, Ҳамза номидаги театр), «Такдир» (Р.Маъдиев. Муқимий номидаги театр), «Чеча» (М.Юсупов. А.Ҳидоятлов номидаги театр), «Бэздууа» (Б.Боймирзаев. Қорақалпоқ театри) спектаклларида кўзга ташланади. Ушбу спектакллар томошабинлар маънавиятини шакллантиришда муҳим аҳамият касб этади.

Сўнгги йилларда театрларимизда содир бўлаётган ўзгаришлар, янгиликлар ха-

«Такдир» спектаклидан кўриниш.

қида гап кетар экан, яна бир услуб — оммавий майдон театри ҳақида гапириш ўринли. Бу услубни сўнгги йилларда Баҳодир Йўлдошев, Мамасоли Юсупов, Мансур Равшанов, Наби Абдурахмонов, Ибодулла Нияматов каби режиссёрлар қўлламоқдалар. Улар ўз ижодларида аънанавий ёнчиларни ёриб чиқиб, драма театри сахнасига халқ томоша шаклирини ва шартлилигини, халқ санъати воситалари, яъни қўшиқ, рақс, мусика, муқаллид, аскияни олиб қирдирил, Фаргона театрида сахналаштирилган «Тошкентга саёҳат» (режиссёр О.Салимов) спектаклида аср бошидаги майдон театри услубидаги кучли ижтимоий, сатирик комедия яратилган. Спектакль бадихағулик, ҳазил-мутоййба ҳисобига қўйайтирилган. О.Салимов ушбу услубни Еш томошабинлар театрида сахналаштирган «Учар табиб» спектаклида ҳам давом эттирди.

Аббос Ҳидоятлов театрида сахналаштирилган «Судхўр» спектакли яна бир янги услуби билан ўзига тортади. Спектаклда С.Айнинг «Судхўрнинг ўлими» асаридаги воқеалар асосан сақлаб қолингани ҳолда, уларга ўзгача ёндошув кузатилади. Спектаклда XX аср бошидаги Бухородаги маийий ҳаётга ўруғ берилмайди. Ақсичча, ўша даврга хос мураккаб ижтимоий муносабатлар, турли табаққа мансуб одамлар ўртасидаги алоқалар фольклор театри воситалари ёрдамида ёритилади.

Бундан изланишлар санюки театрлардагина амалга оширилмоқда. Агар республикамизда 30 дан ортиқ профессионал театр ва театр студиялари фаолият кўрсатаятганини эътиборга олсак, ижодий ишларнинг қўлами нечоғлиқ кам экани ойдинлашади. Биз янги сахна асарлари кам қўйилгипти деб ҳолисак, ношуқурлик бўлади.

Бинобарин, миллий ва умумбаъшарий қадриятлар ўзаро ўйғунлашган ҳолдагина сахна санъати давр талабларига жавоб беради. Театр инсонлар маънавий ҳаётига таъсир қилувчи қудратли қурол эканини ҳисобга олсак, жамиятимиз олдида турган муаммоларни ҳал этишда унинг имкониятларидан тўлароқ фойдаланиш ўринли бўлур эди.

Рақс фақат ҳаётнинг талқинигина эмас, рақс — ҳаётнинг ўзинасинир.

Мукаррама Турғунбоева

Қалбда яшовчи мўъжиза

«Лазги» ансамблининг раққосаси
Илгиза Зарипова билан суҳбат

— Илгизахон, ўзингиз меҳр қўйган, ҳаётингизни бағишлаган рақс санъати ҳақида қандай фикрдасиз?

— Рақс — сўзсиз қўшиқ, деб айтишади. Тўғри гап. Рақс кичик бир ижодий асар. Дилбар қўшиқ, жозибали мусиқа, соҳрли хатти-ҳаракатлар, гўзал имо-ишоралар — барча-барчаси уйғунлашиб, ажиб, бир тугал асар яралади. Қўшиқни севиб тинглайдиган аксари мухлислар рақсни ҳам мириқиб томоша қиладилар.

Баъзилар айтишади, «барча рақслар бир хил» деб. Бу юзакли фикр. Ҳар бир рақснинг ўзига хос олами, фикрлар оқими бор. Фақат уни тушуномқ, уқмоқ керак.

Мен ҳар бир янги рақсимдан сўнг ҳаётга ошуфта, гўзалликка янада яқинроқ ошно бўламан.

— Бугунги кунда мухлислар қўшиққа кўпроқ эътибор берадилар, назаримда. Рақс, раққосалар четда қолиб кетмаяптимикин?

— Тўғри айтдингиз. Айни кунда санъатсеварларнинг куй-қўшиққа иштиёқлари баланд. Мен бунга қарши эмасман. Шу ўринда ўз фикримни айтий: бундан 5-10 йил илгари «зангори экран»да концерт берилса, бир неча номерлар рақсга ажратилар эди. Бир рақсни бошидан охиргача маъза қилиб томоша қилганга

не етсин, ахир. Ҳозирчи? Агар чуқуorroқ ўйласак, ҳозир концертлар учун кўп вақт ажратилмоқда. Бу яхши. Лекин рақсларгачи? Енгил-елли қўшиқлар кўп деб такрор-такрор айт-япмиз. Натижа чиқмаяпти. Шундай қўшиқлар ўрнига бир рақсни кўрсатишса мақсадга мувофиқ бўларди, деб ўйлайман. Яна бир фикрим. Радио-телевидение орқали, қолаверса матбуотда ҳам хонандалар ҳақида тез-тез кўрсатувлар тайёрланади, суҳбатлар берилади. Лекин раққосалар ҳақидачи?

Баъзан «зангори экран» орқали Комилжон Отаниёзов, Ботир Зокиров қўшиқларини бериб боришади. Уни соғинч билан тинглаймиз. Худди шунингдек, Мукаррама Турғунбоева, Галия Измайлова, «Баҳор» ансамблининг Мукаррама Турғунбоева давридаги рақслари ҳам намойиш этилса...

— Илгизахон, раққоса бўлиб, «зангори экран»да чиққанингизда сизни дарровгина танийман. Ҳозир эса ... бир оз ажабландим ҳам. Тасаввуримда сиз бошқачароқ эдингиз. Соҳлари узун...

— Рақингизга тушундим. Саҳнадаги раққоса Илгизага ўхшатолмадингиз-а! Ўзим ҳам сездим. Томошабинлар бизларни асосан саҳна либослари билан танишади. Шу сабаб

Рақс нозиклик, нафислик ва жозибани ўзида мужассам этган санъат мўъжизаларидан бири. Бу шундай мўъжизаки, у қачон қалбингизда жой олганини ҳам сезиб-сезмай қоласиз. Ва уни интиқлик ила кутасиз. Соғиниб кутасиз. Рақсни томоша қилганингизда кўнгил гўборлари кўтарилиб, руҳингиз енгил, кайфиятингиз аъло бўлади. Негиз? Қуйи дилингизни ҳулшуд этиб, ўзингиз сезмаган ҳолда рақсга ҳам тушасиз. Негиз?

Рақснинг мусиқасими...

Раққосанинг истеъдодими... ёки

Сизни соҳрлаган нарсасида нима у? Саволлар кўп...

Жавоблар эса ундан-да турфа ва хилма-хил.

Шундай мўъжизалар ижодкори, гўзаллик чамани ичра сайр қилдираётган, гўзалликка ошуфта диллар бахрини очётган раққоса Илгиза Зарипова меҳмони.

мен ҳам рақс либосларини яхши кўраман. Айниқса, Хоразм рақс либосларини. Рақслари шўхчан, ўйноқ бўлгани либосларида ҳам ўз аксини топган. Миллий тақинчоқларимиз — тиллақош, балдох, зебигардонлар нафислиги, жозибадорлиги билан ажралиб туради. Ял-ял товланувчи марваридлар, товус патлари либослар билан бирга яхлитлик бағишлайди. Рақс, мусиқа, либос — бари шундай муштаракки, уларни алоҳида тасаввур қила олмайсиз.

Саҳнада сочлари қирқ кокил, дўппи кийиб, ял-ял ёниб, товусдек хиром айлаган ҳамкасбларимга ўзим ҳам ҳавас билан, ҳайрат билан қарайман.

— Хориж сафарларидан қай бири кўнглингизга яқин?

— Ҳар бир нарсанинг илк қадами доимо ўзгача бўлади. Хорижга илк бор чиқишим — Иордания сафари мен учун азиз. Яна Япония сафари. Сабаби — япониялик бир зиёлининг рақсларимизга берган баҳоси менинг ҳайратимни оширди.

— Қандай баҳо экан?

— Барча рақсларимиз, айниқса, миллий либосимиз, тақинчоқларимизга улар шундай ҳайрат билан қарашдики, завқланмай, фахрланмай илоҳинг йўқ. «Мен бу рақслар 3-4 минут ихро этилмай, янада узокроқ давом этишини истардим. Уларнинг ҳар бир рақси қалбимда ҳайратлар уйғотдики, уни сўз ила ифода этолмайман». Бу ўша зиёлининг баҳоси.

— Рақс жисмоний ҳаракатни талаб қиладиган ижодий жараён. Саҳнада кетма-кет 2-3 рақсни ихро этиб, жисмонан чарчамасизми?

— Тўғри, жисмонан чарчаймиз. Лекин бизни олқишлаётган мухлисларни кўриб, руҳан енгил тортиб, маънан бойиймиз. Чехраларидаги табассумни, самимиятни кўриб, яна рақсга тушгинг келаверади.

Санъаткор учун ижодий машқ ҳузур-ҳаловат, ором бағишламоғи керак. Машқ пайтида маромига етган рақсни саҳнада ихро қилганингизда ҳеч қачон чарчамасиз. Шунда яратган рақсларингиз «умри» ҳам узок бўлади.

— Илгизахон, гап-сўзларингиздан маълум бўлаптики, сиз ўзингизни «Лязги» ансамблисиз тасаввур қилолмайсиз...

— Кўнглимга энг яқин дугоналарим, қолаверса менинг ижодим учун менидан-да кўп жон куйдирувчи устозим Зухра Ғиёсова шу ансамбдалар.

Уларга жуда ҳам боғланиб қолганман. Уларсиз ижодни тасаввур қила олмайман.

— Инсоннинг ўз-ўзига баҳо бериши қийин. У ўзига кўп ўринда фақат ижобий баҳо бериши мумкин. Сиз ўзингизга баҳо бера оласизми?

— ...

Сўхбатимизга Илгизахоннинг устози, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Гулсара Ёқубовани таклиф этдик.

Гулсара опадан:

— Шогирдингиздан мамнунмисиз? — деб сўрадим.

— Илгизахон истеъдодли раққосалардан. Ижод доимо изланишни талаб этади. Изланиш йўлида ишидан қониқиб, хотиржамликка берилмайди. Бу борада унда ижодий дадиллик бор. Ихро этаётган рақсидаги гўзалликка ошuftа, нафосатга бой ички дунёни очиб беришга интилади. Шогирдиннинг гўзал қалби гўзал рақсларида ёрқин ифодасини топади. Илгиза менинг сеvimли шогирдим деб, доимо фахрланаман.

Ҳа, чиндан ҳам, Илгиза Зарипованинг ҳар бир рақси ҳаёт ҳақидаги, инсон онги-тафаккури ҳақидаги фалсафани гўзаллик ва му-

ҳаббат, нафосат ва латофат ила янада бойитади. У оққуш — гўзаллик, поклик рамзи. У афсонавий, жилвакор санъат дунёсида ўз рақсларига эга санъаткор.

Улуғ байрамимиз арафасида Илгизахоним Зарипова «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист» унвонига сазовор бўлди. Мен уларни муборакбод этиб, ижодда доимо олдинги сафда бўлишлари, жозибали рақслари билан нафақат бизни, балки миллионлаб хорижликларни ҳам лолу ҳайрон қолдиришларини истаб қоламан.

**Махмуда
АБДУЛЛАЕВА**
сўхбатлашди

Маҳкам МАҲМУД, Қобилжон ЗОҲИДОВ

kecho'll Mägä'nk xim'k
ge Mä'okj pä'm'k xim'ä
zhg zllä'e

Дин никоби остида ҳокимият учун курашаётган турли сиёсий оқимлар гўё, ислом дини демократияни тан олмайди, давлат қонунлари илоҳий қонунларга зид, ислом — демократиянинг душмани деб тушунтирмоқдаларки, бу миллий ва диний қадриятларимизнинг асл моҳиятини билмаслик ёки билиб туриб, ҳақиқатни яширишдир. Пайгамбаримиз Мухаммад расулulloх энг муҳим муаммоларни ҳал этишда, агар Қуръон оятларида бу ҳақда йўл-йўриқ берилмаган бўлса, кўпчилик саҳобалар билан маслаҳатлашар, ҳатто ёшларнинг ҳам фикрларини, маслаҳатларини қабул қилар эдилар. Бадр урушида мусулмонлардан енгилган Макка мушриклари Абу Суфён ибн Ҳарб бошчилигида Уҳуд урушига қаттиқ тайёргарлик кўрадилар. Мушрикларнинг мақсади Мадина шаҳрини қамал қилиб, мусулмонларни қириб ташлаш эди.

Ана шу вақтда Мухаммад алайҳиссалом саҳобалар ва ёш мусулмонлар билан маслаҳатлашиб, Мадинада қолиб, шаҳар атрофида тўсиқлар ясаб, мудофаа қилиш афзалми ёки Мадинадан чиқиб, Уҳуд тоғи этагидида турган душман қўшини сари юриш афзалми? — саволини ўртага ташлади. Баъзи саҳобалар Мадинада қолиб, шаҳарни мудофаа қилишни афзал кўрдилар. Аммо, кўпчилик жангчилар, айниқса, Бадр урушида қатнашолмай, жангга ошиқаётган ёшлар «Уҳуд тоғига, душманга қараб юриш зарур», деб маслаҳат бердилар. Пайгамбар ўзи Мадинада қолиш тарафдори бўлса ҳам, кўпчиликнинг фикрини инобатга олиб, ислом лашкарини Уҳуд сари бошладилар. Бу жангда аввал мусулмонлар ғалаба қилаётган эдилар. Мушриклар жанг майдонини ташлаб қочган эдилар. Аммо, қўшин орқасини ҳимоя қилиб турган камончилар нафсга берилиб, ўлжаларни териб олишга қизикдилар. Улар ўрнида йўқлигидан фойдаланиб мушриклар орқа тарафдан ҳужумга ўтдилар ва му-

сулмонларга катта талофот етказдилар. Бу жангда душман ғолиб чиқди. Тарихчилар Уҳуд жангидаги мағлубиятнинг сабаблари ҳақида турли фикрларни билдирадилар. Аслида ҳам пайгамбаримиз кўпчиликнинг фикрини инобатга олиб, мудофаани ташлаб, душманга қарши ҳужумга ўтгани тўғри эди. Бу мағлубиятнинг сабаблари Қуръони карим оятларида яхши тушунтириб берилган.

Исломда демократия, халқни ҳурматлаш, халққа меҳрибон бўлиш, ҳатто айби борларга ҳам мулоийм муомала қилиш зарурлиги Қуръони каримда «Оли Имрон» сурасининг 159-оятда бундай баён қилинади: «(Эй, Мухаммад!) Аллоҳнинг раҳмати ила уларга мулоийм бўлдинг. Агар кўпол, қалби қаттиқ бўлганимда, атрофимдан тарқаб кетар эдилар. Бас, уларни афв эт. Уларга (уларнинг гуноҳи учун) истиғфор айт ва улар билан ишларда машварат қил. Азму қарор қилганимдан сўнг Аллоҳга таваккул қил. Албатта, Аллоҳ таваккул қилгувчиларни севади».

Тарихдан маълумки, Уҳуд ғазоти бошланиши олдида мусулмон аскарининг ўчдан бири орқасига қайтиб кетди. Интизомсизлик, ҳатто, расулulloхга ҳурматсизлик қилди. Қизгин жанг вақтида камончилар ҳам, пайгамбарнинг «Жойингизни тарк этман!» деган буйругини бузиб, ўлжа, ғанимат таллашиб, катта хатога йўл қўйдилар. Бу хато жуда қимматга тушди, мусулмон лашкари оғир йўқотишларга учради. «Пайгамбар ўлди!» — деган сохта хабар тарқалганида баъзилар ул зотни ёлғиз ташлаб қочиб кетишди. Натижада Уҳуд жангида расулulloхга оғир жароҳатлар етди.

Шу қилган хатоларига қарамай, пайгамбар сафарда йўлдан қайтганларга ғазаб қилмади, ҳазо бермади, аксинча, ширин сўзлар билан, яхши муомала қилди. Одамларга, кўпчиликка мулоийм бўлиш ислом демократиясининг энг ўзгал хусусиятларидан биридир. Тангри таоло бундай бағридарёлик, кечи-

римлилики Куръон оятларида «Аллоҳнинг раҳмати» деб атайди. Кўпчиликка мулоим, ширин сўз бўлиш катта бахт ҳисобланади. Чунки одамлар бир оғиз бўлса ҳам, яхши сўзининг гадоси. Одам яхши сўз эшитган жойига, мулоим муомала қўлдан шахсига меҳр кўяди. Ўша ерда, ўша шахс атрофида тўпланади. Пайғамбаримиз Мухаммад с.а.в.нинг сифатлари бу жиҳатдан энг аъло эди. У зоти бобаракотнинг энг жудазибали қулчари ҳам шунда эди. Агар у киши қўпол ва қалби қаттиқ бўлганларида атрофларида ҳеч ким қолмай, тарқаё кетар эди. («Тафсири Хилол», с.15) Тангри таоло юқоридаги оятни қаримада: «Бас, уларни афв эт. Уларга (гуноҳлари учун) истиғфор айт ва улар билан ишларда машварат қил», Ухуд уруши арафасида кўпчилик билан кенгашиб, нуқул ай ҳовлда қолган бўлсанг-да, яна кейинги ишларда ҳам улар билан бамаслаҳат, машварат қилиб иш олиб бор, дейди. Ушбу оят ҳукми юртишда, ислом нуқтаи назаридан, кўпчиликнинг фикрини олиш, демократияга амал қилишга асос оятлардан бири ҳисобланади.

Кўпчилик билан бамаслаҳат, демократия усулида бошқаришга ҳаҳор ёрлар — ҳазрат Абу Бакр, ҳазрат Умар, ҳазрат Усмон, ҳазрат Али даврларида ҳам катта эътибор берилган. Ҳазрат Абу Бакр ҳаммомга тушганида қаттиқ шамоллаб, оғир касал бўлиб ётиб қолганида ҳазрати Умарни ўзига халифа қилиб қолдириш ҳақида атоқли саҳобалар билан маслаҳатлашди. У, Абдурахмон ибн Авфи чакриб, «Умар ҳақларида қандай фикрдасиз?» деб сўради. Абдурахмон р.а. «У кишининг қаттиққўллигидан бошқа айби йўқ» деди. Абу Бакр «Умар мен юмшоқ бўлганим учун шундай қаттиқлик қилди, агар ўзи иш бошига келса, албатта қаттиққўлликлардан анчасини ташлайди-лар, деб ўйлайман», дедилар. Ул зот Усмон ибн Аффонни ҳам чакриб, фикрини сўради. Ҳазрат Усмон

«Умарнинг ичи (қалби) ташқарисидан яхшироқ, бизнинг ичимизда у кишига ўхшаш одам йўқ» деб жавоб берди-лар. Ҳазрат Абу Бакр яна бир қанча саҳобаларнинг фикрларини олди. Шундан сўнг ҳазрат Умарни раҳбар этишга қарор қилдилар ва ҳазрат Усмонни чакриб, шу мазмунда васият ёздирдилар: «Мен сизга (аҳли Сунна вал-жамоага) Умар ибн Хаттобни халифа этиб, тайинладим. Агар ишни тузуқ юритса ва адолат ўрнида бўлса, жуда яхши. Агардә жабр ва зулм қилса, сийратини ўзгартир-са, жавобгарлиги менга бўл-маяжқдир, чунки мен ғайби-ни билмасмен. Мен бу ишимдан (жамоага) фақат яхшилик истадим. Хар кимга ўзи қилган амалининг жазо-си бўлажақдур. Золимлар не аҳволга тушишларини кел-ажда билурлар», деб ахдно-ма ёзиб, муҳр босдилар. (Ри-зоуддин ибн Фаҳруддин. «Ху-лафои рошидин».)

Ҳазрат Абу Бакр айрим атоқли саҳобалар билан ба-маслаҳат иш тутса ҳам, янги раҳбарни шўро йиғинида кўпчилик овози билан сай-лаш ўрнига, яқза ўзи тайин қилганини баъзилар демо-кратиянинг бузилиши деб бигдилар. Бу иш баъзи гу-руҳларда норозилик келти-риб чикарди. Аммо ҳазрат Абу Бакр бу муҳим масалани атоқли саҳобалар билан ба-маслаҳат ҳал қилди, ислом давлати турли душман гу-руҳларга бўлиниб, ўзаро кир-гин бошланмаслиги учун шундай иш тутган эди.

Ҳазрат Умар ибн Хаттоб ислом жамоасида ҳақиқий адолат, тенглик ўрнатиш учун, шариатта зид келмай-диган демократия талаб-ларини бажаришда барча за-монлар учун ибратли ишлар қилди. Ислом улоамлари ҳаққоний ёзадики, «Ҳазрат Умарнинг идора услублари қаттиқлигидан (ул зот) муста-бид ҳукмдор эканларда», де-ган фикр англашилмасин. Билъас, ҳазрат Умар низо-м ва қонун билан боғланган ҳукмдор эдилар. Ишни ўз билганича қилмай, кичкина иш бўлса ҳам бутун кибор ас-хобни (атоқли саҳобалар —

ҳазрат Али, Зубайр, Абдурах-мон ибн Авф, Салмон Фор-сий, Усмон ибн Аффон, Аб-бос ибн Абдулмуталиб, Саъд ибн Абу Ваққос, Амр ибн Ос, Муовия ибн Суфён ва бошқаларни) йиғиб, кенга-шар, агар қаттарок иш бўлса, бутун халқни йиғар, (халқ ва-килларида) маслаҳат сўрар, ақлли одамлар берган мас-лаҳатларга юрар эди.

Бир вақт Мадина ва бошқа жойларда қизлар турмушга чиқишида бериладиган махри-ни халқ орттириб юборгани-да ҳазрат Умар уни қамайти-ришга қарор қилган. Мин-барда бу фикрини халққа айтганида бир аёл ўрнидан туриб: «Сен бизни Аллоҳ ато этган ҳаққимиздан махрум қилмоқчимисан? Аллоҳ таоло ўзи «Агар биронталарига тоғдек махр берган бўлсангиз ҳам қайтариб олманг!» деган-ку?» — деб, ҳазрат Умарга қарши сўз айтган. Шунда ҳазрат Умар ўз фикри хато эканлигини, бояги аёл ҳақлигини айтган. Мухим ишларда ҳазрат Умар екса-лар, аёллар ва ёшлар билан маслаҳатлашар эди. Ул зот баъзи хато ишларини халқ танқид қилишига кенг йўл очиб қўйган. Хатоларини тў-рилашса, раҳмат айтар эди.

Ҳаж мавсумидаги талотум-да Ҳассон қабиласининг ами-ри Жаблаҳанин чопони эта-гини бир саҳройи араб бил-масдан босиб олади. Амр ортига қайрилиб, бадавий зиёратчини шапалоқ билан уради. Саҳройи зиёратчи ҳазрат Умарга бу ҳақда ши-коят қилди. Ҳазрат Умар амир Жаблаҳани чакриб, «Оддий фўқародан кечирим сўрагин, акс ҳолда у ҳам сенга шапалоқ туширади», дейди. Амир кўнайди ва эртасига ислом дининдан чи-қиб, қочиб кетади. Бу воқеа-дан кўринадикки, ҳазрат Умар «Аллоҳ олдида амир ҳам, од-дий фўқаро ҳам тенглиги» қондасига амал қилган. Бу эса, ислом шариати қонун-лари нақадар демократик, халқчил, адолатли эканлиги-ни яққол кўрсатиб турибди.

Бир кун ҳазрат Умарнинг ёшроқ ўғли Абдурахмон Мисрда тенгдошлари билан ароқ ичиб, тўполон қилгани-

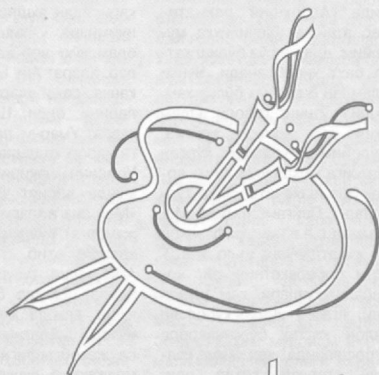
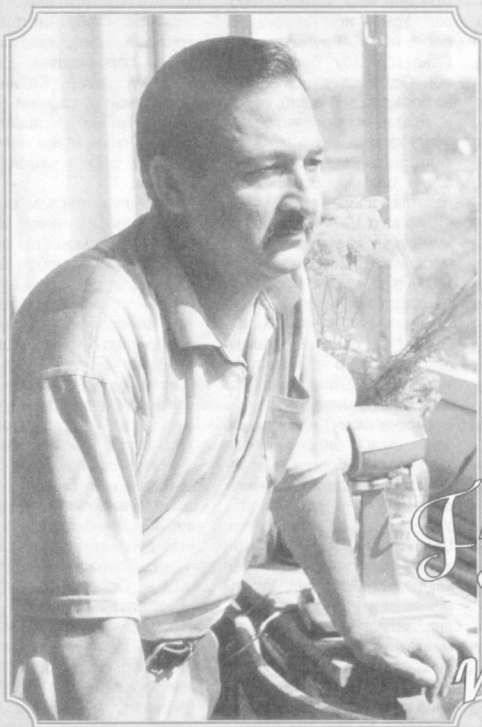
да, халқ уларнинг устидан волийга (ҳокимга) шикоят қи-лади. Волий бу йиғитларни муҳокама қилиб, жазо бера-ди — барчаларини дарра билан урадилар. Кейинроқ, ҳазрат Умар бу воқеани эши-тиб, ўз ўғлини қайтадан у-дирди, чунки, Миср волийси уни аяб, яхши урмаган, деб ўйлайди.

Мана шу воқеа ҳам ҳазрат Умар ҳукмронлигининг халқ-чиллигини, демократия руҳи-да эканлигини исботлайди. Агар давлат сиёсатида ва жа-миятни бошқарув мадания-тида демократия — халқчил-лик, адолат, қонун олдида барчанинг тенглиги деб ту-шунилса, ислом шариати ко-нунларида демократия кенг ўрин тутганлигини кўраимиз.

Исломда демократияга кенг амал қилинишини бил-майдиган ёки билишни иста-майдиган «ҳизби таҳрир»-чилар исломни демократия-нинг душмани деб ёмонот-лик қилганлари оқибатида АҚШ ва Овруподаги қудрат-ли давлатлар Йироқни ҳам халқаро демократиянинг «асосий душмани» сифатида рақаталар билан бомбарди-мон қилишга овоз берган эдиларки, бу фожиа ҳам «ҳизби таҳрир»чиларнинг сохта ташвиқоти меvasи эмасмикин? деган асосли шубҳа туғилади. Агар шундай бўлса, миллионлаб мусулмон фўқаролари ва барча эъти-қодлардаги фўқаролар би-либ олишлари керакки, ис-лом шариати — демократия-нинг душмани эмас, балки ислом давлатлари қадимий замонлардан ҳозиргача ҳам демократия тамойилларини адолатли ва қонуний деб, барча ишларида Қуръонга, ҳадисга ва демократия та-лабларига амал қилиб кел-ганлар.

Демак, халқимизнинг мил-лий, диний қадриятлари қа-торида, халқ руҳияти — мен-тальетида адолат ва тенг-лики таъминловчи демо-кратия аввалдан ҳаёт талаби эди.

Гўзалликка интилиб...

Гўзаллик нима? Ҳаёт ва санъат қадриятларининг ҳақиқий мезони қандай? Мунтазам ҳаракатда ва ўзгаришда бўлувчи бу оламда инсон руҳида нималар кечмоқда? Мана шу саволлар ўзбек мусаввири Собир Раҳматовни доимо ўйлантириб ва қизиқтириб келади.

Мусаввир асарлари инсон умрининг маъносини тушунишга ва кўрсатишга интилишдир. У маълум бир ижодий ва инсоний мавқедадан туриб, санъатнинг азалий саволларига ўзига хос жавоблар излайди. Булар унинг картиналарида ёрқин акс этган.

Мусаввир устaxonасида мольбертда бир қария портрети турибди. Ҳаёт машаққатларига бардош берган бу инсон қиёфаси жонли. Пешонасидаги ажинлари унинг ҳаёт йўли нақадар машаққатли ўтганидан далолат беради. Бир оз қисилган кўзлари узоқларга тикилганча чуқур ўйга ботган.

Мусаввирнинг нияти иккилик – диптих яратиш эди. Шунинг учун у келажақда ана шу қариянинг турмуш ўртови портретини ҳам чизишни режалаштирган. Азиз диёримизда янги турмуш қурган келин-куёвга одатда шундай тилаклар билдиришади: «Оллоҳ сизларни қўшган экан, аҳил яшаб, қўша қаринглار. Сочингизга оқ оралаб, қариганингизда ҳам бир-бирингизга суячлик бўлинглар». Бу жуда доно, юракдан айтилган тилак, худди Оллох

амридай жаранглайди. Назаримизда, ана шу нарса мусаввирнинг ҳаётий ақидасидир.

Улуғ ёшдаги чолнинг юзи ва чопон тасвири ниҳоятда пухталиқ билан чизилган, унинг руҳияти тўлиқ очилган ва кўнгилга яқин бўлиб қолган. Портретга боқар экансиз, қариянинг оғир меҳнат билан ўтган йилларини кўргандай бўласиз ва унга ҳурматингиз ортади. У худди ўтган аждодларимизнинг ҳалол яшаш ҳақидаги даъватидай жаранглайди ва қариндош-уруғ, яқинларингиз, ота-онангиз, мураккаб ҳаёт ҳақида чуқурроқ ўйлай бошласиз.

Собир Раҳматов Чимкент шаҳрида дунёга келган. Унинг отаси ишчи, онаси ўй бекаси эди. Оила аъзоларидан ҳеч бири расм чизмасди. Одатда мусаввирларнинг фарзандлари ота-оналарининг қандай ишлаётганларини кўриб, мунтазам бўёқ хидидан нафас олиб юрганлари учун уларнинг изидан кетишади деб ўйлашади. Бу ҳам кези келганда ҳақиқат, аммо чўлда чопиб юрган болакай қалбида қачон табиат гўзаллигига ва ҳаётга, тош ва дарахтлар уйғунлигига қизиқиш, унинг қалбида гўзалликка интилиш каби ҳислар қачон уйғонди? У бошланғич синфларда ўқиб юрган кезларидаёқ мактабда ишлатиладиган оддий пероли ручка ёрдамида оддий бўрдан турли-туман ҳайвонлар ва одамларни ишларди.

Худди ўша дамларда мактабда бадий тўғрак очилди.

Дастлаб бу тўгаракка қатнашувчилар кўп бўлиб, орадан ҳеч қанча вақт ўтмасдан бор-йўғи уч кишигина қолишди ва уларнинг ичида Собир ҳам бор эди. Ўқитувчига кичкинагина хона ажратилди. У пластилиндан турли нарсалар ясашни ўргатди.

Болакайнинг ота-онаси унинг санъат билан шуғулланишига қарши эмасдилар. «Ота-онам ажойиб инсонлар эдилар», деб ҳурмат билан хотирлайди мусаввир. Унинг шахс сифатида шаклланиш йиллари уруш йилларига тўғри келди. Отасининг ўқиш учун имконияти бўлмаганди, чунки тирикчилик учун ишлаш, пул топиш керак эди. У тракторчи, темирчи бўлиб ишлаган. Оддий металлдан ажойиб ва қизиқарли буюмлар ясай оларди. Хатто уни яхши билган одамлар ҳазиллашди, «бургани ҳам такалайди» дейишарди. У жуда талантли ва маҳоратли эди. Мусиқани севаб, қўшиқ айтар ва жон-дили билан дутор чертарди. Ташқи кўринишидан ҳам унинг кўнгли очкилиги, юраги покизалиги билиниб турарди. Онаси турк бўлиб, Кавказнинг шимолидан Қозғоғистонга сургун қилинганди. У ҳам турмуш қийинчиликлари туфайли ўқий олмаганди. Шунинг учун ҳам улар ўзлари етишолмаган марраларга фарзандлари етишини исташарди ва қўларидан келган ёрдамни аямасди.

Собир оддий мактабда ўқиш билан бирга Чимкентда Медведкин таълим берадиган бадий мактабда ҳам шуғуллана бошлади. Медведкин катта рассом эмасди, аммо болаларнинг «тили»ни топа биларди. У Собирга тасвирий санъат ҳақида дастлабки тушунчаларни беради, акварель — сувли бўёқ билан қандай ишлашни ўргатди. Энг муҳими, касбга нисбатан катта муҳаббат уйғотди ва унинг биринчи нуқтаси оддий қаламини тўғри очиш билан бошланишини аңглата билди.

Собир Тошкентдаги бадий билим юртига 8-синфни битирганларни қабул қилишларини эшитиб, 10-синфда ўқимасликка аҳд қилди. Отаси уни Тошкентга олиб келди ва у П.Беньков номли бадий билим юртига кириш имтиҳонларини муваффақиятли топишиб, талаба бўлди. Машаққатли ва қаттиқ меҳнат йиллари, санъат ҳақидаги баҳслашувлар, расм ва деворий сувратлар қизиш техникасини эгаллаш, ўз-ўзини излаш йиллари бошланди.

Диплом иши тракторчи-механизаторга бағишланган картина эди. Унинг диплом иши аъло баҳога лойиқ топилди. Билим юртидан сўнг Собирга Ленинграддаги Репин номли тасвирий санъат, ҳайкалтарошлик ва меъморлик олий илмгоҳига йўлланма беришди. Бадий академияда Собир Рахметовга машҳур мусаввирлар — Юрий Михайлович Непринцев, Александр Дмитриевич Романичев ва бошқалар касб соҳасида олий малака бердилар. Буларнинг ҳаммаси мусаввирнинг ижодкор шахс сифатида шаклланишига катта таъсир кўрсатди. Аммо, энг асосийси — қалбида, ҳисларида Ватанга, миллатга муҳаббат — бундан кейинги тасвирий санъат асарларида доимо куйланди.

Ленинград Бадий академиясида Собирнинг диплом ишига бағишланган картина «Богда» деб номланди. Қария ва болакайнинг богда тасвирланиши қизиқ эди. Бу расмда шу боланинг ўзи яна улуғ ёшга кирган вақти ҳам акс этгандай эди. Собир бу асарда авлодларнинг қонуний ворислигини ифода этарди, ҳаётда эстафета таёқчасини ёшларга бериш ҳақидаги фалсафий ва мураккаб мушоҳадалар уйғотувчи табиатан икки хил ёшдаги одамнинг жонли образини гавдалантирди, аини пайтда

пейзаж ёрдамида инсоннинг руҳий гўзаллигини ҳам чиқариб. «Жим турган» образлар ортида таъсирчанлик ва ғайрат-шижоат яширинган. Қаҳрамонларнинг оддий турмуши йўқ, улар бир-бирларининг ёнида туришибди ва худди уларнинг бири иккинчисини кўрмаётгандек, бог гўзаллигини кузатганча абадиёт жимлигига тантанавор қулоқ тутаётгандай.

Собир Бадий академияни тугатгач, А.Островский номли (ҳозир К.Бехзод номида) Тошкент театр ва рассомлик олийгоҳида талабаларга дарс бера бошлайди. Худди шу вақтда у турли кўргазмаларда қатнашади ва тезда Рассомлар уюшмаси аъзоси бўлади. Сўзсиз, мусаввир ижодчи яна ўқиш билан бирга қўшиб олиб боради. У таниқли мусаввир Раҳим Аҳмедов қўлида аспирантура сабоқларини олиб, билимини янада бойитади. У ҳисобот тарзида «Азамат Хотамов портрети»ни ва «Синов йиллари» деб номланган учлигини (триптих) ижод қилади.

Аспирантурада Собир Рахметов ўзини ҳақиқий мусаввир сифатида кўрсата билди. Унинг ижодида реализм санъатнинг ўқ томири бўлган ва бўлиб келмоқда. Реализм изланишларнинг бошланғич нуқтаси ва нуқтаи назарларнинг шаклланиши, аммо оламни билишнинг маълум бир чегараси йўқ, П.Пикассо сўзи бўйича бошқа ўлчовларни билмасдан туриб, унинг чегараси ҳақида нима ҳам дейиш мумкин. Шунинг учун Рахметов асарларида ҳаётдаги улуғворлик ва оддийлик орасидаги диалектик алоқадорлиқни излайди.

Мусаввир кўпчилик асарларида инсонларнинг шундай руҳий ҳолатлари топилганки, уларнинг юзларига, қадди-бастига қараб, кўнглинг ёришади. Унинг қаҳрамонлари халқнинг миллий фазилатларини, маънавий гўзаллигини мужассам этади. Бу сиймоларда халқнинг миллий ўзлиги ёрқин бўёқларда кўринади.

Собир Рахметов «Синов йиллари» номли учлик асаридан душман бомбалари остида қолган Россия шаҳарларидан эвакуация қилинган — қўчириб келтирилган турли

Собир Рахметов. «Хат».

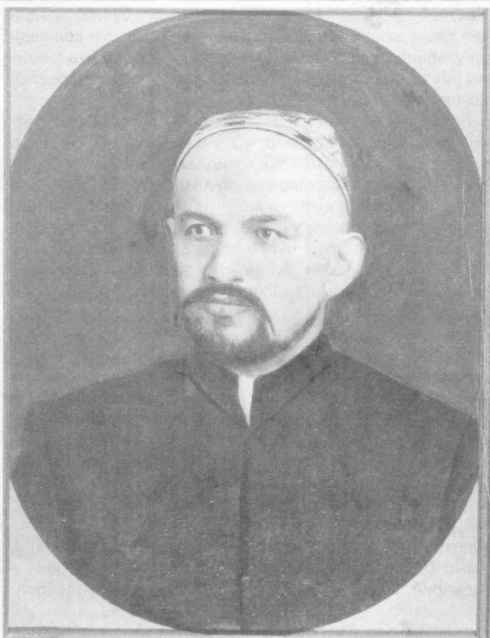
миллатга мансуб етим болаларнинг Ўзбекистонда бош-пана ва ризқ-насибагина эмас, балки Ватан ҳам топганликларини тасвирлайди. Шу йўсинда мусаввир чинакам халқлар дўстлигини тараннум этади. Расмда аёллар ва эркакларнинг фронт ортидаги фидокорона меҳнати тасвирланади. Рассом II жаҳон уруши йилларига доир бой архив ҳужжатларини ўрганди ва суратни ҳозир чизилгандай эмас, балки ўша оғир йилларнинг колоритини — ранглар ва оҳанглари бериш учун 50 йил аввалги, эскириб кетган расмга ўхшатиб ишлади. Бу ерда рассом миниатюра санъати ва деворий расм услубларини синтез қилганини кўрамиз.

Мусаввир ўз замондоши, ҳайкалтарош Азамат Хотамовнинг сиймосини чизишда ҳам ўзига хос услубни қўллаган. У ҳайкалларга хос вазминлиқни, салобатни сездириш учун қаҳрамонини жиддий иш устида, муҳим ижодий муаммо устида ўйланиб турганини чизади. Расмда ҳайкалтарош агар ҳозир туриб, ишга тушиб кетса, картинанинг ҳошиясида ташқарига чиқиб кетадигандай таассурот уйғотади. Ҳайкалтарош либосининг букламлари ҳам салобатли кўринади.

Аспирантурада ўқиб юрган вақтида Собир Рахметов умумий ётоқда яшаган. Ўқиш, ўрганиш, изланишларга тўла бу йилларни бадиий асарда акс эттириш ниятида рассом ётоқдаги хонасининг кўринишини — интерьерини ҳам уч хил қилиб тасвирлади. «Қизил интерьер» деб аталувчи бу триптихда санъат оламига кирган инсон яшаётган жойнинг ўзига хос жиҳозларини, ижодий муҳит таранглигини тасвирлайди. Бу асарда санъаткор ҳаёти санъатдан ажралмас эканлиги кўриниб туради. Портрет санъатида ҳаётийлик-ўхшашлик, характер, гоё аққол кўринади. Санъатда портрет — ҳаётдаги турли-туман, бир-бирига ўхшамаган, гўзал ва хунук одамларнинг юзлари демакдир. Рассомлар замондошларимизнинг ажойиб, руҳий олами бой, гўзал юзларини чизишни истайдилар. Аммо афсуски, рассомлар кўпинча ана шу гўзал инсонларни эмас, балки буюртма берган одамларнинг тунд, кўпол афт-башараларини чизиш билан умри ўтади. Бировнинг чироғи юзини эса буюртмачи сотиб олмайдди. Кўрғазмаларимиздаги асарларда маънавий ва жисмоний гўзал инсонларнинг юзлари тобора йўқолиб бормокда.

Яъни, Собир Рахметов ўз ижодий йўлини, ижод эркинлигини сақлаб қолишга интилаётган рассомлардан бири сифатида кўринади. Тўғри, гоҳо ихтимойий буюртма — жамият буюртмаси ижодга таъсир қилади, аммо шунда ҳам рассом ўзига хос йўлидан чекинмагани яъни. Собиржон таникли санъат арбоблари Юнус Ражабий, Фафур Фулом портретидан ташқари, оддий замондошларидан «Умида», «Марям», «Шляпали номаълум аёл», «Киргиз чол» портретлари ана шундай кўнгил майли билан чизилган.

Рассом устонасида машур испан мусаввири Веласкесинг «Филипп IV портрети» осигилг туради. Собиржон Эрмитаж галереясида ўтириб, бу дурдона асардан нусха кўчирган. Бу асарда рассом бир неча қуюқ бўёқ чаппами билан Испания қиролининг иродали характерини очиб беролган. Собиржон буюк испан мусаввири асаридан нусха кўчираётганида шуни ҳис қилдики, чинакам санъатнинг куч-қудрати шахс табиатининг моҳиятини илғай билишдадир. Веласкес нозиктабб рассом, умрида кўп йиллар қирол саройида бўлиб, у ердаги муҳитни яхши билган ва сарой аъёнларининг бадиий йилломасини туз-

Собир Рахметов. Саидносир Миржалолов портрети.

ган. Бундай асарларни Собир Рахметов оламшумул санъатнинг мангу баркамоллиги чўққилари деб билади, шу мангу чўққиларга интилиб, ижод қилади. Аммо, бу чўққиларга етиш осон эмас.

Мусаввир ўзбек халқ ҳофизи, атоқли бастакор Юнус Ражабий сиймосининг бир неча кўринишларини ишлади. Академик Юнус Ражабий халқимиз мусиқий даҳосининг минг йиллик мероси дурдоналари бўлмиш мақомларни йўқолиб кетишдан асраб, нотага ёзиб олиб, мусиқий девонлар тузиб, уларни ҳозирги ва келгуси авлодларга етказишни мақсад қилган даҳо бастакордир. Собиржон бу инсон сиймосини чизишда озроқ миниатюра услубига, қисман замонавий ранглар тасвирга мурожаат қилади. Қизғини шундаки, рассом қаҳрамон қиёфасини ва орқа фондаги манзараларни ҳам ўхшаш рангда тасвирлайди. Юнус Ражабий портретининг иккинчи кўринишини рассом тўлиғича миниатюра услубида ишлади. Бунда академик бастакор миллий чопонда, қўлида дутор чертиб ўтирибди. Асар фонидagi тоғлар, булуғлар, дарахтлар, гуллар нақошларча ишланган. Собиржоннинг бу асарида халқ ижоди — фольклорга яқин ранглар ва нақшлар бор. Юнус Ражабий портретининг учинчи кўриниши — бастакор гуллаган настарин дарахти остида, импрессионизм услубида ишланган.

Атоқли ўзбек шоири Фафур Фулом сиймоси Собиржон ижодида катта ўрин тутади. Мусаввир сурат фониди F.Фулом яшаган кўча ва уйни тасвирлайди. Шоир яшаган пайтнинг тасвирланиши расмга ҳаётийлик бағишлайди. Собиржон қаламида Фафур Фулом теран мушоҳадали, фалсафий фикрловчи, айни вақтда ҳаётнинг майда-чўйдаларига, тафсилотларига ҳам эътибор берувчи ижодкор сифатида кўринади.

Асарда Ғафур Ғулум сиймоси сурат майдонининг удан икки қисмини ишғол қилган. Фондаги кўча ва уйлар, дархатлар қанчалик майда бўлса, шоир қиёфаси шунча йирик, салобатли кўринади.

Собир Рахметов атоқли замондошларининг қиёфаларини чизар экан, уларнинг юз ифодаларига, туришига, қадди-бастига, кўз қарашларига, имо-ишораларига, кийим-кечаги ва қайси ҳолатда, қайси муҳитда турганига, атрофидаги жиҳозларга катта эътибор беради. Рассом асарларида мана шу ҳолатлар, тафсилотлар ҳам қаҳрамон олами очишга хизмат қилади.

Рассом ижодининг бошланғич даврида бадиий тўқима, умумлашмаларга кўпроқ эътибор берган бўлса, йиллар ўтиб, малакаси ва тажрибаси ортган сари қаҳрамонларининг табиий кўринишига, натуранинг ўзигади хусусиятларга кўпроқ эътибор бера бошлади. Аммо бу, ҳаётнинг шунчаки кўчирмаси деган гапмас, албатта. У ҳар бир қаҳрамони қиёфасини кўрсатишда миллий ва умуминсоний хусусиятларга, мазмунни чуқурлаштиришга эътибор беради. Унинг «Автопортрет», «Олмония элчиси», «Шляпали номаълум аёл», «Умида», «Марям», «Элегия» асарларида типик-умумлашма ва характерга хос хусусиятлар кўриниб туради.

Ҳар бир мусаввир қалбда ҳали изҳор этилмаган Ватан туйғуси, она заминга меҳр-муҳаббат туйғулари яширинган. Ана шундай Ватан туйғусининг жилваларини, табиат гўзалликларини нозик ҳис этилганини Собир Рахметовнинг пейзажларида, айниқса, Хумсон туркумидаги «Дарахт», «Олма», «Тоғ оқшони», «Булутли кун», «Тоғли қишлоқ», «Баҳор», «Асрлар гувоҳи» асарларида она замин гўзалликлари муҳаббат туйғулари сезилиб туради.

Табиат манзаралари ҳар бир софдил инсон учун, айниқса, гўзаллик шайдолари рассомлар учун битмас-туганмас ҳайрат ва илҳом манбаидир.

— Яхши мусикадан қанча роҳатлансак, ҳайратлансак, табиат гўзалликлари ҳам бизни шу қадар мафтун этади, — дейди у. — Пейзаж асарларида ҳам мана шу мафтункорлик акс этиб туриши керак. Табиат нафосатини ақлангани эмас, қалбдан ҳис этсангиз, роҳатланасиз.

Рассомнинг Сурхондарё табиатига бағишланган «Бойсун оқшони», «Чошгоҳ», «Тоғ қишлоғи», «Бойсундаги ҳовли», «Қизил қоялар», «Бойсун одамлари» асарларида она замин гўзалликлари мафтункорлик сезилиб туради.

Рассомнинг пейзаж асарлари орасида айниқса, «Бойсун одамлари» картинаси кўлами кенглиги билан ажралиб туради. Собиржон бу асарда техника, цивилизация асрида ҳам айнамаган, табиийлигини, софдиллигини, кадр-қимматини, ор-номус туйғуларини асраб қолган, бойлик учун сотилмаган, камбағалликдан, камтаринликдан ор қилмайдиган, кўнгил бойликларини мол-дунёдан кам кўрмайдиган оддий ва чин инсонларнинг қиёфаларини тасвирлашга интилган. Рассом қишлоқ одамларининг, ўсмирлар, йигитлар, чолларнинг табиий ҳолатларида, ўзини эркин тутишларида қандайдир сирли гўзаллиқни кўради, шу гўзаллиқни бўёқда акс эттиришга уринади. Бу асарлардаги инсонлар табиатдан ажралмаган, жамият қонун-қоидалари билан йўналиб, сийқаланмаган, асрлар давомида айёрлашмай, табиийлигича, софдиллигича, соддалигича қолган, фазилатларини ҳам, камчиликларини, баъзи ўринсиз қилиқларини, кўполликларини ҳам яширмайдиган табиий одамлардир.

«Бойсун оқшони»да табиат ва уй-жойлар, бинолар уйғунлигини, миллий меъморчиликнинг инсонлар дилига яқин манзарасини туймади. «Тоғ қишлоғи»да қоятошлар оралиғида чўпон қиз тасвирланган. «Бойсундаги ҳовли»да миллий меъморчиликнинг табиат билан нечоғли мутаносиблиги, уйғунлиги намоён. Чиндан ҳам Сурхондарё халқ усталари, иморатсозлари уй-жойларни табиат гўзаллиги билан уйғунлаштиришни минг йиллар давомида ота-боболарида мерос қилиб олганлар. Бу расмга қараб, ҳовли кўринишида иқлимга мослик, сейсмология, экология, эстетика муаммолари тўғри ҳал этилганини кўрамиз.

Мусаввир ўз ижодида Шарқ мумтоз санъаткорлари Жомий, Навоий, Ғузулий ижодий меросидан илҳомланиб чизилган, «ёзилган», кўтаринки, жўшқин, романтик руҳдаги «Севги афсонаси» («Лайли ва Мажнун») триптихи ҳам катта аҳамиятга эга. Бу уликнинг қисмлари «Мажнун», «Келин», «Висол» асарларида рассом буюк Шекспирнинг «Ромео ва Жульетта» драмасынинг асосий ғояси — икки қабилага мансуб икки хонадон вакиллари ўзаро душманлиги — илоҳий сеvgини ҳам вайрон қилиши ғоясидан келиб чиқиб, композицияни ҳам шу асосга қуради. Уликнинг чап тарафида Лайли, ўнг тарафида Мажнун, ўртада бир-бирига қарши жанг қилаётган икки қабила одамлари тасвирланган. Навоий ва Бехзод замонидан буён «Лайли ва Мажнун» мавзуси катта санъаткорлар томонидан кўп ишланган. Замонамиз рассомларидан Чингиз Аҳмаров, унинг шогирдларидан Темур Саъдулла ҳам бу мавзуга кўл урганлар. Аммо, Собир Рахметов ҳам бу оғир мавзуга кўл уриб, замонамизда, бу нотинч оламни тўлқинлантирувчи ўзаро қиргин урушларни қораловчи, тинчликни улугловчи ғояни асар марказига қўйгани мусаввирнинг ижодий ютуғидир. Учала расмда акс этган сеvgи изтироблари, ҳаёт ташвишлари, тақдирларни чигаллаштирувчи қиргин урушлар замондошларимизни бу муаммолар ҳақида ҳиддий ўйлашга даъват қилади.

Мусаввирнинг Орол денгизи тақдирига бағишланган асарлари «Кетиб қолган денгиздан қолган ёдгорликлар», «Орол», «Кемалар» картиналари ҳам замондошларимизни ҳаяжонга солади.

Собир Рахметов кўлида ўқиган Иброҳим Валихўжаев, Мухтор Эсонов, Файзулла Ахмадалиев ва бошқалар таникли рассомлар бўлиб етишдилар. Собиржон ижод қилишдан ташқари Ўзбекистон бадиий кўргазмалари ва панорамаларининг бош директори сифатида чет элларда ҳам таниқлидир.

Англияда, АКШда, Францияда, Туркияда (Анкара, «Вақф-банк» галерияси) шахсий кўргазмалари очилган. Унинг расмлари бир неча хорижий мамлакатларда сотиб олинган. Табиийки, Собир Рахметовнинг анчагина асарлари Ўзбекистон Давлат Санъат музейи залларида намойишга қўйилган.

Гўзалликка, зағуликка, яхшиликка, яхши инсонларга хизмат қилиш, одамларни нафосатга ошно қилиш Собир Ғафур ўғли Рахметов ҳаётининг асосий мазмунидир.

Истиклолнинг 9 йиллиғи арафасида «Ўзбекистон Республикаси халқ рассоми» унвони билан тақдирланган ижодкорлар орасида Собир Рахметов ҳам бор. Биз изланувчан мусаввири юксак унвон билан муҳаббат эта-миз.

Сергей НЕМЦОВИЧ,
санъатшунос

«Мен» дерди бурун ҳамма. Бу худбин айқирқ турли оҳангларда жилва қиларди. Мустибидларча, амирларча, зўравонларча, такаббурларча, бир сўз билан айтганда, «ибилсона». «Мен — фалончиман», «Мен — писмадончиман...», «Мен — ... Мен — ...»

Ватан! Катта гап бу...

(Икром Отамурод. «СЕН». Тошкент, «Қатортол — Камолот», 1999)

Аммо замин қабатларидаги маъдан каби зотлар — валиймақомлар на «мен» дердилар, на «биз». Улар бор эди. Коммуна даврида ҳам. Коммуна ғоятарошлари ўзларини буюк қурбонлик сифатида тасвирлашни хуш кўришарди.

Икром Отамуродни аксарият ҳолларда унинг таъбири билан «кангул шоири» дейишади. Ҳақиқатда бунга шак келтириб бўлмайди. Бироқ, назаримда Икром Отамуродга бу таъбир бир оз камбағаллик қилади. Зеро, «кангул» — бу унинг шоирлик-мақомотидаги бирламчи пиллапоё, холос. Унинг «кангул»ли шеърлари руҳининг азобу озорлари, тўлғоқ ва туғёнлари, ингроқ ва қалдироқларининг қалтис лавҳалари каби таассурот қолдиради.

*Марҳамати етим, шафқати етим,
толғага чўзилган илким муяллақ,
Жафосин жафоси, ки дурриятим,
жаврининг жавридир насиби мутлақ.*

Шоир аънаввий қолипларни бузишга мойил. У «жабр» эмас «жавр» дейди. Чунки, бу сўз соҳиблари ҳеч қачон «жабр» демаганлар. Шоир шеърларининг бошқа бир жиҳати лафзининг, яъни шеърини тилининг гоҳ ҳашамдор, гоҳ жай-

дарилгида. Луғат омборхонасининг қай бир кунжида «ириб» ётган сўз, Асҳоби Қаҳҳдек уйғонади-да, энгил-бошини тарс-турс қокчиб, фалакка парвоз қилади. У шеър осмонига қовушади.

*Оқшом рутбасида ҳаволар зилоси,
Гоҳ майин, гоҳ салқин тус олур тилол.*

Тўзғиб ётар дағар ёбонлар,
енгилтак шамолнинг қанотида.

Ишқ дайрида битилган ҳижо —
оҳдир, оҳдир — тазаллум ойи.

Қайси шоир ватанпарвар эмас?

Аммо ватанпарварлик билан танпарварлик бошқа-бошқа нарсас. Ўз тилсини иситиб тургани учун «ватан», «ватан» дейдиган гадоталихт тамаъгирдан фақат «тан»нинг ҳиди келади.

Ватан!.. Катта гап бу. Катта маъно бу. Оғир сўз бу. Ҳар нечук тил курагида туравермайди бу сўз.

*Қургим келса агар Ўзбекистонни,
суйғум келса агар Ўзбекистонни,
соғинсам агар-да Ўзбекистонни,
қишлоққа жўнайман — қадим Ватанга.*

Сафарингиз беҳатар бўлсин, шоир.

Қаёбасини топган Инсон

(Садриддин Салим Бухорий. «Бухорога Бухоро келди», Тошкент, «Маънавият», 1999)

Бухоро — буюк Ватандаги буюк бир қомеъ.

Бу муборак сўз тилга олинган заҳот кўз ўнгингизда Қуръон саҳифалари акс этади. Қўлоқларингиз қаърида муқаддас саҳифалар шарақлайди.

Зеро:

*Нақшбандни қувганлар кетди,
Қуръонни-да ёққанлар кетди!
Бари бадном бўлди-ю ўчди,
Бухорога Бухоро келди.*

Мавлоно Садриддин Салим Бухоро тимсолида мажозий эмас, ҳақиқий Бухорони, дину иймонни, Ватан ва миллатни, ҳақиқат ва диёнатни, мустақиллик ва адолатни байроқ қилган асл Бухорий шоир. Бу ҳеч бир муболағасиз шундай.

Агар бу юрт тупроғида ҳар бир шоир Ватан сиймосига Садриддин Салим нигоҳи билан боқа олганда эди, бутун юрт ва унинг ҳар сиким тупроғи Бухорога айланарди. Яъни, муқаддас бўларди.

*Бу шох асар, буни кўрмоққа
Фаранг келар, олмони келар.
Ўзоқ-яқин юртининг шох-фақар,
Яхши ҳамда ёмони келар.*

Бухорога бош уриш учун бутун дунё оқиб келмоқда. Миллат ва ирқидан қатъи назар ҳамма келмоқда. Ҳатто, устидан

бомба иргитганлар ҳам. Бироқ нега Инсондан дарак йўқ.

Садриддин Салим Бухорий

БУХОРОГА
БУХОРО КЕЛДИ

Ўзининг шох асарларини
Айлаб қўйиб ер билан яқсон —
Сен!

Не учун келмаяпсан, Сен —
Қаёбасини йўқотган Бухорини?

Мавлононинг ёзишича, Бухорога аксарият томошабинлар келмоқда. Уни Каъба деб билган инсонлардан дарак йўқ. Бироқ бу шеър 1988 йил ёзилган эди.

Унда Бухорода Бухоро йўқ эди. Ориф Бухоро, Ҳофиз Бухоро, Мавлоно Бухоронинг мазорлари устида «Қизил Бухоро» қад кериб турарди.

Худого шукр, Истиқлол шарофати билан Бухорога Бухоро келди.

Ўзбек шеърини ҳисму жонига тоза қон бўлиб қўйилган Озодлик туйғуси уни буткул янги оҳанг ва услубларга буркади. Шеърда шеър пайдо бўлди. Ёлғон ўлди. Тамаъ нест бўлди. Ҳақиқат Бухоро минораларидек яна илоҳий кенгликлар сари бўй қўзди.

Мавлоно Садриддин Салимининг соф ҳақиқат туйғуси билан йўғрилган шеърларини ўзбек шеърининг энг покиза чашмалари дейиш жоиз. Зеро, энг ҳалол ва соф суварл булоқларда пайдо бўлади.

Асқар МАҲКАМ

Инсоният тарихининг энг қадимий даврларида ҳам инсон ўз меҳнати тўғрисида яшаш учун кураш жараёнида қанчалик онгли меҳнат қилса, у шунчалик муваффақиятларга эришган. Кураш ҳамда меҳнатда эришилган муваффақиятлар эса хурсандчилигини вужудга келтирган ва аксинча, меҳнати натижа бермаса оч қолган, хафга бўлган. Овдан ўлжа билан қайтиш ва ўз меҳнатидан манфаатдор бўлиш хурсандчилиги, шодлиги қайтаришни яратган. Бундан илҳомланган овчилар ов жараёнини имо-ишора, махсус ҳаракатлар ҳамда ўзини шаклида ифодалашга уринишган. Демак, илҳом инсониятнинг илк давридан бошланган дейиш мумкин.

Илҳом ўзи нима? Оддий бир туйғуми, ижодий қўллар чўққисими, онг ва тафаккурнинг махсулими ёки Оллоҳ томонидан берилмаган неъматми? Инсонга илҳом келиши учун у албатта шоир, санъаткор, рассом ёки ҳайкалтарош бўлиши шартми? Илҳом фақатгина ана шундай ижод соҳибларигагина келадики? Балки у ҳар бир инсонга келавериши мумкинми? Қўйида ана шу илҳом тушуничаси ҳақида фикр юритмоқчимиз.

«Ўзбек тилининг изохли лугати»да илҳом сўзига, унинг киши исми маъносидан ташқари биргина маъно бериш билан чекланган: «ижодий ғайрат ва завок ҳисси урган ҳолат, кўтаринки ижодий руҳ». Бундай изох ниятда тор ва қисқалик маълул бўлади. Аввало шунга айтиш керакки, илҳом ижодкорнинг ҳаммаси учун ҳам баробар келавермайди. У ижодкорнинг ўз соҳаси бўйича иш тажрибасига, қўвони ҳофизасига, иқтидорига боғлиқ ҳолда ҳар қимда ҳар хил вазиятда ва турли ҳолатларда намоён бўлади.

Адиб ва шоирга асар ёзиш учун илҳом берган воқеалик гўзал, завокбахш бўлиши ва аксинча, унинг дилини огритадиган ижтимоий иллатлар кенг тарқалган бўлиши мумкин. Миллий адабиёмиз Абдулла Қодирий «Меҳробдан чаён» романида Анвар ва Раъно каби ёшларнинг пок, самимий муносабатларидан завқланиш, мансаб, тамаъ учун тубанликдан қайтмайдиган одамларни қўлга ҳамда нафрат билан тасвирлайди. Абдулла Қодирий «Миллатнинг қўлгиллик даҳоси аксар (қўпична) ўша қавмнинг интибоқ (тубанлашув) тарихининг қадригирчи бўлиб қўринадими», дейди. Масалан Испанияда Сервантес ва Россияда Гоголлар каби. Чунки (бундай сатирик) даҳоларни етиштирувчи бош омиш — бузуқ шариот эди (А.Қодирий. «1926 йилда қўлдорувчиларимиз»).

Ўзбекистоннинг ўзига хос иссиқ саратони Абдулла Ориповнинг ниятда ишончли мисраларида манзара тарзида талқин этилган:

Саратон чоғи бу — зарра шамол йўқ,
Тутлар қавгади мударр гураклар.
Ногоҳон фаллакка урган каби дўқ,
Сўзсиз қотиб турар буйчан тераклар.

Осмон лов-лов ёнар офтоб қўридан,
Ўфқда сароддан оташин балдиз.

Чинқириб юборар куннинг эридан
Қайгадир беркинчи олган чирилдоқ.

Жамиятда рўй бераётган ижтимоий ва маънавий ҳодисалар инсон туйғуларига, онига, тафаккурига таъсир қилмай қолмайди. Ижодкор ана шу воқеа-ҳодисалардан илҳомланиб асар яратди. Мустақил-

лик тўғрисида ўз динимиз, тилимиз, миллий маданиятимиз, эркимиз, миллатимизнинг дунёда тенг ҳуқуқлиликка эришуви янада кўтаринки руҳ билан яшаш ва ижод қилишга илҳом бағишлади. Демак, ҳаётнинг ижтимоий нуқтаи назардан ривожланиб бориши ижодкорга илҳом келишининг муҳим факторидир. Бу фактор илҳомнинг энг биринчи ва муҳим омилларидан саналиши мумкин.

Кўпгина шоир ва ёзувчилар аёлниң нафосати, гўзаллиги ҳақида ёзишганда, уларга ана шу гўзаллик илҳом манбаи бўлган, вафо, садоқат ва унга эришиш йўлидаги иродаси илҳом «париси» вазифасини ўтаган бўлса ажаб эмас.

Инсонга илҳом келишини табиат ва ҳаёт манзарасининг таъсирисиз ҳам тасаввур қилиб бўлмайди. Ҳамид Олимжоннинг Фарғона водийси манзараларидан илҳомланиб ёзган «Водийларда яёв кезганда, бир ахир хис бор эди менда» каби байтлар бунга яқин мисолдир. Бинобарин, табиат ва инсон гўзаллиги ижодкорга таъсир қилувчи иккинчи фактор саналиши мумкин.

Француз тилининг изохли лугатида илҳом сўзига қўйидагича таъриф берилган: 1. Кўнгилнинг ният, истак, рағбат таъсиридagi ғайри-табиий ҳолати.

2. Юқоридан келадиган самовий куч.

3. Кўтаринки ижодий ёки салбий руҳ.

4. Тўсатдан келадиган фикр, ҳаракат, истак.

Демак, илҳомни қўйидагича тушуниш мумкин. Илҳом — инсонда ижодий ғайрат ҳисси урган ғайритабиий эмас, балки ўта табиий ҳолатдир.

Форобий муסיқашуноснинг илҳомини «завқ-шаъв энг юқори даражага етган пайт» деб таърифлайди. Илҳом — завқ-шаъвнинг энг юқори даражага етган нуқта-си бўлиб, у ўшқин ният, истак таъсиридан вужудга келиши мумкин экан. Бинобарин, илҳом бирламчи бўлиб, биринчи навбатда ижодкор ният қилади, демакки унга илҳом келади. Кейинчалик эса унинг махсули юзасига келади, демак истеъдод намоён бўлади. Шу ўринда К.С.Станиславскийнинг «Талантли одам — илҳомни ўзига қарира оладиган одамдир» деган сўзлари ёдимизга тушади.

Талант, истеъдод эса Оллоҳ томонидан ҳаммага ҳам берилавермайдиган неъматдир. Фақат илҳомдан фойдаланиб бировлар катта, улғу ишларни амалга ошириши, бошқалар эса кам ижод қилишлари мумкин.

Илҳом ҳақида истеъдодли ёзувчи Абдулла Қўҳор шундай ёзади: «Хис, ички дард кишининг қалбини тошириб юборади. Бундай вақтда киши ўзини қаерга қўйишини билмайди. Ўзининг дардига бошқаларни шерик қилиш, юрагини бўшатиш, кишига азоб бериш даражасига етади.

Шу вақтда қўл қаламга боради. Кишининг кўзига ҳеч нарса қўринмайди. Ёзиш учун ҳеч нарса ҳалал бермайди. Фикр тўқила боради. Ёзиб улғуриб бўлмайди. Кишидаги мана шундай ҳолатни одатда илҳом дейишад.

Бу ерда илҳомнинг ижодий тури ҳақида фикр юритилган.

Таниқли ёзувчи Саид Аҳмад Фафур Фуломнинг яқин шогирдларидан бўлиб, у билан кўп даврларда, уршув, суҳбатларда, ижод жараёнида бирга бўлган. У ўзининг

«Назм чорраҳасида» китобида Фафур Фулом ижодидagi илҳомнинг турли қирраларини тасвирлайди.

«Меҳмонлар ётиб қолишди, — деб ёзади Саид Аҳмад, — соат учлардан ошганда Фафур ака мени уйғотди. Қўлида қоғоз, кўзойнаги пешонасида.

— Тур, илҳом париси. Шейр тугилляпти, доялик қилиб юбор.

Дарров турдим. Кичик кабинетга кириб, стулга ўтирдим...»

Китобни — ўқир эканмиз, ижодкорга илҳом келиши учун оддий шарт-шароитлар ҳам роль ўйнашининг гувоҳи бўламиз:

«Ўша кеча Фафур ака худди сафарга отланаётгандек тайерланарди.

— Бедилнинг китобини топиб қўй, электр плитани юқорига обчиқиб қўй. Дутор мана бу ёқда турсин, шаматини столга қўй. «Вокруг света» журнали юзюракда турсин, хурақ отадиган бўлсанг нариги уйга чиқиб ёт. Опанга айт, янги рўмолча берсин...»

Илҳомнинг руҳий туйғулигига ҳам шу ерда ишончимиз қомил бўлади:

«Фафур ака анча вақтгача шифтга тикилиб турди-да, бирдан қўлига рунга олиб, араб алифбосида ўнгдан чағга қарата ёзиб кетди. У гоҳ шифтга тикилар, гоҳ мена, гоҳ Ғайратининг тугмаси солинмаган ёқасига қараб қоларди. У қараридо кўрмасди... Кейин кўзи очик бўлса кам тимириланиб, столдаги «Қазбекчи» қидириб толди. Гўгурт қақиб ўт олдириди, шу тоғда у папирос олганини ҳам, чекканини ҳам билмайди. Бу ишларни беихтиёр бажаряпти.

Китобнинг сўнггида илҳом ижодкорга маълул бир қайфият ҳам бағишлаши мумкинлигига амин бўламиз:

«Фафур Фулом санъатнинг барча турларига интилган серзавқ истеъдод эгаси эди. Унинг қўлэмалари ҳошиясизда илҳом қайфиятида қизилган қанчадан-қанча расмлар қолди». Ёзувчи Маҳмад Маҳмуднинг «Талант ва ижод фалсафаси» китобида ҳам илҳом ҳақида теран фикрлар бор.

Юқориди айтилганлардан шунга хулоса қилишимиз мумкинки, инсонга илҳом келиши учун, аввало унда ўша соҳа бўйича ҳаёт тажрибаси бўлиши шарт. Илҳом одатда ижод жараёнида келади. Бунинг учун маълул туртки бўлиши керак ва бу туртки маълул муҳит, шарт-шароит ва факторларга боғлиқ бўлади. Булар — ижтимоий-маънавий муҳит, табиат гўзаллиги, нафосат, ҳаётини воқеалар, муҳаббат нашидаси, ажойиботлар ҳамда тасодифлар каби омиллар бўлиши мумкин. Шунга айтиб ўтиш керакки, илҳом нафақат илми, ҳунар билан шуғулланганда ижодкорларда, балки ҳар қандай серзавқ инсонга ҳам келиши мумкин. Демак, у ҳаётдаги энг муҳим туйғуларида ҳисобланиб, ҳар қимга турлича бериладиган онг, тафаккур, руҳий одам неъматларидандир. Илҳом мавзун кенг қамровли бўлиб, турли соҳа вақиллари ижоди жараёнида турлича намоён бўлади.

Биз илҳомнинг вужудга келиш омилларининг базилари ҳақидагина фикр юритдик, ҳоло.

Ноҳид

АЛИҚУЛОВ,

А.Қодирий номидаги
Тошкент Давлат Маданият
институтини аспиранти

Ўзбек ташнавислар диёри

Бобур Мирзодек буюк саркарда ҳамда Нодирабегим ва Увайсийдек забардаст шоирларни, уларнинг анъаналарини давом эттирган Оразий, Хайратий, Қори Зокир, Ошиқ, Омоний, Назмий, Ҳабибий, Сайфий, Улфат, Анисий, Мушток, Махжурий, Бимат, Пиримқори Андижоний, Чўлпон, Боқир, Восит Саъдулла каби арузнависларни етиштирган Андижонни ғазалнавислар диёри деб аташ мумкин.

30-йилларда юз берган қатагон туфайли кўп бегуноҳ одамлар зулм кўрди. Андижондан адабиёт соҳасида Чўлпон, Сўфизода, серқирра олим ва шоир Ҳусанхон Ниёзий ва бошқалар ноҳақлик қурбони бўлдилар. Шоир Жасур сўроқда Чўлпон, Усмон Носир, Абдулла Кодирлар ҳақида керакли маълумотлар бермагани учун қамалди.

Давлат бир томондан ўзининг мафқуравий тазийкини ўтказишга ҳаракат қилса, иккинчи томондан, маданият, фан йўлида хизмат қилган ижодкорларнинг обрўсидан маълум даражада фойдаланган. Албатта шу ҳолатлардан икки томонлама хулоса чиқариш мумкин. Ижодий тадбирлар билан давлат ўзининг ватанпарварлик, миллатпарварлик руҳида сиёсат юритаётганилигини исботлашга ҳаракат қилган. Иккинчи томондан, эътироф этилган буюк шахсларни халқ ёзозлашини ҳам ҳукумат эътиборга олган.

1938 йилда шеърят мулкининг султони Алишер Навоий сиймосида ўзбек халқининг адабий-маданий тўйига тайёргарлик кўриш учун ҳукумат юбилей қўмитаси тузилди. Улуғ мутафаккир асарларини топиш, уларни нашрга

тайёрлаш, умуман буюк шоир асарлари устида ишлаш учун меросни пухта биладиган, юксак кадрлайдиган шоирлар ва олимлар пойтахтга таклиф этилди. Таклиф қилинганлар орасида Андижон адабий муҳитининг намоёндалари Т. Жалолов, Ҳабибий, Сайфий, Махжурий, Анисийлар ҳам бор эди.

Шоирларни қисқа муддатга Навоий қўмитасига қаққилиши туфайли улар учун ижод майдони кенгайди. Чунки бир қатор адабиётчиларимиз катта юбилей шарофати билан улуғ шоир руҳига кириб бориб, буюк маънавий озиқ олдилар. Шоир Ҳабибий ўша 1939 йилда СССР Ёзувчилар союзининг аъзолигига қабул қилинди. Шу йиллари Ҳабибий, Собир Абдулла ва бошқалар кўшқичи шоир сифатида ҳам катта шўҳрат қозондилар.

Тарихдан маълумки, уруш тамом бўлгандан сўнг шўро ҳукуматининг истибод сиёсати маданият ва илм-фан арбобларига қаратилди. Бу қатагонлар учун ВКП (б) МКнинг 1947 йил февралда қабул қилинган «Звезда» ва «Ленинград» журналлари тўғрисидаги ва 1948 йилда қабул қилинган «Драма театрлари репертуари», В.Мураделининг «Буюк дўстлик операси ҳақида»ги қарорлари мафқуравий асос бўлиб хизмат қилди.

Ўз ижодида ўрта асрлар даврини ва инқилобдан олдинги тарихни ёритиб берган ёзувчилар, аруз вазнида ижод этган шоирлар ўтмишни идеаллаштиришда айбланиб, уларга «миллатчилар» деган ёрлик ёпиштирилди. Мумтоз адабиётни тарғиб қилганлиги учун олим ва ёзувчи Тўхтасин Жалолов озодлик-

дан маҳрум этилди. Ҳабибий ҳамда бошқа ғазалнавис шоирлар кескин танқид қилинди.

Ўзбекистон маданиятининг асосси қатагон қилинган кўпгина арбоблари 1956 йилда оқландилар. 1963 йилда Тўхтасин Жалоловнинг «Бону», 1979 йилда «Гўзаллик олами» илмий тадқиқотлари нашр қилинди. Унинг «Ўзбек шоирлари» китоби ҳозиргача бу соҳада нодир асарлардан биридир.

Адабиётни сиёсийлаштириш авжига чиққан бир даврда миллий адабиётимизнинг шаклланишида, ривожланишида ўзига хос ўрин тутган Андижон адабий муҳитининг ўзига хос томонларига тўхталиб ўтмоқчимиз.

Биринчидан, номлари элга танилган шоирлар Андижон атрофларида ҳам жисмоний меҳнат билан, ҳам ижод билан машғул бўлдилар. Ҳабибий 1938 йилга қадар Учқўрғондаги магазинда сотувчи, сўнгра Янгийўл музикали драма театрида эмакдош, Улфат — Андижон Давлат педагогика институтида хисобчи, Анисий — касби игначи, 1958 йилдан ЎзССР Давлат бадий адабиёт нашриётида бош муҳаррир, 60-йиллардан бошлаб ЎзССР Пушкин номи Тил ва адабиёт институтида, А.Навоий номи Адабиёт музейида илмий ходим бўлиб, Восит Саъдулла билан Ҳошимжон Раззоқов Андижон Давлат педагогика институтида, Амонилло Боқир 29-ўрта мактабда ўқитувчи бўлиб ишладилар. Бу шоирлар адабиётда ижодкорлини даъво қилган эмас, адабиётга юксак муҳаббати туфайли ижод билан шуғулланганлар.

Иккинчидан, аруз вазнида ижод қил-

жан шоирларнинг асарларида, баъзилар «тушқуникил ғоялари устувор, улар ўтмишни идеаллаштиришга қаратилган бўлиб, бугунги кун учун аҳамиятсиздир», деган хулосалар чиқарган бир пайтда юқорида номлари тилга олинган ижодкорлар тушқуникча тушмай, мумтоз адабиётнинг илғор анъаналарини давом эттирган ҳолда қалам тебратдилар.

Республиканинг партия органлари марказнинг йўл-йўриқлариغا таяниб, дунёқараши ва ижоди партия мафқурасига тўғри келмайдиган ижодий зиелиларнинг асарларидан миллатчилик ғояларини излаб топишга ҳаракат қилдилар. Мисол тариқасида, 1946 йил 20 сентябрда «Қизил Ўзбекистон» рўзномасида «Ўзбекистон радиокомитетининг бадийи эшиттиришидаги жиддий хатолар тўғрисида» эълон қилинган мақолада: «З.Ҳабибийнинг радио орқали эшиттирилган «Навоий» дostonи ўзбек халқининг ўтмишини идеаллаштирган асардир», деб танқид қилинди.

Лекин шу нарсани таъкидлаш жоизки, мумтоз адабиётга шундай муносабатда бўлиш, замонавий кўпол нуқтаи назардан туриб баҳо бериш билан мавлоно Ҳабибийнинг ноўрин танқид қилиниши шоирни бир зум ҳам ижоддан тўхтата олгани йўқ. Аксинча, шоир фольклор намуналаридан, дostonлардан, қўшиқ ва термалардан унумли фойдаланган ҳолда сермахсул ижодини давом эттирди. Халқ оғзаки ижодидаги маҳорат билан фойдаланган Ҳабибий ғазаллари тез орада эл орасида машҳур бўлиб кетди. Бунинг сабаби, унинг ғазалларининг тилга ва дилга жуда яқин эканлигидир.

Бўйингандан ўргилай,
хар дам сени кўргим келур,
Кўрганимда термулиб,
ёнингда ўлтиргим келур.
Кўрмасам бир дам юрак уйнаб,
чиқарга талпинур,
Қандайн кўйглимин сендан бир
нафас бургим келур.
Сен биландир хар маҳал кўнглим,
кўзимга йўқ илож,
Шул сабаб хар ён суроқлаб
ахтариб юргим келур.
Юқоридаги ғазалдан кўриниб турибдики, Ҳабибий халқ оғзаки ижодидаги байтларнинг йўлини, услубини олиб, уларни муваффақиятли ўзлаштирган.

Қилган меҳнатлари эвазига Зокиржон Ҳабибийга ҳукумат томонидан 1975 йилда 85 ёшга тўлиши муносабати билан Ўзбекистон халқ шоири унвони берилди.

Ғазал ботида қалами чархланган Ҳабибийнинг 1949 йилда «Меҳнат қўшқилари» ва «Янги яллалар» деб аталган тўппамлардан турли йилларда ёзган ғазаллари, мухаммас ва мураббаълари

ўрин олган. 1951 йилда «Колхозчиларнинг ашуласи», «Кўнгил тароналари», «Замон Фарходлари» (1959), «Танланган асарлар» (1960), «Ҳабибий» (1965), Шейърлар (1963), «Гулзорим гўзал» (1965), «Девон» (1971 — биринчи нашри, 1975 — иккинчи нашри), «Наврўзи олам» (1973) ва бошқалар шуҳрат топди.

«Ўз Ватанига, халқига ҳалол хизмат қилган шоир асло ўлмайди, доимо халқнинг ҳурматида, муҳаббатига сазовор бўлади, деганлари рoст. Фикримизча, мавлоно Ҳабибий ҳам ўшалар жумласидан. Унинг ҳурмати доимо халқнинг кўнглида, китоби халқнинг кўлида, ғазаллари халқнинг тилида!» Бу адабиётимизнинг забардаст намоёндаларидан бири шоир ва драматург Уйғун сўзларини...

Ҳабибийнинг сафдошларидан Сайфийнинг «Қалб қасидаси» (1956), «Фурқат» поэмаси (1956), «Кўнгил тароналари» (1956), Улфатнинг «Зебо сабаб» (1983), «Гулбоғ» (1988) тўппамлари, Анисийнинг «Маҳлиқо эрмиш», «Лолалар», «Хушхол», «Гўзал қиз», «Юғур тезроқ», Боқирнинг «Райҳон иси», «Богдаги учрашув», «Ватаним хусни баҳорид», «Бир ажойиб оқшом таърифи, ундаги гўзал сўхбат тавсифи», «Фузўлий ғазалига мухаммас», «Атоий ғазалига мухаммас», «Бобур ғазалига мухаммас», Восит Саъдулланнинг «Хаволанма», «Шодлан», «Ўлмасак», «Хуш кўрмагай», «Ёринг бўлай» каби шеърӣ намуналари ғазалхонларга тақдим этилди. Ўзбек шоирлари ичида «Чор девон» тартиб этган ҳамда мусалласот (учлик) жанрида баракали ижод қилган шоир Восит Саъдулладир.

Восит САЪДУЛЛА ва Хошимжон РАЪЗОҚОВ

Девон анъанасига кўра девонга кирадиган шеър турлари йигирмадан ортироқ бўлиши керак. Восит Саъдулла девон талаб этган ҳамма асосий жанрларда ижод қилган. 1982 йилда «Ҳамроҳ», 1986 йилда «Хаёт» деб номланган биринчи ва иккинчи девонлари ҳамда «Жўр» (1964), «Сайқал» (1970), «Ўз ғазал» (1973), «Олам дилрабо» (1977), «Хамроз» (1979), «Жонажон» (1981) тўп-

ламлари, «Хуросон юлдузи» (1972), «Янги тўй» драмалари китобхонларга тақдим этилди.

1988 йилда шоирнинг бевақт вафоти тудайли қолган девонларини чоп этишга улгурмади. «Сабот» деб номланган учинчи девони Ф.Ғулom нашриётида, «Умрим дилрабо» деб номланган тўртинчи девони «Олтин мерос» жамғармаси оталиғида чоп этилиши кутилмоқда.

Биз йигирманчи йиллардан бошлаб то 80-йилларга қадар сермахсул ижод қилган, сўз ботида халққа хизмат қилишда қамарбастилик қилиб келган андижонлик қаламқашлар ижодий фаолиятини тўла ёрита олмадик, фақатгина иккинчи жаҳон урушидан кейинги ижодидан намуналар келтирдик.

Хулоса қилиб айтганда, мустабид тузум даврида нафақат мафқуралашган тарғибот асарлари, шунингдек инсоннинг орзу-истакларини, муҳаббатни, интилишини ақс эттирувчи ҳақиқий асарлар ҳам яратилди. Тўғри, давр тақозоси билан ижодкорлар давлат мафқурасига ёндошиб ижод қилишга, коммунистик мафқура шоирларини ишлатишга мажбур бўлишган. Лекин бу уларнинг асл моҳиятига путур етказмайдми.

Андижонлик қалам аҳли шеърятимизда ғазалхонлиқни тараққий эттиришда ўзининг муносиб ҳиссасини қўшиб келдилар. Унга замонавий рух бахш этдилар ва ўзидан кейинги авлодга янги анъана сифатида қолдирдилар.

Ҳозирги кунда шоир ҳам, шеър ҳам кўп. Аммо, халқ шоирини шоирдан, шеърни шеърдан саралайди, зеро халқ — дур терувчи, у дурнинг тозасини тера билади.

«Бизнинг олий мақсадимиз — мустақиллик эди. Бунга эришдик. Мустақилликнинг олий мақсади — ўзбек халқининг иззатини жойига қўйишдир», — дейди Президентимиз Ислам Каримов.

Ҳақиқатан ҳам ўзбек халқининг фарзандлари, миллий адабиётимизнинг ривожига катта ҳисса қўшган ғазалнавис шоир, мавлоно Ҳабибийнинг 110 йиллиги, Анисийнинг 100 йиллиги, Боқирнинг 75 йиллиги юбилей тадбирларини ўтказиш режалаштирилмоқда. Бу тадбирлар ўзбек халқига, унинг маданиятига бўлган беқиёс ҳурматдир.

Муқадам ҲАМЗАЕВА,
Андижон давлат университети

Чустий лирикасида инсон гўзаллиги

Шоир Чустий

Ўзбек адабиёти тарихида Чустий ўз ўрни ва овозига эга. Унинг бир-биридан гўзал, сермазмун ғазаллари халқимиз дилидан ўрин олган. Чустий ғазаллари гоёвий, тарбиявий, ахлоқий, маърифий ва фалсафий аҳамияти билан бир қаторда ундаги бадий воситаларнинг ранг-баранглиги, бетакрорлиги билан ҳам ўқувчи диққатини ўзига тортади. Чустий ўз ғазалларида мумтоз шеърятимизда бадий ифода воситаларининг барчасидан моҳирона фойдаланганлигини кўрамиз. Ана шундан бадий (ифода) воситалардан бири ташбих санъатидир. Ташбих — арабча сўз, «ўхшатиш» деган маънони англатади, яъни «шoirнинг маҳоратини, хусусан, унинг тасаввур ва ҳаёл оламининг бой ёки қашшоқлигини кўрсатувчи бадий воситалардан бири ташбихдир».¹

Ким садаф янглиғ ёмонликка қилолгай яхшилик,
Бағрини ханжар билан ёрсанг, сенга у дур берур.²

Ушбу байтда «садаф» ўхшатишмиш, «ким» ўхшовчи, «яхшилик» ўхшатиш сабаби, «янглиғ» ўхшатиш воситаси.

Биз Чустий ғазалларидаги ташбихнинг бадий воситаларини кўриб чиқар эканмиз, унда ташбихнинг: ташбихи сариҳ-мутлак, очик ташбих; ташбихи муваққад-таъкидий ташбих; ташбихи машрут-шарти ташбих; ташбихи музамар-яширин ташбих; ташбихи тафзал-афзал, юқори қўйиш ташбихи каби турлари мавжудлигининг гувоҳи бўламиз.

Кўриб чиқилган ғазалларда миқдор жиҳатдан энг кўп қўлланилган ташбих бу ташбихи сариҳ бўлиб, қолганлари қуйидаги тартибдадир: машрут, музамар, тафзил, тасвия ва х.к.

Ташбихи сариҳ:

1. Юзингда хол эмасдир, ойга қўнган элчимиз гўё
У жойдан ҳўшабарлар етказувчи ошино бўлиш.

2. Ҳар бандан тоғни қўчиргил, деб ишорат айлаш,
Завқ ила бир гўрд янглиғ қўндирай мижгонима.

3. Эшитмоқ бошқа, лекин кўз билан кўрганга не етсун,
Баланд сайёралардек сайр этиб юрганга не етсун.

4. Зулмат ила нур мислидадир оқилу жоҳил,
Бу иккиси ҳеч бир тану жон бўла олмас.

Биринчи байтда хол ўхшатишмиш (мушаббах), элчи сўзи ўхшовчи (мушаббах бих), гўё ўхшатиш воситаси, кўнган ўхшатиш сабаби.

Бу ташбихдаги ўзига хослик шундаки, давримизда ривожланган илм-фан ютуғидан завқланган шоир дилбар юзидagi холни ойга қўнган элчига ўхшатиб, ўзидан олдинги бирорта шоир ижодида учрамаган янги ўхшатиш кашф этади.

Дилбар юзидagi холнинг унга гўзаллик бахш этиб туриши ва ойга қўнган элчи (хол)нинг унга ҳўсн бағишлаб турлиги ўртасидаги таносуб санъати ғазалнинг (байтнинг) янада тасвирчан чиқишига сабаб бўлган.

Иккинчи байтда ташбихи сариҳ ва муболагадан моҳирона фойдаланиб, байтнинг шаклан ва мазмунан гўзал чиқишига эришган.

Учинчи байтда ташбихи сариҳ билан бирга яширин талмиҳ санъати ҳам қўлланилган. Биринчи байтда «эшитмоқ бошқа» ибораси замирида Мусо алайҳиссаломнинг Аллоҳ таоло билан гаплашувиго ишора бор. «Лекин кўрганга не етсун» иборасида эса, пайгамбаримиз Муҳаммад Мустафо с.а.в.нинг Аллоҳ таолонинг жомолини (70 минг парда ортдан) кўришга мушарраф бўлганликларига, «Баланд сайёралардек сайр этиб...» иборасида эса, пайгамбаримизнинг меъроҳга чиқишларига талмиҳ (ишора)

бор. Бундан ташқари ушбу байтда ирсолли масал (халқ мақолларидан фойдаланиш) санъати ҳам мавжуд, яъни ушбу байтда: «Минг марта эшитгандан бир марта кўрган яхши» деган халқ мақоли ҳам ишлатилган. Бир байтнинг ўзида тўртта шеърли санъат: ташбихи сариҳ, талмиҳ ва яширин талмиҳ ҳамда ирсолли масал санъатларининг маъно билан узвий боғлиқликда қўлланилиши байт мазмунини бойитиб, унинг таъсир кўчини оширишга хизмат қилган.

Тўртинчи байтда ташбихи сариҳ, қўш таозод, ҳўсн таълил, ишора ва қочирим санъатларининг бир-бирига уйғунлигини кўрамиз. Маълумки, зулмат ва нур бир-бирига зид тушунча. Шоир ана шу икки тушунчани ташбихи сариҳ орқали, бошқа бир қарама-қарши тушунча, оқилу жоҳилга ўхшатиб, бу ўхшатишни ҳўсн таълил санъати орқали асослаб беради.

Ушбу байтда Қуръони Каримнинг «Равд» сурасининг 16-оятидан келган: «Хал ястайив ал-аъмо вал-басир, ат-тастайив аз-зулумоту ван-нур» («Айтинг..., Аллоҳ таоло наздида кўр (гўмроҳ) билан, кўрувчи (ҳақ йўлга ҳидоят тоғлан киши) баробар бўлурми? Ёки зулматлар билан нур баробар бўлурми?»³ деган оятни қаримасига ишорат ҳам бор.

Чустий ғазалларида кўп учрайдиган ташбихлардан ана бири ташбихи машрут-шарти ташбихдир.

Садоқат тонгида дўстлик ҳавоси ёғдулар сочса,
Мўҳаббат боғида шабнам бўлур меҳрибонларига.

Ҳар вужудим сув каби сингса бу боғ тупроғига,
Ҳар баҳор элга кўринмай яшнаган раъно билан.

Тун эрур туш, унда гар ёнган билан ўз минг чирок,
Тунга ўхшай қалби, гар ҳўсннда пардоз бўлса ҳам.

Иккинчи байтда ташбихи машрут ва ташбихи мўсалсал қўлланилган. Биринчи сатрда «вужуд» сўзига ўхшатишдан бўлса, иккинчи сатрда шу вужуд «яшнаган раъно»га ўхшатишмоқда (ташбихи мўсалсал).

Ундан ташқари биринчи сатрда истиора санъатидан ҳам фойдаланилган, яъни «боғ» деганда, Ватан назарда тутилмоқда.

Учинчи байтда ташбихи машрут, ҳўсн таълил, таносуб ва ташбихи муваққад (таъкидлаш) санъатларидан моҳирона фойдаланилган.

Бу хилдаги ташбихда ўхшатишмиш эга, ўхшовчи эса исмий кесим орқали ифодаланади.

Кишварим-қалбим, мўҳаббат унда тожим, шавкатим,
Ватан ишқи бу кишвар ичра бахтим, давлатим,

Чил-чироқ ёқди фалак, бокди нигорим бир кулиб,
Холин акси ойга тушди, мўнажжим билмади.

Сўнгги байтда ташбихининг музамар шакли (яширин ташбих) қўлланилган. Дилбар, гарчи байтда кўрсатилмаган бўлса ҳам, у кўшга ўхшатишмоқда. Ой қўёшдан нур олиб қилваланади. Дилбар кулиб бокканда (кўш нур сочганда), юзидagi холнинг акси ойга тушади. Бу аjoyиб манзарани шоир сездди. Лекин юлдузшўнос сезмай қолди.

Кейинги баътларда Чустий мумтоз адабиёт юлдузларидан Фариддин Атоғар жоавб-татаббоз тарзида «Индамаслар олами» қасидасини ёзди. Бу қасидада инсонлар бир-бирига душманлик қилмай, меҳр-мўҳаббат билан яшаш зарурлиги гўзал ва теран фалсафий байтларда қўйланади. Ҳофизлар бу қасидани қўшиқ қилиб айтадилар.

Ха, ҳақиқатан ҳам Чустий ғазаллари ўзбек мумтоз шеърятини миқёсида ўзига ҳўсн ўринга эга ва бу шеърят келгуси асрларда ҳам ўз қадр-қимматини йўқотмайди.

1 Алибек Рустамов, «Навийнинг бадий маҳорати».
2 Чустий, «Хайёнома».

3 Қуръони Карим, Аловуддин Мансур таржмаси, «166 юлдуз» ойнамаси, 1992 й., 168-бет.

Раҳмонқул НАЗАР

Раҳмонқул тахририятга навқирон ҳаваскор сифатида эмас, дунё кўрган, тадбирли, зеҳни тиниқ, кўнгли бегубор қаламкашлардек ташириф буюрди. Биз кундалик матбуот саҳифасида Раҳмонқул Назар исми шоирнинг номици ҳали ҳозирча учратмаганимизни айтдик. Жилмайди. Индамади. «Китобингиз чиққанми?» — дедик ҳали бир сатр шеъри даврий матбуотда чоп қилинмаган шоирга. Ҳақиқий шеър тубсиз соғинча айланган бугунги кунда содда самимий, тамабсиз шеърлар нақадар озлигини яхши ҳис қиляпмиз. Шеърларни бир-бир мутлола қилгач, «Энди китобга ҳаракат қилинг», — дедик шоир Раҳмонқул Назарга.

Азиз шеърхон, имкониятимиз доирасида иқтидорли шоир шеърларидан намуналарни сизга ҳавола қилар эканмиз, фақат бир нарсани мулоҳаза қилдик. Яхши шеър энг чекка овлоқларда ҳам яраляпти.

«Ёзаверинг...», — дедик меҳмонимизга омад тилаган бўлиб.

ТАХРИРИЯТ

Муҳаббат исми

Чиза олсанг латиф-фараҳли ойдин тунни чизгин мусаввир,
Унда ёлғиз аёл кўзида тош сабрни айлагин тасвир.
Майин-майин эсган шамоллар яллизларни бўйин елкаланг,
Ишқисизларга эзгулик ётдир, ошқларни бориб эрқаланг.
Эй қудратли ҳақим табиат, дард балосин ташлагин қириб,
Йўрғадқанон инсон наслига севги дардин кўйгин юқтириб.
Дунё кувган кимсалар айтинг, кимга керак зарлар, инжулар,
Фотихлар ҳам фатҳ этиб борни, қафти очик кетган-ку улар.
Қафасдаги зорли қушчани қўйворинг, билганин қилсин,
Соғинч нима билмас кимсани жон бўғзига бориб тикилсин.
Шўрлик қалам ҳасрати бирла, ўтли-қайноқ шеърлар ёзилсин.
Кўйсин қоғоз, қолсин қовжираб, изтиробнинг нелигин билсин.
Дўстим, сenga кўзларим маҳтал, меҳр кўзда дегани ростдир,
Дунёда бир лашкар кўпаяр, афсус улар сўқирга хосдир.
Мен ўзим ким? Бу ҳаёт нима? На мусаввир, на бир ҳофизман,
Армонларим сизгайди шеърга, кимларгадир армонли изман.
Хайкалтарош бўйсайдим ёлғиз кўнглимдагин тошга ўярдим,
Чўкка тушиб унинг қошида, муҳаббат деб исм кўярдим.

Ҳўкиз хаёлида оҳурдир фақат,
Кетгуси келмайди емишдан нари.
Билмайди қай кунда томон бошқарар,
Ул аҳмоқ жонвори еган емлари.

Кимлигин билмадим, келдинг сийладим,
Боримни ташладим, тузимдан единг.
Раҳмат деб, уйимдан чикдинг—у бироқ,
Чирт этиб тулпурдинг, нимадир деддинг.

Токчада милтиллаб, ёниб турган шам,
Қандайн ёқимли, нурли, мулоийм.
Огоҳ бул, ажодди доғули, маккор,
Унинг ҳам нияти бузқудир доим.

Турфа хил одам бор дунёда, лекин
Кўрмадим «мен ёмон» деган кимсани.
Ажабо, ажал ҳам олар чоғида
Айтмайди: «яҳшинг қол, ёмонинг қани?»

Бозорда бир молга икки харидор
Талашиб бўлдилар хўп ёқавайрон.
Юлишди, сўқишди, ўқирди икков,
Бир-бирин кофир деб, ўзни мусулмон.

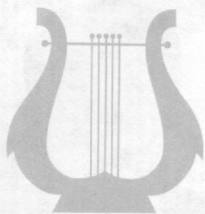
Кел бирга бўлайлик, дебон тўлиной
Ёнига чорлади, кўзини сузди.
Одати шул бўлса керак ҳойнаҳой,
Ўн беш кун ўтди-ю ваъдасин бузди.

Ўзимга ўхшайди шеърларим чиндан
Заъфарон бўлмасин тўртлигим ранги.
Эмаски тўрт мучча мукамал, бардам
Сарбозга на керак, оту узанги.

Дунё сендан илтижойим

Балки шоир бўлолмасман айтарли изли,
Қани энди юрагимни қаламга солсам.
Ғазал битиш осон эмас намакли-тузли,
Қани шеърлар водийсидан чечаклар олсам.
Агар берса бош устига қабул қилардим,
Шоҳ Машрабнинг юрагига куй солган дардни.
Топа олсам кўзларимга суртиб силардим,
Навоийнинг қадамидан тўкилган гардни.
Ой ботганда армонлари томон қайрилиб,
Қалам тутиб ўлтиргандай устоз Абдулла.
Ахир мен ҳам илк севгидан қолган айрилиб,
Ўртанаман Зухро юлдуз кўринган палла.
Ахён-ахён хаёлимда кўраман бирга,
Назокатли Байрон ила мумтоз Пушкинни.
Кўришарлар ҳайратлана Эркин шоирга,
Назм саройин томига у қўйган устунни.
Ўқиб ҳануз титраб кетар санамлар қалби,
Қачонлардир Менглиҳон деб ёзилган шеърни.
Кўзи очик кимсаларнинг бормиди айби,
Нима мажбур қилди экан ожиз Гомерни.
У қандайн илоҳий куч гўдак жим тинглар,
Она сути каби унинг ҳумори борми.
Бир гадонинг ёзганидан ҳоқонлар йиғлар.
Шеър шунчалар енгиб бўлмас, қушми самандар.
Дейдиларки, шоирлар эл гурури эрур,
Лек шоирга бу дунёда элидир гурур.
Излаганга қанча зар бор, ким қанчалар дур,
Мен ёзмоқчи бўлган ўшал халқим кўхнур.
Косиб деркан, Тангрим мени айирма қўлдан.
Мерган кўзи нурдан қолса, қуш қочар қўлдан.
Чорвадордан омад кетса умид йўқ тўлдан,
Лекин шоир нопок бўлса эл тояр йўлдан.
Номард йиқиб, мард йиғилса тоғлар қулармиш,
Тоғ қуласса, шоир қалби яшармикан жим.
Тонг отмоқда қани бўлсам элимга ҳаққуш,
Илтижойим, сендан дунё ўлдирма қалбим.

ҲАҲ НЕЪМАТ АСРОРИ

Созанда, бастакор, аскиячи ва кизиқчи, «Дуторчилар» ансамблининг ташкилотчиси Ғанижон Тошматовнинг номи мамлакатимизда ҳам, хорижда яшовчи мусиқа ихлосмандлари учун ҳам яхши таниш. Биз — фарзандлари учун у киши ажойиб инсон ва меҳрибон падари бузруквор эдилар.

Бузруквор... Қаранг-а, қандай ажойиб ва салобатли сўз. Ундан олижаноб кишиларга хос илиқлик уфуриб турибди. Одамда меҳр ва ҳаяжон туйғулари уйғотади. Ундан илоҳий бир куч, буюк сеҳр нури таралиб туради.

Бир қарашда ана шундай ҳосиятли, энг яқин ва яхши кўрган одамнинг ҳақида ёзиш оппа-осондек туюлади.

Аслида эса бундай эмас экан. Унинг ўзига яраша қийинчиликлари бор экан. Гапни нимадан бошлашни билмайсан киши, юракни кучли ҳаяжон босади. Бирга ўтказилган талайгина воқеа ва ҳодисалар ёдга тушиб, тасаввур ва таассуротларинг аралашиб кетиб, «калаванинг учини» топиш қийин бўлар экан...

Дадамнинг ҳаётлари сермазмун, турли ажойиб-ғаройиб воқеаларга бой. Негаки кўпинча ҳар турли анжуман, сайил ва давраларда маҳфилоро эдилар. Ўзлари сира бекор, зерикиб ўтирмасдилар, атрофларидагиларни ҳам зериктирмасдилар. У киши таниш-билиш ё шоғирдлар орасидами барибир ҳаммани қулдириб, мусиқа жозибаси ҳақида га-

пириб сел қилардилар. Шу боис кўпгина кишилар айтган хотиралар дадамининг маънавий оламида кўз олдимизда жонлантириб юборади. Шунинг учун бизга дадамлар ҳақидаги ҳар бир сўз, фикр ва таассурот қимматбаҳо жавоҳир каби азиздир. Уларнинг бирортасини қолдирмай, эъзозлаб ва авайлаб хатга туширгим келади.

Узоқ-яқинлар дадамларни қувноқ ва ҳушқақчақ киши сифатида таърифлайдилар. Менинг кўз олдимда ҳам дадамлар доимо ана шундай киёфада гавдаланадилар. Лекин уларнинг ораимизда йўқ эканликлари эсимга тушса, юрагим увишади, кўзларим жикқа ёшга тўлади. Қанчадан-қанча дил сўзларимни айта олмага-

ним, бағримга қаттиқ босиб, болалигимдек юз-кўзларини силаб, меҳрларига тўя олмаслигим, ноёб ўғитнасихатларини энди эшитмаслигимдан фиғоним кўкка тошди. Шундай дақиқаларда ўзимни кўярга жой топа олмай тўғри қабрлари ёнига бориб тиловат қилиб, ҳовуриمنى босаман.

Журналхонлар мени маъзур тусинлар: армонларимни тўкмасам бор гапни айтолмайдиганга ўхшайман...

Дадамлар қандай эдилар?

Тўладан келган, гавдали, келишган киши бўлиб, шаҳдам қадам ташлаб, кўкрак қериб, қаддиларини ростлаган ҳолда юрардилар. Ўзлари бу ҳақда Ўзбекистон халқ ҳофизы Фаттохон Мамадалиевга: «Фаттохон, одам деган генерал каби қаддини ростлаб, савлат тўкиб юриши керак», — деган эканлар.

Дадамлар эрта билан барвақт туриб, қандайдир фикр-ўйларга чўмган ҳолда, кўлларини орқага қилиб, аста-секин қадам босиб ҳовлини айланардилар. Ҳовлидаги гул, даряхт, тоқлари кўздан кечирар, тўқила бошлаган атир гулларни қўриб, кўзга хунук бўлиб кўринмаслиги учун олиб ташлардилар. Илҳом билан тиллашиш онларидаги нозик ҳаёлларини бузмаслик учун ҳалақит қилмасдиқ.

Одатда эғниларида яхтак, устида белбоғ, белбоғда эса албатта Асака усталари совға қилган ажиб сопли чиройли пичоқни осиб олиб, ҳовлини айланардилар.

Бошларида доимо чуст дўпписи: уйдаям, четдаям сира бошларидан тўшмасди.

Дарвоқе, Францияда бўлган кезларида қутилмаганда бир киши отамизнинг дўппиларини сўраб қолибди, дадамлар совға учун саклаб қўйган дўппини чўнтақларидан чиқариб узатганларида ҳалиги француз олмабди. У дадамларнинг бошларидаги дўппини беришларини қаттиқ илтимос қилибди. Шунда дадамлар: — Бизда бошдаги дўппини бериш, бош билан бирга бериш билан бар-баробар, — деб тушунтирибди. Таржимон бу гапларни ҳалиги кишига тушунтиргач, у узр сўраб кетган экан.

Падаври бузрукворимизнинг дўппилари ҳам, қишда қиядиган теллаклари ҳам бўш учун азиз. Шунинг учун уни оила ёдгорлиги сифатида кўз қорачиғидай асраймиз.

Дадамлар қора қош, қора кўз, бугдой ранг, юзлари бир оз чўзинчоқ, истаралари иссиқ ва нур ёғилиб турувчи инсон эдилар. Жилмайсалар ё кулсалар назаримда қоронғи ўй ҳам ёришиб кетарди. Сабаби бутун вужудлари билан киши завқини кўзгаб кулардилар-да. Бундай кулгудан таъсирланган таниқли кинорежиссёр Малик Қаюмов уни аскияга бағишланган аjoyиб фильмида муҳраб қўйган. Уйимиздаги суратларнинг аксариятида ҳам дадамлар кулиб турган ҳолда тушганлар.

Отамиз ўз тароватлари орқали дўст, таниш ва ҳатто нотанишларни ҳам ўзларига тортардилар. Қувноқ ва хушчақчақ бўлганликлари учун тўю-томоша ва тантаналарда ўртани олиб борар, дўстлари даврасида қосагуллик қилардилар. Жўралар даврасининг жону дили бўлганликлари учун дадамларсиз улар деярли йилмасдилар.

Кўча-кўйларда кетаётганларида, одамларнинг: «Ана, Фанихон Тошматов кетаяптилар», — деганларини кўп эшитганман.

Дадамиз ким мурожаат қилмасин сира жавобсиз қолдирмасдилар. Ўзларини оддийгина туттишлари, мутлақо нотаниш одамларга ҳам тортинмай яқинлашиб, худди ўзининг яқин кишисини суҳбатга тортаётгандек гапга солишлари ва энг яхши тилақларини билдиришлари учун имкон берарди.

Дадамларни ҳамма жойда бирдай эъзозлашарди. Жумладан, Андижон, Қўқон, Марғилон ва бошқа ерларда дадамларнинг хўрматларини жойига қўйишганини кўп кўрганман. Эсимда, Шохимардонга борганимизда машинанинг гилдираги ишдан чиқди. Шунда қутилмаганда бир йигит машинанинг яп-янги баллонини келтириб, бизни қийин аҳволдан қутқарганди. Баллон учун пул узатилганида, у йигит пулни олишдан қатъиян баш тортди ва бу ишни дадамларнинг хўрмати учун қилаётганини айтди.

Ҳа, одамлар ўртасидаги самимий муносабатлар ҳамма вақт ҳам яхшидир. Агарда бу муносабат яқин одаминга қаратилса, янада таъсирлироқ бўларкан. Халқимизнинг санъат ва санъаткорга чексиз муҳаббатини пулга сотиб олиб бўлмаслигини юракдан пайқайдим.

Дадамлар зукко, теран фикрли киши бўлганликлари учун аниқ ва ўринли маслаҳатлар берардилар.

Сўзлаган ҳар бир сўзлари маънодорлиги билан ажралиб турар, ҳар бир ишни қандай натижа билан туғашини олдиндан билардилар.

Дадамларда бировнинг гапини шартта оғиздан олиш одатлари йўқ эди. Уни охиригача тинглаб, кейин фикрларини билдирардилар. Шу боис биз гапиришимиздан олдин, нима демокчи эканлигимизни, ҳатто, баъзан янги филлим бошланиши биланок, у нима билан туғашини айтиб бера олардилар. Шу сабабли бизларда у асарга қизиқиш бирмунча сўнарди.

Одатда дадамлар иходий ё маиший масалани ичлариде мулоҳаза қилиб бизларга фақат хулосаларини етказардилар. Шунинг учун биз масаланинг қандай ечанларидан беҳабар қолардик. Баъзида: «Дадамлар нега бундай деяптилар?» — деб, ўзимча уларнинг фикр-мулоҳазалари йўналишини аниқлашга киришардим. Шунда бир қарашда ҳақиқатдан ироқ бўлиб кўринган нарсая йини ҳақиқатнинг ўзи бўлиб чиқарди. Бинобарин, биз учун дадамларнинг айтганлари-айтган, деганлари-деган эди.

Падаври бузрукворимиз сўзга бой ва ҳозиржавоб киши эдилар. Нутқлари аниқ ва равон; теша тегмаган ибора ва мақолларга бой эди, масалан, «аравани от тортади, итнинг тили бир қарич» мақолини дадамлардан бошқа одамлардан эшитган эмасман.

Хуллас, уларда образли фикрлаш салоҳияти кучли эди. Нутқларида тутол гаплардан фойдаланардилар. Жумладан, «мулоим бўлиб қолади» ўрнига «мулла минган эшақдек бўлиб қолади» дер эдилар. Мен эса ёш бўлганлигим учун ўша мулла ва унинг эшаги қандай эканини тилишга жуда қизиқардим.

Дадамлар нутқларида андижонликларга хос талаффуз ва ибораларини ишлатардилар, масалан, «аммо» сўзини «оммо», «рахмат» ўрнида баъзида «қуллук», «пиёз йирик тўғралган бўлсин» дейиш ўрнига «пиёз бутун-бутун бўлсин» дер эдилар.

Ҳа, ота-оналарга ҳар қандай ҳайкал қўйиладиган бўлса ҳам, ҳаётликлариде қўйилиши керак. Уларнинг борлиги буюк бир давлат, улугъ неъмат экан.

(Давоми бор)

**Муҳсин
ГАНИЕВ**

Маснавий

Жалолоддин РУМИЙ

Маснавий

Хуфта он бошад, ки ў аз ҳар ҳаёл
Дорад уммеда кунад бо ў мақол.
Девро чун хур бинад ў ба хоб,
Пас, зи шаҳват резад ў бо дев об.
Чунки, тухми насл ў дар шӯра рехт,
Ў ба хеш омад, ҳаёл аз вай гурехт.
Зато сар бинад аз ону тал палид,
Оҳ, аз он нақши падида нопадид.

Таржима

Гофил улдурким ҳаёл ира яшар,
Қуп-қурук орузлари-ла тиллашар.
Девни хур деб, тушда лаззатлар сурар
Ҳамада шахват сувни унга тўкар.
Насл уруғи шӯра ерга оқизиб,
Кўз очар, орузлари қонғай тўзиб.
Бошда оғрик, тал палид, пажмурда ҳуш,
Оҳ, бу рӯё, оҳ бу ёлгон, оҳ бу туш!

Лисоний таржима

Ҳақиқатда, ҳаёлдан умид қилган ва
мудом ҳаёл билан яшаган одам ўйкуда-
дир, яъни, гафлат ўйқусидадир. Бутун
эс-хуши ҳаёлот оламига боғланган зот
умрини беҳудага ўтказибди.

Бундайлар тушда кўрган девни хур-
пари, деб тасаввур қиладилар. Шахват
ғолиб келиб, хур деб гумон қилинган
девга қўшилиладилар.

Натижада, насл яратувчи сувни худ-
ди шўразор ерни беҳуда сугорган каби
исроф этадилар. Ўзига келгач, ўйқудан
уйғонгач ногаҳон фақат танасини бўл-
габ қўйганларини хис қилишади.

Худди шундай шахс эҳтилом (маний-
нинг ўйкуда келиши)дан сўнг қўзғалиб
боши оғриётганини, танасини палид
қоплаб олганини, бир оз бурунги лаз-
затлар шунчалик тушдан бошқа нарса
эмаслигини пайкайдилар.

Афсуслар бўлсин. Ҳаёл воситасида
пайдо бўлгучи нақшлар бари ёлгон,
бари басваса, бари туш.

Шарҳ

Ушбу мисол генроқ ғарбни тақозо
этади. Ҳуқуқ рӯё галаё қилган шахс
хислари (яъни, шахвоний галаёи)
бандани ҳаракатга солади. Ҳаёлий «ишқ»
домиди қолган бадан хислар тутқунига
айланади. Туш сеҳрловчи суратга
асир бўлади. Жинсий шахват галаёи
осойиш топади. Мазкур ҳолат дунёвий
лаззат илҳижда бутун ҳуш, идрок ва
истеъдодини қурбон қилгач, оқибат қу-
рук қўл билан умр ниҳоясига қадам қўй-
(Давлат, Ваҳиди Ҳусейн, таърифи.)

ган кишини эсга солади. У барбод бўл-
ган умрига самарсиз ҳасрат чекади.
Одам бутун ҳаёти давомида ўз манфа-
ати ва камолоти сари интилади. Ғалат
ва хато шу нуқтада юз кўрсатадики,
манфаат ва камолот деб ҳаёл қилинган
нарса оқибат унинг кўзларини ўйнатган
сароб экани маълум бўлади.

Одам ўйқудеги ҳаёлни воқелик деб
гумон қилади. Ҳаёт ва насл мояси бўл-
ган уруғни исроф қилади. Уйғонгач па-
лидлик ва пушаймонликдан ўзга нарса
ҳосил бўлмаганини англайди.

Инсон ҳаётининг неча бир тажриба-
дан ўтган ҳосиласи шуки, у лаззатла-
блик билан ҳеч қачон муродига етма-
ган. Мансабалаб, молпарастлар ўз ка-
молотларининг сўнгги нуқтаси осуда,
тинч ва хотиржам ҳаёт, деб тасаввур
қиладилар. Аммо, ҳали-ҳануз ҳеч ким бу
йўллар машаққатини босиб ўтиб, бема-
лол обғини қўзиб, нафас ростлаган
одамни кўрган эмас. Охир-оқибат ба-
даннинг табиий равишда заифлашиб,
буткул ишдан чиқиши билан ҳамма хою
хаваслар хотима топади. Шундай қи-
либ, улар орому осойишни ўйқуда ҳам
топмайдилар. Бу ҳол майхўр ёхуд афю-
ний одамнинг ҳаётини эсга солади. Уш-
бу тоифа одамлар ўз максадлари ҳосил
бўлиши учун сурункасига маълум воси-
таларни истеъмол қилганлари билан
ҳеч қачон ниҳоясига ета олмайдилар.
Аксинча, соғлиқ, бойлик ва ориятни
кўлдан бой берадилар.

«Ахқоф» сурасининг 20-оятда ўқий-
миз: «Ва явма юърозул-лазийна кафа-
руз ылан-нари азхабтум тоййибатикум
фий ҳафтикумуд-дуня вастамтаътум би-
ҳо». (Қириллар олов билан юзма-юз бў-
ладиган кунда (уларга қарата дейила-
ди). Сизлар бугун биздан ҳеч нарсани
талаб қила олмайсизлар. Зероки, поки-
за қудратингизни бу дунёда ҳайф кет-
каздингиз).

Тамсил. Ҳазрат Мавлоно ушбу дунё
хою хавасларини шундай таърифлай-
ди. Бир куш осмонда сайр қилиб юриб-
ди. Содда бир овчи эса кўзларини ос-
монга эмас, ерга қаттиқ тикканча қуш
овлаш пайига тушган. Ногоҳ овчи ерда
юзиб бораётган куш кўланкасини қуриб
қолади. У бу кўланка — сояни ҳақиқий
куш деб гумон қилади ва унинг пайига
тушади. Содда овчи сояни ҳар қанча
қувламасин ва ҳар қанча ўқ узмасин ун-
га сира ета олмайдди. Ниҳоят овчи бу-
тунали ҳолдан кетади, ўқдондаги ўқ-

лари ҳам тугайди.

Моддий инсон ҳақиқий вужуд (юкори-
даги масалдаги қуш — ҳақиқий вужуд)
ва фасод оламини (масалдаги қуш
сояси) айро қилишга ожиздир. У турли
шарпа ва сояларни ҳақиқий деб гумон
қилади. Умр ҳазинасини ўшалар ортин-
дан барбод беради. Одамзот умри да-
вомида ўз нигоҳини ҳақиқатга қадамоғи
керак, токи пойдор лаззат ва абадий
шодмонликка етишсин. Нопойдор лаз-
затларга қўнғил боғламоқлик — ҳамо-
қат. Зеро, ҳар бир дунёвий лаззат за-
мирида аччиқ заҳар ва пушаймонлик
бор.

Маснавий

Мурғ бар боло парон ва сояш,
Медавад бар хок паррон мурғаш.
Аблаҳе сайёди он соя шавад,
Медавад чандон, ки бемоя шавад.
Беҳабар к-он акси он мурғи хавост,
Беҳабар, ки асли он соя кулост.
Тир андозад ба суйи соя ў,
Тиркаш шолӣ шавад аз жусти-жў.
Тиркаши умраш тийи шуд, умр рафт,
Аз давидан дар шикори соя тафт.

Таржима

Кўкда бир қуш сайр айларди чунон,
Ерда онинг сояси ҳам бегумон.
Содда бир овчи қуриб қуш қўлкасин,
Қувди он қўлга олиб ўпкасин.
Беҳабар у ким бу қушинг сояси,
Асл қушинг ўрни осмон қояси.
Ўқ узар овчи қувиб ул сояни,
Бой бериб ўқдондаги сармоияни.
Умр ҳам ўтди тугаб ўқдонда ўқ,
Ўртада қуш қайда, ҳатто соя йўқ.

Лисоний таржима

Бир қуш, осмон авжиди парвоз қилар,
унинг сояси ер сатҳи бўйлаб кезиб
юрарди.

«Маснавий» шориҳларидан Валий
Мухаммад Акбарободий дейди: «Ҳақи-
қий мавжуд Худодир». Кимки моддий
оламини ҳақиқат деб билса, ўша содда-
факр сайёб кабилдир.

Бир нодон овчи ўша соянинг изига
тушиб, шу қадар жидду жаҳд қиладикки,
батамом мадордан кетади.

Бу нодон ҳақиқий қуш осмонда пар-
воз қилиб юргангани ва ер сатҳидида
шарпа унинг сояси эканини идрок эта
олмайди. Кимда-ким сояга ўхшаш бу
дунёни асл олам деб тасаввур қилса,
ўша содда овчига айланб қолади.

Овчи қушни қўлга киритаман деб, унга томон камондан узлуксиз ўқ узади. Ниҳоят унинг ўқдони холи бўлади. Хулоса, лаҳзалар ва соатлар ўқини умр ўқдонидан жонсиз сояларга томон отмоқ аблахлиқдир. Хаёлий дунё учун азиз умрни хору хароб этмоқдир.

Овчининг ўқдони бўшаб қолди. Умр ўтди.

Шарҳ

Хазрат Мавлононинг ақидасига кўра, барча лаззатлар сарчамаси, инсон кўнгли ва вужудининг хушлиқлари асоси маънавий оламдир. Худди ана шу оламнинг сояси турли ашёларга тушади. Яъни, лаззат ва хушлик шундай бир ҳолатдирки, одам вужудини галаёнга солади. Биз ана шу ҳолатларни лаззат-бахш деб гумон қиламиз. Бу мақсадни ҳосил қилгувчи турли воситалар бор. Дейлик, мурод ҳосил, ҳолат раво бўлди. Шунда назаримизда лаззат манбаи бўлиб туюлган ҳодиса ўз хосиятини йўқотади. Гоҳида эса макруҳ ва нафратангиз нарсасига айланади.

Хулоса, оч таомдан лаззатланади, зеро очлик шундай эҳтиёждирки, у киши ботинидан бош кўтариб, вужудида исёнга айланади. Бирок тўқлик бу тенгсиз ҳолатни енгич, одамнинг ҳуракка нисбатан майли тамом бўлади. Ҳатто, таомга нисбатан унда қандайдир ноҳуш кайфият уйғонади. Очлик ҳуракни лаззат манбаига айлантирди. Бу ички эҳтиёж.

Шахват ҳам ботиний эҳтиёждир. Майл завол тоғач, ҳуру пари ҳам довга дўнади.

Бу майл кимга ва нимага қаратилган бўлса, то мурод ҳосил бўлгунга қадар лаззат ва хушлик манбаи сифатида сақланади.

Шундай қилиб лаззат ва хушликнинг

мояси ўз вужудимизда. Унинг асари ашёга тушади. Биз асл билан ноасли баъзида ажрата олмаймиз.

Хазрат Мавлононинг ушбу байтдан кўзлаган мақсади нима? Одам ўз кўнглига юзланмоғи, лаззат сарчамаси деб аини кўнглини билмоғи лозим. Ҳушқин лаззат ва фароғатга бўлган чексиз эҳтиёжни ҳақиқий амаллардан қидирмоқ жоиз. Шунда абадий ва пойдор лаззатга эришиш мумкин. Азиз умрни сувратда лаззатли, аммо маънан ноҳуш бўлган ҳодисаларга сарф айламанг.

Хулоса: қуш — Ҳақ таъолонинг вужуди. Соя — ҳиссий ва хаёлий мавжудот бўлиб ҳақиқат ва пойдорлик хосиятидан махрум.

Маснавий

*Сояи Яздон чу бошад дояш,
Вораҳонад аз хаёлу сояш.
Сояи Яздон бувад банда Худо,
Мурда ў з-ин оламу зинда Худо.*

Таржима

*Гар Худонинг соясидир дояси,
Қолмағайдир на хаёл, на сояси.
Ҳақ таъоло сояси — банда худо,
Ушбу олам мурдаси — зинда худо.*

Лисоний таржима

Агар ўша нодоннинг дояси, яъни устози комил муриддир ёхуд баркамол инсон бўлса, уни хаёл тузоғидан ва турли соялардан асрайди. Форсий матндаги «Яздон сояси», яъни «Худонинг сояси» ибораси валийлар, ориф ва комил зотларга нисбатан қўлланилган мажоздир. Комил зот, яъни банда худо — Оллоҳнинг сояси.

У бу оламда гўё «мурда» каби. Ёхуд бу оламнинг мурдаси. Худди шу ҳолати

билан у Ҳақ тасарруфиди. Худонинг хузурида. Худонинг ёди билан тирик — зинда худо.

Шарҳ

«Яздон сояси» — «Худонинг сояси» — комил зот. У Ҳақ фойиysi. Ҳақда фано. У бамисоли вужуди йўқ соя. Харакати мутлақо қуёш харакатиға тобе. Комил валий муттасил Ҳақ билан бирга. У билан Ҳақ ўртасида масофа йўқ. Чунончи, қуёш ва соя ўртасида ҳам ҳеч қандай боғланиш мавжуд эмас.

Доя — чақалоқни ўз кўкрак сути билан парвариш қилувчи энага. Уни «мо-мо» ҳам дейдилар.

Соя — ёруғ жисмнинг муқобили — қарама-қарши бир жисмга таъсири натижасида ҳосил бўлгувчи ҳодиса. Офтобга қарама-қарши жисмнинг инъикоси. Нурнинг акси.

Бутун оламнинг борлиғи Ҳақдандир. Сояннинг борлиғи қуёшдан бўлгани каби. Комил муридд муридни илм-маърифат билан парвариш қилади, пояма-поя, тадрижий равишда ҳиссий, хаёлий, ваҳм тўла оламдан олиб ўтади ва ҳақиқатга етказди. Шу жиҳатдан у дояга ўхшайди. Доя чақалоқни авайлаб парвариш қилади, офатлардан асрайди, кўрак сути билан озиклантиради. Комил муридд бу олам ҳою ҳаваслари, шахват ва орзуларидан мутлақо узилган бўлади. Шу жиҳатдан уни «мурда» дейдилар. Зеро, «мурда» ҳам бу дунё орзу-хаваслари, шахват ва ҳиссий воситалардан махрум. Комил зот ўзидан фойи, Ҳақ билан боқий. У абадий ҳаётдан баҳраманд. Шунинг учун уни «зинда худо» дейишади.

Хазрат Мавлоно юқоридаги байтларда бизни турли хатарлар ва офатлардан огоҳ этди, толиб ва солиқнинг ма-

Суратларни Рустам ЭРМАТОВ чизган

шаққатларини шархлайди. Кейинги байтларда наҳот йўли, тўғрилиқ ҳақида сўз боради.

Маснавий

Домани ў гир зувтар бегумон,
То раҳй дар домани оҳарзмон.

Таржима

Доманин тут мардларнинг бегумон,
Ҳам наҳот топгунг келиб оҳирзамон.

Лисоний таржима

Эй, дунё кўлкасига асире мубтало бўлган зот! Бир комил валининг эстагини маҳкам тут. Токи, оҳирзамон фитна ва балоларидан сақлан.

Шарҳ

Оҳирзамон, охири замон, охируззамон — оламнинг ниҳояси, сўнгги. Одам алайҳиссалом ер юзига тўширилганидан сўнг ўтган олти ё етти минг йиллик сўнггида ҳазрат Пайғамбаримизнинг баъсати — яратилиши содир бўлди. Уша пайтда омма у зот умрининг ниҳояси билан дунё ҳам тугайди, деб гумон қилишарди...

Маснавий

«Кайфа маддаз-зилла» нақши авлиёст,
К-ў далили нури хуриҳи Худоист.

Таржима

Авлиёнинг нақши — «Кайфа маддаз-зил...»
Ҳақ қуёши нурига у бир далил.

Лисоний таржима

Авлиёуллоҳ Худонинг маҳари, зуҳуроти, яъни том маънодаги инъикоси, кўриниши. Бу соя (комил муршид, валий) Худо зотининг нурига далил.

Шарҳ

Биринчи мисра Қуръони каримнинг «Фурқон» сураси, 45-оятти каримасига ишора: «Алам таро ила Роббика кайфа маддаз-зилла ва лав шаъа лажаъалаху сакинан» (Парвардигоринг кўлкани қандай тўшаб қўйганини кўрмадингми?)

Ҳожи Мулла Ходий Сабзаворий «зилла» (сояни) комил муршид деб талқин қилади. Зеро, у Худо сифатининг акс этиши. Ниҳолсон ёздаи: «Ушбу байтда ҳазрат Мавлоно авлиё вужудини қуёшнинг соясига ўхшатмоқда. Соя — қўлан-ка бизни қуёшга томон қорлагани каби, авлиё солиқларни Ҳақ сари бошлаб боради. Модомики қуёш йўқ экан, соя ҳам бўлмайди. Коинот Ҳақнинг белгиси (нишони) ва соясидир. Бу оламда авлиё Ҳақ қуёши нурининг ташки вужудидир».

Маснавий

Андарин водий мрав бе ин далил,
«Ла уҳиббул офийлийн» гў чун Халил.

Таржима

Ушбу водий ичра дастур бу далил:
«Ла уҳиббул офийлийн» де чун Халил.

Лисоний таржима

Ишқ ва муҳаббат водийига (Биринчи жилд, биринчи китобнинг 13-байтида бу водий «қонли йўл» ибораси билан таърифланиди) муршидсиз, бир комил валининг иштирокисиз оёқ босма ва Оллоҳнинг дўсти Иброҳим (а.) каби фоний ва нолайдор маъбуллардан юз бурғил-да айт: «Мен барбод бўлгучи илоҳларни севмайман!»

(Иккинчи мисра Буюк Қуръоннинг «Анъом» сураси, 76-оятти каримасига ишора: «Фаламма афала қола ла уҳиббул афийлийн» (Қачон у юлдуз пастга қулади) Иброҳим (а.) деди: «Мен завол топгучиларни севмайман!»)

Шарҳ

Дунё бутлари ва санамларининг бўйини синдирган Оллоҳ дўсти, бутшикан Иброҳим Халилуллоҳ сокин тун оғушида зим-зиёи омон саҳнида сўнмаган чўғлардек пориллаб турган юлдузларга боқиб дейди: «Бу менинг Худойимдир!»

Лаҳза ўтмай юлдуз гўё шохдан чирт узилган заъфарон япроқдек пастга шўнғиб кетди. Оллоҳнинг дўсти деди: «Мен сўнггучи, пойдор бўлмаган ва абадий порламаган Худони севмайман!».

Водий — талаб тариқи — майдони, сулук манзили ёҳуд заҳмат ва машаққатлар, офат ва балолар ватани. Азиятларга тўла бу водийдан солиқ комил авлиёнинг мадади, раҳнамолигида ўтиб олиши мумкин. Солиқ ҳеч қачон якка-ёлғиз, пиринг қўмагисиз бу балоларга қарши туролмайди. Сўфийлар наздида муршидсиз солиқ ўзига юзлангучи минг турли машаққатларни комил валийсиз бартараф эта олмайди.

Акс ҳолда у таҳлика ва хатарлар домида қолади. Пирга богланмоқ (тавассул) сулуқнинг асосий шартларидан дейилади.

Лекин, ҳамма ҳам пешволик ва шайхликка муносиб эмас. Солиқ ўзини дуч келган «пир»га таслим қилмаслиги лозим. Зеро, гофил мураббий жохил табибга ўхшайди. У касални даволаш ўрнига ўлдириши мумкин.

Маснавий

Рав, зи соя офтобиро биёб,
Домани шах Шамси Табризй битоб.
Раҳ надоний жониби ин сур ва урс,
Аз зиёулҳақ Хусомуддин бипурс.

Таржима

Бор, қуёшлик иста соя жонидан,
Ушла, Шамс Табризий домонидан.
Топмасанг бу васл, шодлик сори йўл,
Сен зиёулҳақ Хусомуддинни сўр.

Лисоний таржима

Боргил, соядан офтобликни топ. Яъни, мурид Ҳақ сояси (валий, комил муршид) воситасида Худого етади. Бу соя Шамс Табризийдир.

Агар борию ҳақиқий махбуб висолида етиш йўли — тариқини билмасанг, уни ҳазрат Хусомуддин Чалабий — Урмавийдан сўра.

Шарҳ

Ушбу нуктада муборак номлари Ҳазрат Мавлоно томонидан зикр этилган иззатли зотлар ҳусусида икки оғиз маълумот бермоқни жоиз деб билдик. Бунинг жиддий сабаби бор.

Ҳазрат Мавлоно қирқингч остонасида ўз даврининг турли илм ва фани соҳасида том маънодаги донишманд эди. Муридлар ва халқ-халойиқ шам атрофидиға парвонадек Ҳазрат гирдижа кам бўлган эдилар ва бу зотдан баҳра олардилар. Ном-нишонсиз, жанда кийган бир қаландар — Шамсиддин Табризий Қўниёга ташриф бурюди ва Мавлоно билан уррашди; Мавлононинг қалб ва руҳини тўлганга солиб ёқди. Мавлоно буткул савдоийи ва шайдоийига айланди. Бу «сервкор сажжоданишин», бу улғувор муфтий ишқ водийсининг сарғаштаси бўлди. Ҳазрат ўзининг ушбу аҳволини шундай таърифлайди:

Зоҳид эдим тарағной айладинг,
Сархалқа базму бодажўй айладинг,

Мен сажжоданишин эрдим сервкор
Бир боладек оввораи сахрою қўй айладинг.

Бу оламшумул висол хижрий камарий сананинг 642 сиду воқе бўлди. Ҳазрат Мавлоно вола ва шайдо эди. Дарс, баҳс ва ваъз ўрнини шеър тариқа, даф ва самоъ ишғол қилди. Уша висолдан сўнг бу улғу зотнинг илоҳий таъби юз кўрсатди. Ҳазрат дунёни ларзага келтирган ва илк марта сўз ва шеър мартабасини Арш сари кўтарган Ҳақиқат шомиги айлади.

Буюк Шамс Мавлонога нимани ўргатди, нима деди, қандай афсоналарни сўйлади, нечук афсун қилди? Бу — муаммо. Буни ёлғиз Худо билади.

Бора-бора хомтабь муридларнинг ҳасад олови риё қили остидан тил чикарди ва ўзини намоен қилди. Улар комил ориф ва фозил муфтий бўлиш Мавлононинг секин-аста номсиз жандапўшга айланиб бир қадар Шамсининг вужудига фарқ бўлиб бораётганини ва уларга бурунгидек илтифот этмаётганини ҳис қилардилар. Ҳасад олови уларнинг кўзларини қамаштирди ва фитна йўлини тутдилар. Гоҳ ошкор, гоҳ пинҳон Шамсга нисбатан тош ота бошладилар. Уни сеҳрлар, жодулар, деб қойидилар. Бу худбинлар ўзларини Шамсдан ақлироқ, баландроқ ва обрўлроқ эканликларини шама қилардилар.

Муридлар фитнаси қизигандан-қизиб, уларнинг Шамс қонига ташналиги тобора шиддатли тус ола борди. Бу ҳолат Шамс Табризийга фақуллода қучли таъсир қилиб, бетоб бўлиб қолди. Ниҳоят бу юртни тарк айлаб, қўчи кетмакдан ўзга чора тополмади. Шундай қилиб, бу ҳақиқат ва маърифат қуёши ўзининг заррин чехрасини Қўниё саҳнидан кўтарди ва Дамашққа томон юз бурди.

Шамс гайб ҳижоби остига яширинди. Мавлоно унинг ҳақида қарорини йўқотди. У ҳеч ким билан гаплашмас, қўришмас ва илтифотлар кўрсатмас, гўё ўз жисмига сингиб кетган эди. Хом-

табъ муридлар кўрдиларки, Шамснинг чекиниши Мавлонони уларга томон яқин келтирмади. Аксинча унинг беҳудлиги ва хилватничилигини зиёда қилди. Шундан сўнг, улар Ҳазрат Мавлононинг ҳузурига келдилар ва оёғига бош уриб узор сўрадилар.

Мавлоно ўз фарзанди ва халифаси Султон Валаднинг бир гуруҳ асхоби билан жонлар ҳабиби Шамсни Қўниёга қайтариб келиш учун юборди. Улар олис йўл босиб Дамашққа етиб келдилар ва Мавлононинг қайноқ муҳаббатига ифода этилган мактубни Шамсга топширдилар.

Султон Валад пиёда, Шамс уловда роса бир ой йўл босиб Қўниёга қайтдилар. Мавлоно ғам-қайғу, хижрон азоби ва машаққатлардан халос бўлди. У Шамснинг қайноқ дийдорига етишди.

Аммо бу шодиеъна узоққа чўзилмади. Ҳасадчи, ичи қора муридларнинг адовати яна оловланди. Улар кекаги пушаймонлик ва тазарруларини унутдилар.

Шамс муридларнинг бу тазйиқ ва таъналаридан қаттиқ озорланди. У Султон Валадга шундай деди: «Кўрялманки, булар яна ақл ва фаросатларини нафсу ҳаво занжирига боғлаб олдилар. Буларнинг гавғоси мўминларнинг ййомини ювиб юборяпти. Бу худбинлар бизнинг ўртамининг батамом бузиб ташлашга қасд этганлар. Энди бу дафъа шундай ғойиб бўламани, ҳеч ким изимни ҳам топа олмайдми».

Шундай қилиб, орадан ҳеч қанча фурсат ўтмай, Шамс Қўниёни ҳам, Мавлонони ҳам, қўниелик худбин муридларни ҳам абадийга тарк қилди...

Ҳусумуддин Чалабий. Биз ўтган байтлар шарҳида бу садоқатли инсон хусусида, ҳазрат Мавлононинг унга нисбатан чексиз муҳаббатига ҳақида қисман сўз юритган эдик.

«Турк ахий» ёхуд «турк биродар» лақаби билан машҳур бу зот орифларнинг улуғи, Ҳазрат Мавлононинг садоқатли муридларидан эди. Мавлоно у билан ўн йил давомида ҳамсухбат бўлди ва буюк «Маснавий» китобининг яратилиши ҳам унинг хоҳишидан сўнг амалга ошди.

Ҳусумуддин Мавлоно наздида олий мақомга эга эди. Бу ҳақда шундай ривоят бор: «Қунларнинг бирида ҳазрат Мавлоно асхоблари билан Ҳусумуддин Чалабийнинг ҳузурига ташриф буюрмоқни ният қилди. Махалла оралаб ўтаётган чоғларида бир ит уларга даф айледи. Асхоблардан бири итга таҳдид қилиб ҳайдамоқчи бўлганида, ҳазрат унга қарата деди: «Чалабийнинг итини уриш мумкин эмас!..»

Ҳазрат Мавлонодан сўрадилар: «Уч нафар халифа ва ноибдан қай бирини ихтиёр этайлик?» Мавлоно деди: «Мавлоно Шамсиддин қуёш бобарида, шайх Салоҳиддин ой мақомида, Чалабий Ҳусумуддин уларнинг ўртасидаги порлоқ юлдуз ва раҳнамодир. Саҳродагилар ҳам, денгизда юзгучилар ҳам ўз йўлларини юлдуз воситасида белгилас оладилар».

Мавлоно ва Ҳусумуддин ўртасидаги маънавий алоқа гоёт ибратлидир. Шайх Ҳусумуддиннинг умр йўлдоши қазо қилганидан сўнг, у узок муддат ўзига келолмай юрди. Чалабийнинг бу ҳолати ҳазрат Мавлонога шу қадар кучли таъсир қилдики, у икки йил давомида «Маснавий»га қўл урмади.

(Ушбу маълумотлар Карим Замонийнинг «Маънавий Маснавий»га ёзган шарҳидан қисқартириб олинди).

Маснавий

*В-ар ҳасад гирад туро дар раҳ гўлу,
Дар ҳасад иблисро бошад гулу,
К-ў зи одам нанг дорад аз ҳасад,
Бо саодат жанг дорад аз ҳасад.
Ақбаи з-ин саъятар дар роҳ нест,
Ай хунук, он киш ҳасад ҳамроҳ нест.*

Таржима

*Гар ҳасад йўл узра олса бўғздан,
Бу гулув иблисдан, иблисдан.
Ор, деб одамга қилду у ҳасад,
Ўзи бирла жанг қилди қасдма-қасд.
Йўлда бундан баттарин доvon йўқ,
Не саодат, йўлда гар шайтон йўқ.*

Лисоний таржима

Агар ҳасад бўғзинг йўлларига чанг солса, билгилки, бу малъун иблисининг иши. Зеро, барча фаришталар Одамга (а.) сажда келтирдилар, бироқ ёлғиз иблисгина бундан бош тортади.

Иблис ҳасаддан Одамга (а.) сажда қилмоққа ор қилди.

Худди шу ҳаракати билан у ўз толеини барбод айлади.

Ҳақ йўлида ҳасаддан ошиб тушадиган фалокатли доvon йўқ. Энг бахтли одам қўнгида бировга нисбатан кин ва адовати йўқ инсондир.

Шарҳ

Ҳасад нафсга боғлиқ сифат бўлиб, киши ўзидаги нуқсонни ва бегонанинг камолотини англаб етгач, кин-адоват ва бадҳоликдан бедаво руҳий дардга гирифтор бўлади. Ҳасадчи ҳамиша ўз қурбонини муайян сифатдан маҳрум бўлишини орзу қилиб яшайди. Бу дард уни ҳамиша таъқиб айлалади. Ҳасадчи ранж ичида ўз ўтига қоврилади. Ҳасад мураккаб сифатдир. Унинг натижаси хавфли ва гоётда оғир. Ўз нуқсонини англаган киши аввало ўз камолоти йўлида ҳаракат қилмоғи ўрнига фазилат соҳибининг маҳрумиятини, ҳалокатини истайди. Худди шунинг ўзи нафсининг саҳобаси, дармондалигини исботлайди. Бу поёнсиз ғам-ғуссага айланади. Аслида борлиқ ҳодисалари ҳеч кимнинг ихтиёрида эмас. Илоҳий суннат ва табиат қонуниятлари ҳар бир шахснинг камолот касб этишини такозо этади. Киши ўз нуқсонларига барҳам бермоқча ҳаракат қилмоғи лозим. Ҳасад машаққатли доvon. Ундан камдан-кам одамгина ўта олади.

Мутаржим —
Асқар МАҲКАМ

Шориҳлар —
**Обиддин ПОШШО,
Карим ЗАМОНИЙ,
Бадиъуззамон ФУРУЗОНФАР.**

(Давоми бор).

Машҳур турк шоири Нозим Ҳикмат ўз эсдаликларидан бирида шундай ёзган эди: «Биз мумтоз деганда нимани тушунамиз? Қандай санъаткорларга шундай дея оламиз? Албатта, бундай шахс йиллар оқимиға қарши тура билиши, у адабиёт боғига янги бир ниҳол ўтказиши билан санъаткор боғбондир. Бу ниҳол бутун фаслларга, бўрон-суронларга бардош бериб, осмонга бўй қўзиб, ўз кўркамлигини, меvasини йўқотмай, кўп йиллар яшаб, умр кўради. Ҳа, мумтозлик худди шу дарахтга ўхшайди, бу ўзига ҳослик дўшмани эмас, ўз даврида шахсий усул ва услубини яратолмаган санъаткор мумтоз бўла олмайдир».

Мен бу сўзларни ўқиганимда, кўз ўнгимда Ашраф Шамъизода сиймоси жонланади. Қримтатар халқининг мумтоз санъаткори даражасига кўтарилган бу шеърятчи боғбони бор-йўғи 70 йил умр кўрди, унинг ўттиз йили Ўзбекистонда кечди. Ашраф-Ашраф Шамъизода 1908 йили Қримнинг Кезлев (ҳозирги Евпатория) шаҳрида халқ муаллими oilасида дунёга келди. Ўзбекистонда кўп китоблари нашр этилди. 1978 йили даволанган умидида Тошкентдан Москвага йўл олди, касалхонада оламдан ўтди. У, ўзининг васиятига кўра, она заминидан — Қримда дафн этилди. Ашраф Шамъизода Октябрь тўн-тарошини, Шўро истибдодини, фўқаролар урушини, коллективлаштириш баҳонаси билан дехқонларнинг сургун қилиниши, қатагон йиллар, иккинчи жаҳон муҳорабаси ва ниҳоят қримтатарларнинг ватанларидан сургун этилиши каби тарихий воқеаларнинг гувоҳи бўлди.

Бу даврда, мунаққиллар қримтатар адабиётида Исмоил Гаспаралининг «Таржимон» газетаси атрофида етишган, инқилобий адабиёт сардорлари бўлиб танилган Абдулла Латифзода, Бекир Чўбонзода, Абдураим Олтонли, Ҳамди Гирайбей, Зиёуддин Жавобели, Умар Илчи, Керим Жаманакли каби дарғалар сафига янги истеъдод келиб қўшилганини сездилар, Ашраф матбуотда эълон қилган «Тўнги денгиз соҳили бўйлаб», «Жуда шўх бола», «Дилдор кизга», «Кўларим», «Тонг», «Биларларми?» каби бир туркум шеърлари билан уларни пол қолдирди.

Ашраф Шамъизода билимдон, маданиятли, шўхрати ва иззатини биладиган, миллатни ҳимоя қила оладиган ижодкор сифатида эллик йил адабиётга хизмат қилди. У буюқ адиблардай умр бўйи адабиётнинг юксак эътибори учун курашди, адибларни маданияти ва маънавияти, салоҳиятига қўра бири-биридан фарқ эта билди.

Қримда энг нуфузли «Илери» («Илгор») номли адабий журнал 1930 йили «Энг ёқтирган шоирингиз ким?» мавзусида ўқувчилар ўртасида танлов ўтказганда, муҳарририятга келган жавобларнинг тўқсон фоизида Ашрафнинг номи тилга олинган эди. Академик ва мумтоз шоир Бекир Чўбонзода 1928 йили «Сўнги давр қримтатар адабиёти» мавзусидаги маърузасида «Сўнги йилларда қримтатар шоир адаби-

Маданият бўстонид боғбон

(Ашраф Шамъизода сийратига чизгилар)

ётида пайдо бўлган адабий ёшлар орасида Шамъизоданинг асарлари буюк ишонч ва умид учкунлари сифатида баҳолашга лойиқ» деб қайд этди.

Ашраф ҳаётий воқеаларни синчковлик билан кузатиб борди, ҳамяят учун хизмат қилиши интилди. Аввалига қишлоқда қироатхона очди, ўқитувчилик қилди, кейин Симферополда совет партия мактабиде тахсил олди. Қримда лотин ёзувида биринчи нашр — «Куз ойдин» журнаliga бош муҳаррир бўлди. У, 1930-1932 йиллари Москвада, Кинематография институтининг сценарий факультетида тахсил олди. СССР халқлари Марказий нашриётида машҳур татар шоири Мусо Жалил билан ишлаб, улар биригаликда «Кичкина издошлар» журнаlinи ташкил қилишди.

1927-1937 йилларда Шамъизода энг фаол лирик шоир сифатида танилди. Энг нафис, ҳароратли, нозик ҳисли шеърларини юксак савияга кўтарди. Шахл ва тил жиҳатидан мукамаллаштиб борган бу шеърятчи кейин бир қанча шоирлар ижодининг шаклланишига, ўсишига таъсир кўрсатди. Бу даврда муҳаббат ҳақида кўп ёзди. Бастакорлар кўп басталаб, хонандалар ҳамон ижро этаётган ўттиздан зиёд шеър ўқувчиларнинг ҳам, мунаққидларнинг ҳам диққатидан четда қолмади. Аммо бу қўшқилар уни халқ ҳаётидан узилтишди, тушкунликда, есенинчилик кайфиятига берилишда айбанишига баҳона бўлдилар. У йиллар Сергей Есенин шеърляти тўғрисида ҳали тайинли фикр бўлмаганини сабабидан, ким муҳаббат ҳақида шеър ёза, тушкунлики тараннум этувчи ижодкор сифатида қораланди. Есениннинг аҳойиб шеърляти ҳақида адолатли фикрлар пайдо бўлгандан кейин Шамъизодага, муҳаббат тўғрисида кўп ёзидиган шоирларга муносабат биров ўзгарди. Шоир 1931 йили Днепр ГЭСи қурилишида бўлиб, бу нур манбаи бунёдкорларининг ҳаёти ва меҳнати билан танишди ва шеърят муҳлисари унинг «Днеприсон» номли лирик достонини ўқишга муяссар бўлдилар.

1933 йили нашрдан чиққан «Буюк совет қомусининг 62-жилдада қардош халқлар адибларининг қаторида 25 ёшли Ашраф

Шамъизода ҳақида ҳам маълумот берилиб, унда шундай дейилади: «...Шамъизоданинг сўнги йилларда ёзилган ва социализм жўшқинлиги билан озикланган асарлари («Днеприсон» эпопеяси ва бошқалар) ўзларининг лирик йўналиши ва бадиийлиги билан ажралиб турадилар. Шамъизоданинг фаоляти қримтатар адабий тилининг инкишофи учун буюк аҳамият кашф этган бадиийлик намунаси-дир».

1932 йили Москвадан Қримга қайтган шоир Қрим Давлат нашриётида бадиий адабиёт бўлимини бошкарди, ўрта мактаблар учун адабиёт дарсликлари яратишда иштирок этди. У 1934 йили Совет ёзувчиларининг биринчи съездида делегат — вакил қилиб сайланди. Съездда унинг «Днеприсон» достони совет шеърлятининг олтин хазинасига кирган асарлардан бири деб тилга олинди. Шу йиллари Владимир Маяковский, Корней Чуковский, Михаил Светлов, Сергей Эйзенштейн, Нозим Ҳикмат, Абдулқосим Лоҳутий, Мусо Жалил, Самад Вургун, Абдулла Қодирий, Садриддин Айний, Ҳамид Олимов каби буюқ адиблар, маданият арбоблари билан учрашувлар ва мулоқотлар Ашрафнинг ижодий ўсишига таъсир очик кўринди.

Шу йиллари ёзган «Ёшлигим билан учрашув» достониде янги турмушнинг халққа нима бериши мумкинлиги тўғрисидаги тушунчаларини болалиқдан қўрган ва билган воқеалар билан қиёс этиб, турмушдаги ўзгаришлар ҳақида баҳс юритади. «Москва-Севастополь» достониде бу мавзу давом эттирилиб, лирик ҳақрамон юртининг аҳойиб манзараларини, бунёдкорлик билан яшанган далаларни томоша этар экан, ўз халқининг қайрати ва шижоатига таҳсинлар ўқийди.

Энди номи жаҳонга танилган Шамъизода қримтатар китобхонини жаҳон адабиётининг дурдона асарлари билан таништиришга раҳмўрлик қилади. 1936 йили Қрим ёзувчилари уюшмасининг масъул котиби бўлиб сайланган шоир таржима ишларига бош-қош бўлиш билан бирига ўзи Шекспирнинг «Ун иккинчи кеча» фо-

Шоир Ашраф Шамъизода ва кинорежиссёр Амир Фойик.

жеасини, Низомий, Навоий, Пушкин, Мицкевич, Лермонтов ва яна бир қанча бошқа шоирларнинг асарларини қримтатар тилига ўғирди. 1937 йили Пушкин вафотининг 100 йиллиги муносабати билан унинг «Богчасарой фаввораси» дostonини таржима қилди. Адабиётшуносларнинг фикрича, бу таржима улғу шоирнинг туркий тилларга ўғирилган энг муваффақиятлиларидан биридир.

Шу йиллари Қрим ёзувчилари уюшмасининг раиси бўлиб ишлаган адиб Шомил Алядин, Қрим Мухтор жумҳуриятининг 20 йиллигига бағишланган мақолада, «1927-1937 йиллардаги адабиётимизни қўздан кечирсак, бу даврда яратилган назм асарлари орасида Ашрафнинг шеърлари мундарижа ва бадиийлиги билан юксак савияга кўтарилганини кўрдик, — деб ёзади. — Бунинг сабаби нимада? Биринчидан — унинг асарлари халқ оғзаки ижоди руҳида ёзилган. Иккинчидан — асарларида жонли халқ тили ва ибораларидан яхши фойдаланилган. Учинчидан — мураккаб мавзуларни ҳам содда шаклда ифода қилиб билган. Шамъизода шеърларини бошқа шоирлар асарларидан фарқ қилган нарса, уларни юксак савияга кўтарган хусусият унинг халқчилигидир. Бу эса унинг ижодига хос энг муҳим фазилатдир».

Буглар социологизм қўчайган қатагон йилларида Ашраф Шамъизода қўпгина устозлари ва қаламқаш дўстларидан айрилиб қолди. Уни тушунлиқ шеърятни намондаларидан бири, буржуазияга хос муҳаббат қўйиши сифатида айбашлар авжига кўчди. Ташдир уни қатагон ҳукмидан сақлаб қолса-да, Қрим ёзувчилари уюшмасининг масъул котиби вазифасидан бўшатилди, кўп йиллар адабий муҳитдан четлаштирилди. Уруш фалокати ва халқнинг ватанидан сургун қилиниши оқибатида пўртанадан тирик қолган ёзувчилардан бири сифатида ижодий фаолияти элликгинчи йилларгача тўхтаб қолди.

Уруш йиллари Ўзбекистонга келган Ашраф Шамъизода 1943-1944 йиллари Фар-

ғона вилояти «Коммуна» газетасида масъул котиб бўлиб ишлади. Шу йиллари Ўзбекистон ёзувчилари уюшмасининг раҳбари Ҳамид Олимжоннинг тавсияси билан уюшманинг Фарғона бўлимига масъул котиб вазифасида ҳам фаолият кўрсатди. Оғир уруш йилларида Москва ва Ленинграддан, Украина ва Беларусиядан Фарғонага кўчириб келтирилган қирқдан ошқ ёзувчи билан бирга сиёсий муҳожирликда бўлган поляк ва олмон адибларининг моддий ва маънавий турмушларини таъминлашда Шамъизоданинг ташкилотчилик қобилияти яхши иш берди.

1956 йилдан бошлаб Ўзбекистонда қримтатар адабиёти ва санъатини жонлантиришга имконият туғилди. Шомил Алядин Ўзбекистон ёзувчилар уюшмасида, Ашраф Шамъизода адабиёт ва санъат нашриётида шахсга сиғиниш ва сургунлик туфайли ижодий жараёндан маҳрум қримтатар ёзувчиларининг бошини қовуштиришга киришдилар, уларга ижодларига қайтишга қўмаклашдилар. Ашраф оға 1958 йили нашриётнинг Шарқ мамлакатлари адабиёти бўлимида катта муҳаррир, сўнгра мусиқа ва санъат бўлимининг мудири вазифаларида ишлаб, Ўзбекистонда қримтатар адабиётини ривожлантиришга катта ҳисса қўлди.

Ашраф Шамъизода Москвада Кинематография институтида шоирлар Усмон Носир, Темур Фаттоҳ, драматург Собир Мухамедов ва кинорежиссёр Комил Ерматов билан бирга тахсил олди. СССР халқлари Марказий нашриётининг бош муҳаррири, истеъдодли қримтатар мунаққиди Мамут Недимнинг қўмағида пойтахтда бўлган Абдурауф Фитрат ва Абдулҳамид Чўлпон билан танишди. Ашраф оға у йилларни эслаганда, маъёс жилмаяр, кўзларида пайдо бўлган кўз ёшларини артиб, аста-секин сўз бошлади. Устоз биз, ёшларнинг юртдан йироқда туркийзабон халқлар маданиятлари тарихини ўрганишга интилишимизни маъқуллар эди.

— Сизга ҳавасим келади, — дерди у, —

туркийзабон халқлар адабиётлари дунёга келган марказларда уларни ўрганишга имконингиз бор. Бу адабиётларнинг мероси гоят бой. Не бахти, яратганнинг ўзи сизларни руслашишдан қўқарди, бизнинг муштарак томирларимиз бўлган бу ўлкада яшашимизни раво кўрди. Буюк бобомиз Исмоил Гаспрали ўтган асрдаёқ буни ҳаммадан олдин англаб, «Тилда, фикрда, ишда бирлик» шioriини ўртага ташлади ва бирлигимизни мустақамлашга даъват этди.

Чўбонзода Шарқ халқлари институтида лекциялар ўқир, Недим эса СССР халқлари тилиларида китоб наشري ишларига бош-қош эди. Яна бир атоқли шoirимиз Абдулла Латифзода Қримдан келганда, Мамут оғанинг уйида тўхтар, мен Бекир оға билан бирга «Хуш келибсиз!»га борардим. Бир сафар уларга эргашиб Владимир Маяковскийнинг ижодий оқшомига бордим. Шунда устозим истаралари исик, қадди-қоматлари келишган тўрт йигит билан бизни таниш этар экан, «Бугунги ўзбек шеърятининг даргалари» деди. Чўбонзода улардан иккиси — Фитрат ва Боту билан аввалроқ танишганини, Чўлпон ва Усмон Носир билан эса пойтахтда учрашганини билдим.

Абдулҳамид Чўлпон билан кейин ҳам бир неча бор учрашдим. Чўлпон ўзбек театр студиясида дарс берад, шоир ва драматург ҳамда яхшигина таржимон экан. Рус ва турк тилларида эркин сўзлашар, фарб адабиётдан ҳам хабардорлиги сезилиб турарди. Ўрта бўйли, тўлачадан келган Абдулҳамид юмалоқ гадридшли инглиз кўзойнаги тақиб юрарди. Туркияда бўлмаса ҳам турк зёилларидай кийиниб юришга ҳавасим келарди. У жуда серандишали, одамларга беҳоссад озор бериб қўйишдан чўчидиган, кўнгилянча ва чинакам шoirнона табиат соҳиби эди. Шу йиллари студияда ўқиган ўзбек қизлари Чўлпонни ҳазил қилибми, ҳурмат юзасиданим «турк афанди» деб қаққирлар эди. Чўбонзода ва Недим Туркияда тахсил олганларидан бўлса керак, улар Чўлпон билан туркча сўзлашар эди.

Чўлпоннинг қримтатар зёиллари ўрта-сида эътибори жуда баланд эди. Унинг «Кеча ва кундуз» романи нашр қилинган, биз уни қўлма-қўл олиб ўқиган эдик. Бизга унинг ижоди билан халқимизни таништириш насиб этмади. Иншоллоҳ, бу сизга насиб бўлғай. Ўзбек ва қримтатар маданий алоқаларини тадқиқ этишни кўндан бери орзу қиламан...»

Ашраф оғага бу орзусини амалга оширишга имкон бўлмади. «Музалар эрий бошлаган» йиллар кетидан турғунлик даври келди. Қримтатарлари энди ватанга қайтиш йўллариин ахтариб, кураш бошладилар. Аммо шаклан ўттизинчи йиллардан фарқ этса-да, мазмунан руҳий хижатдан ундоан оғир давр пардасини ёриб ўтиш осон эмасди... Мана, не бахти, истиқлол йиллари етиб келди ва энди бу шоирлар ижоди халқимиз учун янада қадрли бўлиб қолди.

(Ҷавобин.)
Тоҷини ҷиғаман сонгарда)

ИВЕСТА

Хурдод қасидаси (Хурдод яшт)⁷

1
Ахура Mazda Сипийтмон Зардуштга деди:

— Мен ашаван мардларга имдод, росткорлик, осойиш ва фаровонлик учун Хурдодни бунёд айладим...

Кимки Амшосипандлардан уни шарафласа, Амшосипанд Баҳман, Ардаби-хшт, Шахриёвар, Сипандормаз, Хурдод ва Амурдодни олқишлаган каби-дир.

2
Кимки минг бор мингта, ўн минг бор ўн мингта, юз минг бор юз мингта дев билан курашда Амшосипандлар ва ху-сусан, Хурдодни ёд этса, насв, ҳашиш⁸, башиш⁹, сайини¹⁰ ва бужий¹¹ ундан узок-лашад.

3
Мен илк марта баланд овозда ашаван мардга дейман:

— Агар кимки шу йўсинда мийну илоҳлари орасида энг ҳақгўй Рашн ва Амшосипандларга юз бурса ва ниёз келтирса — улар ғоят қудратли ном со-ҳибидирлар — ўша ашаван эр, насв, ҳа-шиш, башиш, сайини, бужий, душман-нинг кўрғон ва қалқонли сипоҳи, золим дурванд эр, порлоқ тиг, жоду, пари ва тириклик машаққатларидан халос бўла-ди.

4
— Ашаван эр йўлини дурванд эр йў-лидан қандай ажратиш мумкин?

Шунда Ахура Mazda деди:
— Кимки мансарани ёд ўқиса, ё ҳаё-лидан ўтказса, тил учиди сассиз зикр қилса, ёҳуд баланд овозда тиловат қил-са ва атрофига шудгор хати тортса у ўзига осудалик бахш айлайди.

5
Сизлардан ҳар бирингиз — дурванд ва дуруж — ошкор бўлсангиз-да; сиз-лардан ҳар бирингиз не юмушда бўл-сангиз-да; сизлардан ҳар бирингизни — дурванд ва дуруж — бу манзиллардан ҳайдаб юбораман.

Сен ва дуружга банд соламан.

Сен ва дуружни ҳайдаман.

Сен ва дуружни мен тоғтайман.

Уч хат тортсин. Учта. Мен ашаван мардга дейман.

Олти хат тортсин. Олти. Мен ашаван мардга дейман.

Тўққиз хат тортсин. Тўққиз. Мен аша-ван мардга дейман.

7
Амшосипандларнинг исмлари насва пайваст бўлган дуружлар, қарапларнинг уруғ-аймоғини нобуд қилади.

Завт — Зардушт — ўз хоҳиш ва иро-даси билан — унинг доимий хоҳиш ва иродаси шудир — уларни даҳшатли дўзага элтиб ташлайди.

8
Хали қуёш туриб ва қуёш ботганидан сўнг, у ўлдиргувчи аслаҳа билан мийну илоҳларининг хушнудлиги ва уларни ўбдон танимок учун насвни тиз чўкти-ради ва апохтар боди томон улоқти-риб, у тубанкорни йўқлик қаёрида қол-диради.

9
— Эй, Зардушт!

Сен ушбу мансарани ёлғиз ота, қон-дош биродар ё отурбонга эмас, балки ушбу учлик пойгоҳда қрим бўлган — ях-шилиқ билан ном қозонган, нек дин, пархезор ва ашавангаким ҳамма ерда динни ёйиш учун ғайрат-шижоат кўрса-тади, ўргатти.

10
У — Амшосипанд Хурдодни фарру фуруғи учун намоз, баланд овоз ва завр билан олқишлаймиз.

Биз Амшосипанд Хурдодни сутга омухта қилинган ҳавм, барсам, ақл ти-ли, мансара, эзгу фикрат, калом ва амал, завр ва ҳаққоний сўз билан ол-қишлаймиз.

«Йингхи ҳотам...»

11

«Яса аху вайрю...»

Рад Хурдод, Яйря Хушийтий, йил фа-ришталари ва Ашах — Ҳақиқат радла-рига саломлар йўллаймиз.

«Ашим вуху...»

«Аҳмоий раишча...»

Ой қасидаси (Ой яшт)¹²

Яккаю ягона яратилган, сигир уруғи-

ни¹³ ўзида асрагувчи Ойга ва турфа чорполарга хушнудлик тилаймиз.

«Яса аху вайрю...» дейди менга завт.

«Асартуш ашот чийт ҳаҳо...» дейди порсо ва мард донишманд.

1
Ахура Mazdaга олқишлар!
Амшосипандларга олқишлар!
Сигир уруғини асрагувчи Ойга ол-қишлар!

Ойга бокқанимиз маҳал унга олқиш-лар бўлсин!

Ой бизга бокқани чоғда унга олқиш-лар бўлсин!

2
— Ой қай ҳолатда тўлишади!
Ой қай ҳолатда гоҳлариға боқади?

— Ой ўн беш кунда тўлади. Ой ўн беш кунда кичраяди. Унинг тўлишиш замони гоҳлар замонининг узунлигига баробар-дир.

— Нима сабабдан ой тўлишади ва не-дан кичраяди?

3
Ашах — Ҳақиқат ради, сигир уруғини асрагувчи ашаван Ойни олқишлаймиз. Нихоят Ойни тоғдим.

Ойнинг фуруғига бокдим.

Ойнинг фуруғини тоғдим.

Амшосипандлар юксаладилар. Ул фаррни жам этадилар ва Mazda бунёд этган замин узра ёйиб юборадилар.

4
Ой фуруғи тобланган баҳорларда яшил гиёҳлар ердан униб чиқади.

Андармоҳ, Пурмоҳ (Тўлин ой), Вяшпа-таса.

Ашах — Ҳақиқат ради, ашаван Андар-моҳни олқишлаймиз.

Ашах — Ҳақиқат ради, ашаван Пур-моҳни (Тўлин ой) олқишлаймиз.

Ашах — Ҳақиқат ради, ашаван Вяшпа-тасани олқишлаймиз.

5
Сигир уруғини асрагувчи; раюманд-лик ва шаън-шуқуҳ бағишлагувчи; пор-лоқ, аржуманд ва бахтиёр; эңчил тавон-гар, судбахш гиёҳлар ундиргувчи ва обод қилгувчи ул дармонбахш Ойни шарафлаймиз.

6
Сигир уруғини асрагувчи Ойни фар-

ру фурӯғи учун намоз ва баланд овоз ҳамда завр билан олқишлаймиз.

Сигир уруғини асрагувчи, Ашах — Ҳақиқат ради ва ашаван Ойни сӯт билан ийланган ҳавм; барсам; ақл тили; мансара, эзгу фикр, калом ва андиша; завр ва ҳаққоний сӯз билан олқишлаймиз.

«Иингхи хотам...»

7

«Яса аху вайро...»

Яккаю ягона яратилган, сигир уруғини ўзида асрагувчи Ойга ва турли чор-поларга саломлар йўллаймиз.

«Ашим вуху...»

«Аҳмойи раишча...»

Тиштар касидасти

(Тийр яшт)¹⁴

Раюманд ва фарриҳманд Тиштар юлдузи; Мазда бунёд этган сув етарувчи қудратли Сатавийс¹⁵ юлдузига хушнудлик бўлсин.

«Яса аху вайро...» дейди менга завт. «Асартуш ашот чийт ҳаҳо...» дейди порсо ва мард донишманд.

Биринчи бўлим

1

Ахура Мазда Сипийтмон Зардушта деди:

— Сен жаҳон аҳлига «аху» ва «рату» бўл!

Ой, миязд ва хонумонни олқишлаймиз, токи фарриҳманд Тиштар юлдузини Ой билан ҳайроҳликда одамларга шик-ва қилсинлар.

Орому осойишталик бағишлагувчи Тиштар юлдузини завт билан олқишлаймиз.

2

Оромбахш ва хуш хоналар бахш қилсин учун раюманд ва фарриҳманд Тиштар юлдузини олқишлаймиз.

Ўша фароғатбахш оқлик сепгувчи, ёруғ дармонбахш, тезларвоз, баланд, олислардан порлаб қўрингувчини шунинг учун олқишлаймизки, покиза ёруғлик бахш айласин.

Фароғ дарёси сувини, номдор Вангуй¹⁶ дарёсини, Мазда яратган Гившин¹⁷, қудратли Каёний Фаррни, ашаван Сипийтмон Зардушт фравашийсини олқишлаймиз.

3

Мен уни-фарру фурӯғи учун намоз ва баланд овоз ҳамда завр билан олқишлайман.

Сут билан омухта қилинган ҳавм, барсам, ақл тили, мансара, эзгу андиша, сӯз ва амал, завр ва ҳаққоний нутқ билан Тиштар юлдузи, ўша раюманд ва фарриҳманд Тиштарни олқишлаймиз.

«Иингхи хотам...»

Иккинчи бўлим

4

Раюманд ва фарриҳманд Тиштар юл-

дузини сув гавҳари¹⁸ унда бўлгани учун олқишлаймиз. У қудрат соҳиби; буюкликда бемисл, улқир нигоҳли, забардаст ва баланд ноҳли; бутун берлиги яхшиликдан иборат Алам Напат наслидан.

Мен уни фарру фурӯғи учун намоз ва баланд овоз ҳамда завр билан олқишлайман.

Сут билан омухта қилинган ҳавм, барсам, ақл тили, мансара, эзгу андиша, сӯз ва амал, завр ва чин сӯз билан Тиштар юлдузи, ўша раюманд ва фарриҳманд Тиштарни олқишлаймиз.

«Иингхи хотам...»

Учинчи бўлим

5

Раюманд ва фарриҳманд Тиштар юлдузини олқишлаймиз. Кичик ва улғу тева-лар; бундан бурун ситамкор бўлган одамлар; бурун қабих ишларга қўл урган қайталар¹⁹ — ҳамма-ҳамма унга кўз тикади.

— Раюманд ва фарриҳманд Тиштар қачон бизга юз кўрсатади?

— Қачон чашмалар суви тулпор қудрати билан қайта равон бўлади? Мен уни фарру фурӯғи учун намоз, баланд овоз ҳамда завр билан олқишлайман.

Сут билан омухта қилинган ҳавм, барсам, ақл тили, мансара, эзгу андиша, сӯз ва амал, завр ва ҳаққоний нутқ билан Тиштар юлдузи, раюманд ва фарриҳманд Тиштарни олқишлайман.

«Иингхи хотам...»

Тўртинчи бўлим

6

Раюманд ва фарриҳманд Тиштар юлдузини олқишлаймиз. У қудратли тирандоз Оршининг²⁰ ёй ўки Ариу Хушса тоғидан²¹ Хунвант тоғи²² сари шиддат билан учиб боргани каби Фароғ Карт дарёси томон шитоб қилади.

7

Шунда Парвардигор Ахура Мазда унга (ўққа) юз кўрсатди, сув ва гнёҳ маъбудлари, кенг яйловли Мехр ёй ўқиға

йўл очиб бердилар.

Мен уни фарру фурӯғи учун намоз ва баланд овоз ҳамда завр билан олқишлайман.

Сут билан омухта қилинган ҳавм, барсам, ақл тили, мансаралар, эзгу андиша, сӯз ва амал, завр ва ҳаққоний нутқ билан Тиштар юлдузи, раюманд ва фарриҳманд Тиштарни олқишлаймиз.

«Иингхи хотам...»

Бешинчи бўлим

8

Раюманд ва фарриҳманд Тиштар юлдузини олқишлайман. У парилардан ғолиб келди. Суви ғоят кенг замин худудини қоплаган қудратли Фароғ Карт дарёси еру осмон ўртасида думли юлдузлар жисмига қўшилиш лаҳзаларида парилар бунга барҳам бермоқ истадилар.

Ҳақиқатда, у покиза бир тулпор вуҷудига кириб, сувдан тўлқин ва мавжлар яратди. Сўнг эпчил шамол ела бошлайди.

9

Шундан сўнг, илоҳ Сатавийс бу сувни етти иқлимага тақсим айлайди. Қўрқам ва осудабахш Тиштар ўлкалар сари юз буради ва уларни қўтлуғ йилдан огоҳ айлайди.

Мен уни фарру фурӯғи учун намоз ва баланд овоз ҳамда завр билан олқишлайман.

Сут билан ийланган ҳавм, барсам, ақл тили, мансаралар, эзгу андиша, сӯз ва амал, завр ва ҳаққоний нутқ билан Тиштар юлдузи, раюманд ва фарриҳманд Тиштарни олқишлаймиз.

«Иингхи хотам...»

Олтинчи бўлим

10

Раюманд ва фарриҳманд Тиштар юлдузини олқишлаймиз. Тиштар Ахура Маздага деди:

— Эй, Ахура Мазда! Эй, оламни яратган зот! Эй, астуманд оламнинг мумтози! Эй, ашаван!

11

Агар одамлар жамийки эзгу илоҳларни намозларида ёд этгани ва олқишлагани каби мени ҳам намозда зикр айлаб, шарафласалар, мен порлоқ ва мангу жоним билан ашаван одамларга юз кўрсатиб, уларнинг ҳузурига бир, икки ёхуд эзлик тунда етиб келаман.

12

Тиштарни олқишлаймиз. Тийиштр янийини²³ олқишлаймиз. Аввалда нузул айлагувчи Сатавийс юлдузини олқишлаймиз.

Парвинини²⁴ олқишлаймиз.

Жодулар ва парилар қошида пойдор Ҳафтурангини²⁵ олқишлаймиз.

Мазда яратган Вананд²⁶ юлдузи — қудрат, фирӯзлик, забардастлик ва му-

зафариёт соҳибини олқишлаймиз, душманлар устидан ғалаба истаги билан унга юз бурамиз, дуоларда ёд эта-миз.

Ўткир нигоҳли Тиштарни эъозлай-миз.

13

— Эй, Сипийтмон Зардуш!

Фаррихманд ва раюманд Тиштар илк ўн тун давомида моддий-заминий вужуд истади ва ўн беш ёшли мард-жисми узра ёруғлик, ўткир нигоҳ, қуд-рат ва эгчиллик билан парвоз қилади.

14

Илк марта белбоғ боғланган мард уз-ра.

Қудрат ва салоҳиятга эга бўлган йи-гит узра.

Мардлик майдониға илк бор қадам қўйган мардоналар узра.

15

— Ким бу манзилда, ушбу анжуманда сўйлайди?

— Ким бу маконда ўз ҳолатини арз қилади?

— Ким мени сутга омухта қилинган завр билан олқишлайди?

— Кимга ўғиллар яратиш қудратини бахш айлайин?

— Кимга бир гуруҳ ўғиллар ва руҳ ко-миллигини нисор этайин?

Энди мен бу астуманд оламида Ашаҳ — Ҳақиқатнинг олий одоби билан ол-қиш ва шарафга сазоворман.

16

— Эй, Сипийтмон Зардуш!

Раюманд ва фаррихманд Тиштар юл-дузи иккинчи ўн тунда моддий жисм танлайди ва заррин шохли сигир вужу-дига парвоз қилади.

17

— Ким бу манзилда, ушбу анжуманда сўйлайди?

— Ким бу маконда ўз ҳолатини ниёз келтиради?

— Ким мени сутга иланган завр бил-лан олқишлайди?

— Кимни сизгилар бахш этиб, қуд-ратга мушарраф айлайин?

— Кимга сизгилар подаси ва руҳ ко-миллигини бахш этайин?

Энди мен бу астуманд оламида Ашаҳ — Ҳақиқатнинг олий одоби билан ол-қиш ва ибодатга лойиқман.

18

— Эй, Сипийтмон Зардуш!

Раюманд ва фаррихманд Тиштар юл-дузи учинчи ўн тунда моддий жисм и-стади ва ғоят ғўзал, оқ тусли, заррин қулоқли, зарнишон жиловли тулпор вужу-дига фароғат оғушида парвоз қи-лади.

19

— Ким бу манзилда, ушбу анжуманда сўйлайди?

— Ким бу маконда ўз ҳолатини ниёз келтиради?

— Ким мени сутга омухта айланган завр билан олқишлайди?

— Кимни тулпорлар бахш этиб, куч-қудратга мушарраф айлайин?

— Кимга тулпорлар уйри ва руҳ ко-миллигини бахш этайин?

— Ким бу маконда ўз ҳолатини ниёз келтиради?

— Ким мени сутга омухта айланган завр билан олқишлайди?

— Кимни тулпорлар бахш этиб, куч-қудратга мушарраф айлайин?

— Кимга тулпорлар уйри ва руҳ ко-миллигини бахш этайин?

Энди мен бу астуманд оламида Ашаҳ — Ҳақиқатнинг олий одоби билан ол-қиш ва назр-ниёзга лойиқман.

20

— Эй, Сипийтмон Зардуш!

Шунда раюманд ва фаррихманд Тиш-тар Фароғ Карт дарёсида кўркам, оқ тусли, заррин қулоқ, зарнишон жиловли тулпорга нузул айлади.

21

Унинг қаршисида қора тусли, қулоқ-лари, бўйни ва думи кал от вужудига қириб олган Апаша²⁷ деви пайдо бўла-ди.

22

— Эй, Сипийтмон Зардуш!

Улар иккиси — раюманд ва фаррих-манд Тиштар ва Апаша дев ўзаро тўк-нашдилар.

— Эй, Сипийтмон Зардуш!

Улар уч кеча-кундуз олишдилар. Ни-ҳоят Апаша дев раюманд ва фаррих-манд Тиштар устидан ғалаба қозонди ва унга шикаст берди.

23

Шундан кейин уни (Тиштарни) Фароғ Карт дарёсидан бир ҳосар нарига қувиб юборди.

Шунда Тиштар дардли наъра тортди:

— Эй, вой менга, Ахура Мазда!

— Шўрингиз қуриди, эй сувлар! Эй гиёҳлар!

— Кунинг қора бўлди, сенинг, эй маз-дапарастлар дини!

Энди одамлар намозларида барча илоҳларга ибодат қилганларидек ва ол-қишлаганларидек мени олқишламайди-лар.

24

Агар одамлар мени ҳам ўз намозла-рида бошқа илоҳларни номма-ном ол-қишлаганлари каби олқишласалар мен ўн от, ўн тую, ўн сигир, ўн тоғ ва ўн сув қудратига мушарраф бўлардим.

25

Мен — Ахура Мазда ўзим раюманд ва фаррихманд Тиштарни намозда алқай-ман.

Мен унга ўн от, ўн тую, ўн сигир, ўн тоғ ва ўн сув қудратини бахш этаман.

26

— Эй, Сипийтмон Зардуш!

Шунда раюманд ва фаррихманд Тиш-

тар Фароғ Карт дарёсида кўркам, оқ тусли, заррин қулоқ, зарнишон жиловли тулпорга нузул айлади.

27

Унинг қаршисида қора тусли, қулоқ-лари, бўйни ва думи кал от вужудига қириб олган Апаша деви пайдо бўлди.

28

— Эй, Сипийтмон Зардуш!

Уларнинг иккиси — раюманд ва фар-рихманд Тиштар ва Апаша дев ўзаро тўкнашдилар.

— Эй, Сипийтмон Зардуш!

Улар кун ярмигача олишдилар. Ниҳ-оят раюманд ва фаррихманд Тиштар Апаша девни мағлуб айлади ва унга шикаст берди.

29

Шундан кейин (Апашани) Фароғ Карт дарёсидан бир ҳосар нарига қувиб юборди.

Раюманд ва фаррихманд Тиштар шодлиқдан айқирди:

— Қандай хушвақтман, эй Ахура Маз-да!

— Қандай бахтлисиз, эй сувлар! Эй гиёҳлар!

— Бор бўлинг, эй маздапарастлар!

— Бор бўлинг, сиз, эй ўлкалар!

Бундан бўён ҳеч бир тўқисиз сув сезингиз ўзанларингизда жўш-хуруш билан оқади, экинзорлар, яйловлар ва а-стуманд оламига эмин-эркин равона бў-лади.

30

— Эй, Сипийтмон Зардуш!

Шунда раюманд ва фаррихманд тиш-тар Фароғ Карт дарёсида кўркам, оқ тусли, заррин қулоқ, зарнишон жиловли тулпорга нузул айлади.

31

Дарё тўлкинларини жунбушга кел-тирди. Дарёда жўш-хуруш, оромсизлик ва саркашлик кўлди.

Фароғ Карт дарёси кенгликларида тугён бошланди.

32

— Эй, Сипийтмон Зардуш!

Шундан кейин раюманд ва фаррих-манд Тиштар юлдузи Фароғ Карт дарё-сидан кўтарилди. Раюманд ва фаррих-манд Сатавийс ҳам Фароғ Карт дарё-сини тарк этди.

Шунда Хинд ёқдан — Фароғ Карт дарёси ўртасидаги тоғлар бошидан ой кўтарилди.

33

Булултарни пайдо қилгувчи покиза ой жунбушга келди. Чошгтоҳ жануб ша-моли кўтарилиб, ойни илгари — одам-ларга шодлик ва кенглик бағишловчи хавм ўтиб борадиган йўл томон ҳайдай-ди.

Мазда бунёд айлаган эгчил шамо-л ёмғир ва қуюқ булултарни етти икким экинзорлари ва хонумонлари томон суради.

— Эй, Сипийтмон Зардушт!

Апам Напат Мазда яратган эпчил шамол, сувад ором олган фарр ва ашаванлар фравашийлар билан бирга асту-манд оламнинг барча гўшаларини сув билан баҳраманд айлайди.

Мен уни фарру фурўғи учун намоз ва баланд овоз ҳамда завр ҳақонлиш-лайман.

Сув билан ийланган хавм, барсам, ақл тили, мансаралар, эзгу андиша, сўз ва амал, завр ва ҳақоний нутқ билан Тиштар юлдузи — раюманд ва фарриҳ-манд Тиштарнинг олқишлаймиз.

«Йингхи хотам...»

Изоҳлар:

7. Хурдод яшт — «Авесто-нинг йигирма бир яштининг тўртинчиси. Бу қасида Амшосипандилар Хурдодга бағишланган бўлиб, ўн бир банддан иборат.

8. Ҳаший — аҳриманий дев бўлиб, Амшосипандлар, хууссан, илоҳа Хурдоднинг номи тилга олиниши баробарида бошқа девлар қатори нобуд бўлади. («Хурдод яшт», 2-3 бандлар.)

9. Баший — дев. У «Авесто»-да икки марта аснанди. («Хурдод яшт», 2-3 бандлар.) Авестошунос Пурдовуниинг фикрига кўра «баший» аслида касаллик номи. Бэззи кўл-ёзмаларда «гаший» тарзида ҳам қўйилган.

10. Саиний — дев ёхуд касаллик. У фақат бир марта «Хурдод яшт»-да (2-3 бандлар) учрайди.

11. Бужий — дев номи. («Хурдод яшт» 2-банд). Авестошунос Пурдовуниинг фикрига кўра, «бужий» аслида касалликдир.

12. Ой яшт — «Авесто-нинг йигирма бир яштининг еттинчиси. У қисқа яшт бўлиб, олқиш ва дуолардан иборат етти банддан ташкил топган.

13. Сигир уруги — сигир «Авесто»-да «гиву», «гивуш». Барча чорполар, туларнинг номи. Эҳтимол уларнинг уруги, бунёди, асоси. Эмишки, уларнинг уруги (ғалла ва гивёлар уруги ҳам) ойда асраларкан. «Вандидод-да ўқиймиз (21-фарғард, 9-банд): «Эй, сигир уругини ўзида асрагучи Ой! Чик-қил!»

«Бундахиш»-да ўқиймиз: «Бешинчи жанги яқоаю ағара яратилган сигир олиб борди. Улганидан сўнг унинг тўқилган аъзоларидан гивёлар яралди: эрлик беш нал ғалла, ўн икки нал дордан гивёл эрлик беш чикди. Сигир уругида бўлган ёруғлик ва қудрат Ойга берилди. Ёруғлик Ой нурларига қўшилиб кетди...»

14. Тийр яшт — «Авесто-нинг йигирма бир яштининг саккизинчиси. Тиштар юлдузига бағишланган.

15. Сатавайси — «Авесто»-да «сатаваиса», пахлавийда «сативас», «савдийс». Маъноси иштилофи. «Юз зимматор соҳиб» ёхуд «юз хона загиси» каби. Илоҳ юлдузнинг номи бўлиб, Тиштар юлдузининг ҳамкорларидан. Дарёлар унинг фаолияти билан чамбарчас боғлиқ. Юзучи Нохид юлдузи унинг душмани.

16. Вангуй — «Авесто»-да «яхши» сифатини англатади. Асотирий Доитё дарёсининг сифати. Гоҳида Вангуй Доитё ўрнига ёлғиз «Вангуйнинг ўзи» ишлатилади.

17. Гивш — «Авесто»-да «гив», «гову», «говуш», «гивш». Пахлавийда «гўш»; форсийда — «гов», «жаҳон», «олам», «борлик мажмуаси», шунингдек, барча чорполар, аҳил хонаки тевалар маъносини ифода этади. Бу истилоҳ айрим ўринларда «гўшт», «сут» маъноларини ҳам билдиради.

18. Сув гавхари — ер юзидagi жамийи сувлар. Зардуштийлар эътиқодида кўра бу сувлар аслида юлдузларда жойлашган. «Вандидод-да ўқиймиз (21-фарғард, 13-банд): «Эй, сувлар гавхарини ўзида асрагучи юлдузлар! Чикингиз!»

«Дормустатар» ёзади: «Тўфон илоҳи Тиштар ёмғир ёғдирар экан, юлдуз жисмига сингади. Юлдузлар ва ёмғир ўртасида қандайдир боғлиқлик бор, деб гумон қилинади...»

19. Каита — бадқирдор ва қабих бир гуруҳ. Бу хуусса бошқа маълумотга эга эмасмиз. 20. Орш — эронлик машҳур камончи. Ривоятларга кўра, Манучеҳр шоҳ замонидан Албурз тоғи чўқисиди туриб, Амударё соҳили, Эрон ва Турон ҳудудидagi тоғ чўқисини нишонга олган эмиш.

«Тийр яшт»-да («Тиштар қасидаси», 6- ва 37-бандлар). Орш тилга олинган, у отган ёй ўқи ёмғир илоҳи Тиштарнинг Фарог Карт дарёси томон шитоб билан боришига қийс-ланди. «Авесто»-да унинг номи — «Ирихша», сифати — «хуш йўй ийшу», яъни «қаттиқ камон», «чуқур ўқ соҳиб». Абу Райҳон Беруний бу ҳақда ёзади: «Афросиёб Манучеҳр устидан ғалаба қозониб, Табаристонда уни муҳосара қилган, шундай қарорга келинди. Эрон ва Турон чегараси ой ўқи билан муайян қилинсин. Шунда фаришта Асфандормас ҳозир бўлди ва фармон берди: «Камон ҳам, ўқ ҳам «Авесто»-да таърифланган каби танлансин» (Бугунги «Авесто»-да камончи Орш, унинг қаҳрамонлик саргузаштлари хууссиди даярлик ҳеч нарсаси йўқ. Абу Райҳон Берунийнинг шохадоти шунчи тасдиқлайдики, унинг замонида «Авесто» бугунгига нисбатан хийла мукаммал бўлган).

Шундан сўнг, эл ўртасида ўзининг обрў-иззати, ҳақимлиги ва диндорлиги билан машҳур бўлган Оршини ўқ узиш унун чорладилар. Орш уст-бошини ёчиб, яланғоч бўлди ва халойиққа юзланди:

— Эй, подшоҳ! Эй, одамлар! Мана, менинг танамга назар ташланглар. Унда на заҳм бор, на бирор жароҳат. Бироқ ўқ узганимдан кейини вужудим пора-пора бўлиб, сизлар учун фидо бўлман.

Орш сўзини яқунлаб, қўлига ёйни олди ва шу қадар шиддат билан ўқ уздики, жони танасидан жудо бўлди. Худованд бод (шамол)га амр қилди. Ўқ шамолнинг мадади билан Руйон тоғидан Шарққа — Фарғона томон шитоб этди. У ерда Гардконий номли дарёда энг улкан даракт бўларди. Ўқ ана шу даракт танасига санчилади. Эмишки ўқ узилган ердан қадалган манзилга қадар бўлган масофа олти минг фарсанга тенг келармишди? «Тариҳ Табарий», «Наврўнома», «Равзатус сафо» каби манбаларда бу ривоят бир оз ўзгарган ҳолда нақл қилинади.

21. Арий Хууса — тирандоз Орш худди шу тоғ чўқисидан туриб, Эрон ва Турон чегараси томон ўқ узди. Бугун бу тоғнинг жуғрофий ўрнини аниқлаш хийла душвор.

Абу Райҳон Беруний Арий Хууса Табаристондаги Руйон тоғи деса, Мирхонда Дамованд тоғини тирандоз Орш ўқ узган тоғқа нисбат беради.

22. Хунванд — тирандоз Оршининг камони-

дан учган ўқ етиб борган тоғ — Эрон ва Турон чегараси. Абу Райҳон Беруний ва бошқа муаррихларнинг гувоҳлик беришича, Хунванд тоғи Амударё (Жайхун) соҳидада ёхуд Фарғона музофотидадир.

23. Тийштар-ийний — ушбу истилоҳ «Авесто»-да икки марта тилга олинади («Тийр яшт», 12-банд ва 8-банддаги алқов). Ушбу-нинг маъноси хууссиди авестошунос Пурдов ёзади: «Тиштар юлдузи атрофидagi бир туркум юлдузлар. Қўлаб шарқиюснолар бу туркумни Тиштар юлдузининг ҳамкорларидан деб ҳисоблаганлар».

24. Парвин — «Авесто»-да, «павориға ийний»; пахлавийда — «парвис»; форсийда «парвийн», «паран», «парвин» ёхуд «парвин туркуми». Арабийда «сурайё» ёки «сурайё акди». Юлдузшунослик илмида — ойнинг учинчи хонаси; савр буржидagi тўрт юлдуз мажмуи. Икки кичик юлдузи ҳам ушбу ном билан атайдилар.

«Авесто»-да Парвин бошқа юлдузлар қатори шарафланган.

25. Ҳафтурнаг — «Авесто»-да — «хатпу иринг». Пахлавийда — «хафтуринг». Маъноси — «етти аломати бор». Етти юлдуз туркуми. Ўзбек тилида «Етти оғайин» ёхуд «Етти қароқчи» юлдузлар туркуми.

Пахлавий адабиётида апохтарнинг бадқорлиги Ҳафтурнага нисбатан гоёт аёвсиз-дир. Хурмазд номли юзгучи юлдуз унинг душмани, Айримлар Ҳафтурнаг «Дубби Ахварнинг» фалақадagi кўриниши бўлмай, Балқис омонининг шимолий кутбидagi унчиги дурахшон юлдуз, деб ҳисоблайдилар.

«Авесто»-да айтилишича, ашаванларнинг 99999 забардаст фравашийи Ҳафтурнаги қўриқлашга сафарбар этилган.

«Кичик Мийну»-да ўқиймиз (49-бўлим):

«Ҳафтурнаг» 99999 нафар маъ ашаванлар фравашийлари ва ахшилар билан биргалик-да дўзах дарёзорлари ва бошқа бир қатор йўлларни кузатиб турадилар, текли собит юлдузлар ва осмон илоҳлари, довар, пари ва жодулардан зиён қўрмасинлар».

26. Вананд — «Авесто»-да «ванант». Маъноси — «голиб», «шикаст бергучи». Мазкур юлдуз «Авесто-нинг кўп ўринларида «Мазда яратган» ибораси билан таъриф қилинган.

«Бундахишнинг» далолат беришича, Вананд осмон жисмларидан бўлиб, юзгучи юлдуз Баҳром унинг душмани. «Кичик Мийну»-да келишича, Вананд юлдузи Албура тоғи қопқалари ва ўтар жойларини қўриқлашга сафарбар этилган. «Вананд яштининг мазмунидан шу нарсга аниқлашга йўлдики, бу юлдуз ҳафстралларнинг зиеңидан одамларни ва бошқа маъжудоти асрайди. Олқишловчилар ундан ана шу зараркунодалардан паноҳ истаб, унга ибодат ва назр-ниёзлар келтиридилар.

27. «Апаша» — пахлавийда — «ағуш». Маъноси «ёпғучи» ёхуд «сувени йўқотгучи», «сувени қургитгучи». Қурғоқчилик, ёмғирсиз-лик деви; Тиштар юлдузининг душмани. «Тийр яшт»-да (21, 27-бандлар) дахшати қора от жисмига қириб, Тиштарнинг қаршида пайдо бўлади. Дастлабки тўқашувда Тиштар Апашадан мағлуб бўлади. Борлиқни қурғоқчилик қоплайди. Иккинчи жангда Тиштар Апашани қаттиқ мағлуб айтайди. Ер юзиди ёнингарилик, серобчилик ва ободончилик қарор топади.

А.Сомеъ таржимаси
(Давоми бор)

Мавлоно Зиёвуддин Ҳазиний

Марқуми Фарғона

XIX аср иккинчи ярми ўзбек адабиётининг етук намоянаси Муҳаммад Аминхўжа Муқимий (1850-1903) Кўкон адабий муҳитига бошчилик қилгани кўпчиликка маълум. Ана шу муҳитнинг ўз овозига эга вакилларида бири шубҳасиз Зиёвуддин Каттаҳўжа ўғли Ҳазинийдир.

Зиёвуддин Ҳазиний шоир бўлиш билан бирга Қодирия тарикатининг муҳибларидан бири сифатида Туркистоннинг барча жойларида маълум ва машҳур эди. Муқимийнинг Ҳазиний билан ўзаро яқин алоқада бўлгани тўғрисида Ҳазинийнинг кенжа ўғли Сотиболдихон Зиёев (1922 туғилган) ўз оналари Қумрини со аянинг қўйидаги сўзларини айтиди: «Мавлоно Муқимий баъзи йиллари ёз ойларини ўтказиш учун дадами — Ҳазинийнинг ҳузурига (Кўкон шаҳрига яқин Катта Кенағас қишлоғи — О.Ж.)га келиб, бир неча муддат бизнинг уйимизда турган. Ҳазиний ҳам шаҳарга тушганда, албатта, Муқимийнинг ҳужрасига бориб, уни зиёрат қилар эканлар. Муқимийнинг Тошкентга қилган сафарларидан бирида Ҳазиний тўра шоир-ў санъаткорлар даврасида иштирок этган». Шунинг ҳам таъкидлаш жоизки, Зиёвуддинхон тўра яхшигина хонанда ва созанда бўлиб, унинг бу хислати санъатсевар Муқимийни бефарқ қолдирмаган, албатта.

Ҳазиний шеърлари «Баёзи Ҳазиний» номи остида Тошкентдаги Орифжонов, Порцев, Лахтин ва бошқа матбааларда, 1910-13 йиллар орасида, етти мартаба босилган. Бу тўпламларнинг ҳаммасида (бошқа бир неча шоирлар катори) Муқимий асарлари ҳам кенг ўрин олган. Биргина 1911 йил Порцев матбаасида чоп этилган «Баёзи Ҳазиний» мажмуасидан Ҳазинийнинг 36 та шеъри бўлгани ҳолда, Муқимийнинг 29 шеъри жой олган.

Шоир Аҳмад Яссавий, Навоий, Убайдий, Машраб, Сўфи Оллоёр, Хувайдо, Амирий, Мажзуби Намангоний, Азимий Хўқандийларнинг ижод сирларини ўрганади, Муқимий маҳоратига ҳам кенг назар ташлайди.

Муқимий ва Ҳазиний шеърятни кузатилар экан, ҳар икки шоир ўз замонасининг етук ижодкори экани кўзга ташланади.

Дариго муқимиз соҳиби аҳли шарор
ўлмиш,
Шариат ҳукми қозилар қўлида пур
губор ўлмиш,
Ба жойи амри маъруф, кори мункар
ошкор ўлмиш,
Ҳакиму олим соҳиб фасоҳат хору зор
ўлмиш,
Бу кунда кимки иймонин сотар, ул
эътибор ўлмиш...

(Муқимий. Асарлар. II том. Т., 1960. 15-бет)

Мавлоно Муқимийнинг ушбу сатрларидаги фикрни Ҳазиний мутлақо бошқа йўсинда таҳлил қилиб, тўлдирди.

Ул шариат мазҳари рўйи губор ўлди,
дариг,
Кетти ҳоло равнақи ислом хор ўлди,
дариг,
Қозилар ҳукми, ажаб, беэътибор ўлди,
дариг,
Зикри Ҳақ монъе, шарорат ошкор ўлди,
дариг,
Яхшиларга турғали Фарғона тор ўлди,
дариг...

(Ҳазиний. Девон. Т., 1999. 125-бет)

Иккала шоир асарларини ўзаро қиёслаганда кўпгина ғазал, мураббаъ ва мухаммасларида ҳар жиҳатдан ўхшашликни кўрамизки, бу албатта адабий таъсир, ижодий ҳамфикрлик самарасидир. Муқимий ва Ҳазиний ғазалларининг айримларида қофия, вазн, баъзи ҳолларда радиф бирлиги ҳам кузатилади. Масалан, Муқимийнинг:

Оразингни, эй маҳваш, боғ аро намоён
қил,
Лола кўксини доғ эт, гунча бағрини қон
қил...
дея бошланувчи ғазали Ҳазинийнинг:
Товус каби, эй маҳваш, мастона
хиромон қил,
Рафторинг аро жилва эт, барчани
хайрон қил...
ғазали билан бир хил вазн ва радифда-
дир.
Еки, Муқимийнинг машҳур:
Кўп эрди ҳасратим, жоно, қилай изхор
деб келдим,
Муқимий кунжи ғам эрдим, сени ғамхор
деб келдим...
матлаъли ғазал Ҳазиний қаламида:
Ажаб ошуфтадурман, айлаин изхор
деб келдим,
Юракда қолмади тоқат, кўрай дийдор
деб келдим...

шаклида жаранглайди.

Ҳар икки шоир ижодининг ўхшаш томони шундаки, Ҳазиний ҳам Муқимий каби мувашшахлар битган. Муқимий қирқдан зиёд киши қомига мувашшах битган бўлса, Ҳазиний ўндан ортиқ исмларга мувашшах ёзган. Олим ва адиб Мақсуд Шайхзода таърифи билан айтганда, «...мувашшахдаги исм бу ғазалнинг кимга бағишланганига далолат қилади, холос».

Хулоса қилиб айтганда, Муқимий замондошларига нафақат устоз, балки, дўст ва ҳамкор сифатида ҳам ўзаро муносабатда бўлиб, катта эътибор қозонган. Унинг шеърятдаги ўзига хос аънаълари Ҳазиний каби салоҳиятли ижодкорларнинг асарларида давом этирилди ва бойитилди. Муқимий ва Ҳазиний ҳаёти ҳамда ижодидagi ўзвий боғлиқлиқни атрофича ўрганиш навбатдаги вазифалардандир.

Отабек
ЖҲҲАБОВ

ҲАСРАТ

Ҳажвий ҳикоя

Шу десангиз, дўхтиржон, адоқсиз қишлоқнинг бир четида тоғлан номин томоғидан ўтиб, тинчгина яшаб юрвудим-а одамга ўхшаб. Туя ҳаммомни орзу қилгандек, Жалил жазаванинг йўриғига учибман-а тентак бўлмасам. Келиб-келиб қаёқдаги уй навбатига ариза бераманми нафса нарвонни тираб. Лекин йўл азоби белни эшиб, тинканинг тирриғини чидарворганди-да ўзим. Тонг сахар қарга гўнг титмасдан ишга жўна, қош қорайганда судралиб қайт. Шу қийноқлардан қайишиб ариза бергандирман эҳтимол. Ажаб, дўппи бир айлангунча бўлмай шаҳарнинг шундоқ кичкингинасидан уй бериб қолишдику! Суюнганимдан учиб-кўнворибман. Ўзим айнимиз тўқиз қаватли экан-да, дўхтиржон. Учунчи эмас, бешинчи эмас, худди еттинчи қаватидан тегди-да бизга. Бу ёғини сўрасангиз, уч хонали شوҳона қаср, хоналари кенг, шароити зўр.

Кўчиб келган кунимизок болахонага илжаиб йўрғалаган хотинимнинг пастга бир кўр мўралашди ранги қўн ўчиб кетди. Боши гув айланди, шекилли, томоғи йўғонлашиб, юзи бўғриқданча ўқчишга тушди. Юрак қолмади-да ўзим. Ошхонага зипилладим. Муздек сувни хотиннинг қорамизгиз юзига чимчилатиб сачратдим.

— Хой, бирпасла сизга нима бўлди, хотинжон. Девона эрингизни қўрқитманг бунчалик энди.

Хотин жонивор тўшақда тўлгонганча синик ингради. Товуши жонни эшгудек қийноққа тутиди.

— Зилзила қўпса қайга қочамиз жонимизни олиб, ҳўжайин. Жаҳаннамнинг белига қўниб олибмизку! — Хотин шундай деди-ю, қийлашгага тушди. — Хайқотдек довлани кичик овинимизга ташлаб чиқиб эсимни ебманку, мен нодон. Тентак бўлмасам кетингиздан қўчимни кўтариб келаримиди. Хаваснинг уйига ўт тушсин...

Хотин киши олдин гапириб, кейин ўйлайди, деганларича бор экан. Бир-икки кун ўтиб ўзи билан ўзи овора бўлиб қолди. Ҳали у кўримсиз жавонни меҳмонхонага судраб ясаган бўлади, ҳали бу қил-қилганга стулни гулдор матода ёлғини тўпақага келтирди. Ўрик ўрикни кўриб қизарарканми, янгигина танишган қўшни дўғоналарининг кўп тутулларидан андоза олди, шекилли, янаям оёқ-қўлли

бўлиб қолди. Қўярда-қўймай олган маошимга йилтиллаб кўзи қувнатадиган қорамтир сервант олдириди. Шу билан уйдаги алмисокдан қолган қақир-қуқурларнинг қораси ўчиб, ўрнини ажойиб жиҳозлар ойма-ойи эгаллай бошлади. Хотиним тула-тузуқ уй бекасига айланди-қолди. Шундай бўлсам қишлоқдаги фермасини бот-бот эслаб қўяди. Кўнгли ўртайди, шекилли-да. Айниқса, тонг сахарлаб, катик келди, қаймоқ келди, дегувчи қатикфурушларнинг товшулари эшитилиб қолганда ўзгарибқот қолади. Биламан энди бу ернинг ташлаб кетишга кўзи қўймайди. Қишлоққа ҳар борганимизда «шаҳарлик келин» бўлиб уйнинг тўғинасида етти қават кўрпадада ҳеч кимга гап бермай кўкрак кериб ўтириш, кимга-ёқмайди дейсиз!?

Бора-бора дурустгина тилиям чиқиб, буйруқни пайдар-пай ёғдирадиган одат чиқариб олди бу хотин кўрмагур.

— Хой, сасимай ўлгур тиш жониворни ювсангиз қўлингиз узилиб тушармиди? Теринг исидан бижиб кетибсиз-ку! Тўхтанг, шу зинанинг ўзида ечасиз уст-бошгингизни! Йўкса, уйгача судраб кириб ҳаммаёқни чанга ботирасиз. Аҳмогингиз йўк...

— Қизикмисиз, хотинжон, уят бўлмайди-ми кўрар кўзга? Яна шундоқ зинанинг ўзида...

— Йўк, уят бўлмайди! Уятни билган одам... Нима, кўрган кимса, ҳа, битта қурилишнинг оддий сувоқчиси-да иши шу, деб тескари қараб кетармиди? Ҳеч-да! Бор гап меннинг шайимига ёйлади. Ие-ие, бу нима найраг. Эсингизни едингизми? Мен ҳали ички қийимингизни ечинг, деганимча йўқ энди, шекилли. Вой, менинга ўлай!... — Хотин ранги ўлганча ечиб ташлаган устки қийимларини юмалоқлайди-да, ярим ечилган ички қийимидан чангаллайди. — Фалончинг эрини кўрган кишининг кўзи қамашиб кетади. Шунақанги чистуляки. Сиз бўлсангиз то эгингиздан узилиб тушмагунча судраб юрарасиз...

«Вей, кўзгинанг қамашмай кетсин сени. Бировнинг эрига кўзинг қамашгунча рўпарангдаги эринга қамашсин. Кўрсатиб қўймай тагин». Шундай дегим келди-ю, жажимни босаман. Хотин киши билан олишиб ким обрў топибдики мен топсам. Сабрни эркак кишига берган. Сабр қиламиз.

Ваннадан «чистуля» бўлиб чиқаману охори тўқилмаган уй қийимини эгинмга иламан. Лекин барибир кўнглимнинг бир чети хира тортиб туради. Қишлоғимни, хонаки суғу қаймоқларни, жимжитлиқни, соддаликни эслаб кўмасани кетаман. Бунинг устига хотин жониворнинг жағи жиповлангандек юрарди. Бу ерда эса...

Ен қўшимиз театрда гримчи бўлиб ишларкан. Шу десангиз, дўхтиржон, хотинимни ана шу аёл айтди, ҳар ёғига «сувок» суртиб. Хунарини аввал хотиннинг сочидан бошлади. Алламбалолар қилиб қуйдирдим-ей, уй ичи ақимсиз куюнди хидига тўлиб кетди. Эшик тирқишидан секин мўраласам соч деган курки товунинг патидек диққайиб турибдику! Индолмадим. Хотин кишининг ишга бурун тикиб жин урибдимни мени. Хуллас, бир қошиқ сув билан ютгудек жонли кўйрочқақ айланди, қолди. Одам ҳам шунчалик ўзгарарканми, қойил. Негадир рашк қила бошладим. Ўзимгаям хайронлар қолдим. Шу пайтгача бунақанги савдо бошимга тушганмиди, йўқми, ҳеч эслолмадим. Рашк қилган сарим кўнглимга ғалати хавотир оралаб қолади. Оралаган сайин қандайдир хирилак уйғонади. Қишлоқни, хотинимнинг соддаликни маъволашиб қўмасаб кетаман.

Ҳамма бало шу телефон қасофатидан бошланди, дўхтиржон. Бир кун ишдан келсам хотиним овқат устида ялтоқланди қолди. Биламан, дўхтиржон, биламан, хотин киши аврашга тушдим, илон қўйин-да, даяверинг. Ие, сиз ҳам биламизми, яшаворинг-е, беш кетдим лекин. Нима деяётган эдим? Ҳа, бўлди-бўлди, эсимга тушди. Нимамиш, қўнлиларнинг ҳаммаси да телефон бормиш, фақатгина бизда йўқмиш. Ҳаётдан орқада қолди кетганмизми. Таваб, шу ерга келиб хотиннинг ҳавасиниям аниқ-тиниқ ажратолмайман, ҳасадиниям. Бу ўзи кимга сим қоқаркин, хайронман. Кимнинг кўзи учиб турибди экан ортиқча даҳмазага?! У десам бу деди, бу десам у деди. Хуллас, қўндирди. Минг тешикка зир югуриб бир амаллаб туштириб бердим кўнғирок дардисарини. Ўша кунёк кўнғирок жонивор тилга кирди.

— Алло, Зебихон, сизмисиз, айланай. Эшитпагизми мени? Мен — Саодатхонман. Ҳа-а, ўзимизниқидан, ўзимизнинг кўнғирок. Вуй-й, юрагим бирам ўйнаптики, асти қўнверасиз. Ҳозиргина ўрнатиб кетишди. Усталарга чиройлиқина зиёфат бердим. Расходига кўйверинг, айланай. Ўзим сира тинч қўймайим да ҳўжайинчани. Вой, ўртқоқон, уйим эндигина кўнглимга приятний ўтирпоти чоғим. Пока полкухолка. Ҳа, рақамимизми, ҳозир айтаман, мана...

Оғзим ланг очилганда қолди, дўхтиржон. Шу ўзимнинг хотинимни, деб минг алангламан. Мен шўрликни деб шингилгина макташ ўрнига оёғини артиб қўя қолдику! Югурганимни эмас, бюорганимни экан-да!

Унисиям ўтиб кетди. Майли, чидаймиз, илож қанча? Лекин уйда бўлган маҳаллим

кўнғирокнинг зардали жиринглаши асабимни эгловлайди, қўяди.

— Алло, Саодатхон бормилар? Айтиб қўйинг, илтимос.

Хотин гўшаки қўлимдан олиб товуш танишлигини илғайди-ю, чимирилган кошлари ёйилиб, уникқан юзида табасум ўйноқлайди. Шортисининг чўнтагида қўлини тикканда оёқларини чалмаштириб деворга елка беради. Айланб-ўргилиб чакчаклашади-ю, бирдан таралдувга тушиб қолади.

— Қўшининг узоқ қариндошларидан келишган экан меҳмонга. Шунга йўқлаётди айтди. Сиз қозонга қарсиз, хўп. Бир кун минг кун эмаску, майлими? Ундан кўра сиз ҳам бир мундоқ кўча-пўчага чиқинг, таниш-паниш орттиринг. Етим қўзидек уйда ўтирсангиз ўтираверсиз-да!..

Қайсиدير кунни ўлладиган келатада чарчаб келибман, шекилли, ҳатто бир кўлтум чой хўшлашгям ярамабманку. Гишт бўлиб қолган эканман, ярим кечада бирдан қулогим тағдида ўт кетгандек бир нима чинқираб дод солиди-ю, сапчиб турганимни билмай қолдим. Ёйла агар, дўхтиржон, ўзимни тутолсам. Жон ҳалқумга чиппа ёпишиб қолибди. Дир-дир титрайман. Жон ҳалқиди гўшакин қулоққа босдим. Кимдир йўғон товушда аввал ўхшатиб йўталди. Менинг, алло, эшитаман, дегувчи титроқ сўровларимни писанд қилмагандек гўлдираб сўради.

— Алло, ким бу?

— ...Бу-у ме-е-е-е... — дедим итоаткорона. — ...Ким-м ке-ра-к-к-сизга-а?

— Ким бўларди, дудук, сен кераксан-да!

Ростини айтсам, жоним ўзимники бўлмай қолди, дўхтиржон. Минг жавдираб мулоимигна ҳурпайиб ётган хотинимга интизорли тикилдим. Таваба, пинак бузиб қўймайди-я бир мундоқ. Шу тонда кўнғимга совуқ хавотир аралаш кўркув оралади. Кўнғирок фарёдидан мен шу холга тушимду, бу хоним омонатини осонгина топшириб қўймадимкин ишқилиб. Билиб бўладими? Дарров билагига кафт босдим. Ха, ҳайрият-е, танаси иссиқ, томирлари чаконгина уриб турибди. Сал-пал жон киргандек бўлди, танамга. Хотин ҳам мenden бешбатар чарчаган экан-да, қўшининг бешик тўйчасида олиб-югуриб.

Гўшақнинг нариги томонидан худди мени тергов устиди ҳамгина қилиб асабимни синаётганида жем сўз айтмасди. Чидолмадим. Юратгим қафасига сигмай сўрадим:

— Сизга ким керак ўзи, ошанжон.

Гўлдираган товуш қулогимни ёрди.

— Айтдимку, тентак, сен кераксан, деб.

Жаҳл билан трубкани қўйдим...

Эндигина ишга шайланаётсам остонада хат ташувчи йигит тикка бўлди. Қўлимга бир даста тўлов қозғоларини тутқазди.

— Бу нимаси, йигитча.

— Ҳўйб билинг! Ҳўтиқнинг калласидек қилиб ёзиб қўйбдику! Савод борми ўзи, ака, — тўрсайди йигит.

Қарасам, Тошкентдан тортиб Самарқандгача қўқилган кўнғироклар тўлов қозғолари. Шайтонлаб қолишимга бир баҳя қолди.

— Уяхон, ахир биз у ерларга сим қўқмаганимиз. Рост гап. Балким бу англашил-мовчиликдир...

Эволаб ортимга қайрилдим. Кетимда бизни жавдираганча кузатиб турган кичик ўғлим гап қотиб қолди.

— Дада, сиз ишга кетишингиз заҳоти қўшни хотинлар ҳар ёқларга сим қўқийшад.

Эсхонман чиқиб кетай деди. Қулоқларим шангиллаб, бошим тўхтовсиз гириллаб айланишга тушди. Нимаям дердим, дўхтиржон, бошимни тошга ураримиди. Тўладим. Тўлаганда ҳам бир ойлик маошимни ҳавога совуриб қўртдек санаб бердим газначи қизга. Топширдиму, ич-ичим ёмон огриди. Оғрийд-да ахир.

Хаммасиям унутилди-ю, бу галгиси ёмон бўлди, дўхтиржон.

Кеч маҳали зангори экранда ичакузди кинокомедия «Келинлар кўзғолони» бўлиб қолди. Маза қилиб томоша қилдимду, эндигина кўрпа остига сукилар чоғимда кўнғирок қўрғур жон аччиғида жиринглаб уйқунинг белига тепди. Хотин ошхонада шакир-шуқир идиш ювапти. Боллар аллақачон донг қотишган. Тўғриси, халиги воқеа бўлганидан бери гўшақ кўтариш туғул қинғига боришга юрак дов бермай қўйган. Бир кўнғилм, бутунлай узиб қўй, дейди. Бир кўнғилм ҳаёлимни қишлоқ томонга елдиради. Ака-укадан тортиб жияналарчага сим қўқийнинг ҳавосини олишган. Бир тарафдан шунисиям яхши. Узоғимиз яқин бўлади. Оворагарчилик йўқ. Ҳозир, онам шулриқнинг мазалари йўқроқ эди... Кўтардим. Кўтардим, бегона, ёш, лекин буйрўққа ўй товушдан гангиб қолдим. То мен ҳаёлимни расамади қилгунимча жавзаси тутиб кетди ўқимаган қайсаринг.

— Алло, нима бало, гўшақнинг кетига ўтволдингми? Ё тилингни ютдингми? Қани, хотинимни қақир бу ёққа!

— Нега қақирар эканман хотинимни сен хезалакка! Кимсан сен ўзинг? — дедим газабим тошиб.

Бошим айланиши баробарида ўқтин-ўқтин оғрикли санчиклар жонимни элашга тушишди, дўхтиржон. Шу тонда қулогимга, ким экан у ярамас, дегувчи жонасар товуш қилинди-ю, хотиним кўзимга қирққа бўлиниб, бирдан сочилиб кетди. Кўз олдимни қоронғулик босди. Бир қақиранинг ичиди юзимнинг бир томони шафтоли қоқидек буришиб чап қулоққа етай деб қолдику! Нима энди Матковул исмининг кетига қийшқ деган ямоқ тушадими? Шуниси қолди камига. Нима дейсиз? Соғайиб кетасиз, ташвиш қилманг, дейсизми? Э, бормисиз, дўхтир. Айтиганинг келсин чўрақаларнинг бахтига. Эсон бўлинг. Нима? Энди гўшакин кўтарсам бахона қилайинми? Қанақа бахона? Эшитилиб турсаям, алло, алло, эшитилмаяпти, дейинми? Қойил! Ҳазил дейсизми? Ха, ҳазилингиз ҳам бор бўлсин, дўхтир...

т. йўлдош,
Фаргона шаҳри

Guliston

6
2000

Учредитель:
Министерство по делам
культуры
Республики Узбекистан

На узбекском языке

Навбатчи муҳаррир:
Асқар МАҲКАМ

Мусахҳиҳ
Маҳмуда АБДУЛЛАЕВА

Фотомухбир
Владимир ГРАНКИН

Таҳририят манзили:
700029, Тошкент — ГСП,
Буюк Турон кўчаси, 41-уй.

Телефонлар:

Бош муҳаррир — 136-78-90
Бош муҳаррир ўринбосари — 136-56-02
Маскув котиб — 133-07-94

Босишга рухсат этилди:
19.10.2000 йил.

Қоғоз ҳажми 60Х84 1/8
Фсет босма.

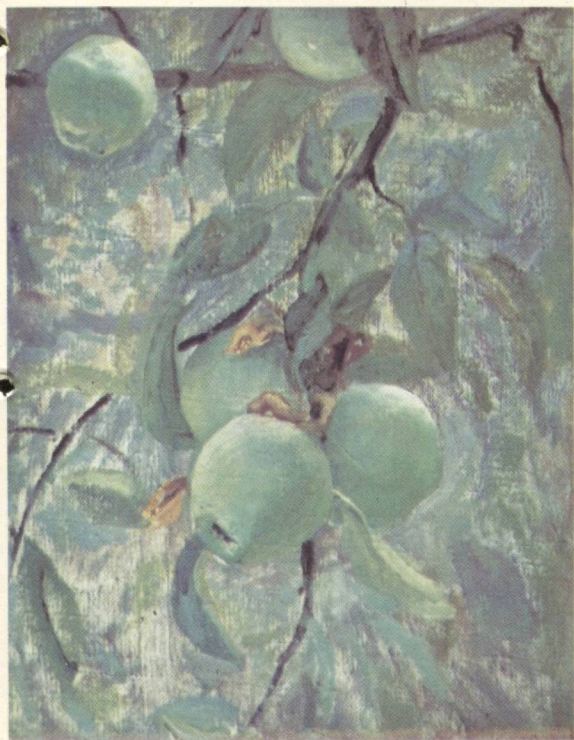
Шартли босма табоғи 7,64.
Нашириёт ҳисоб табоғи 9,88.
Шартли бўёқли нусха 18,5.
Буюртма № 1056.
2600 нусхада чоп этилди.

Сотувда эркин нархда.

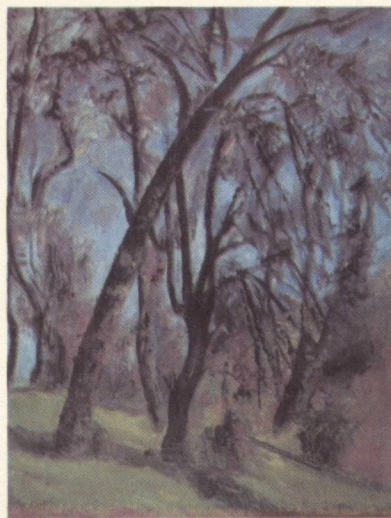
Таҳририятга келган қўлёзмалар
таҳлил этилмайди ва
муаллифларга қайтарилмайди.
Таҳририят фикир муаллифлар
нуқтаи назаридан фарқланиши
мумкин.

“Шарқ” наشريёт-матбаа
концернининг босмахонаси.
700029, Тошкент,
Буюк Турон кўчаси, 41-уй.

© “ГУЛИСТОН” 6/2000.

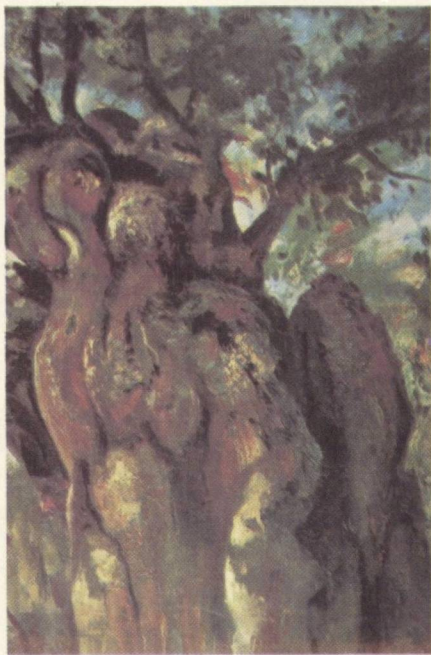
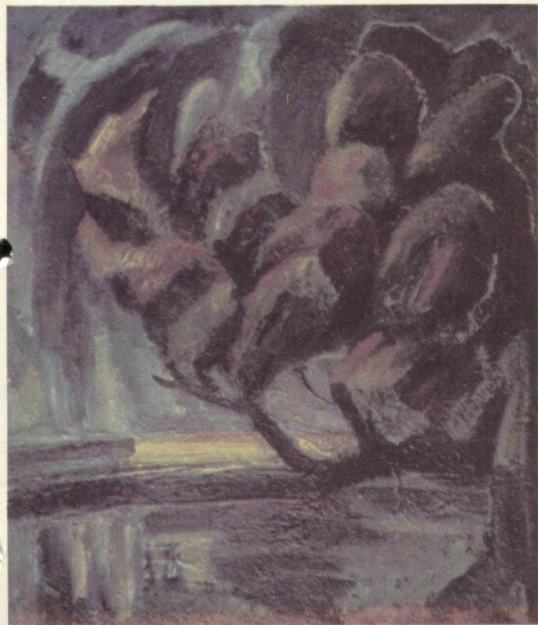
Манзара

Баҳор

Этюд

Юз йиллар шохиди

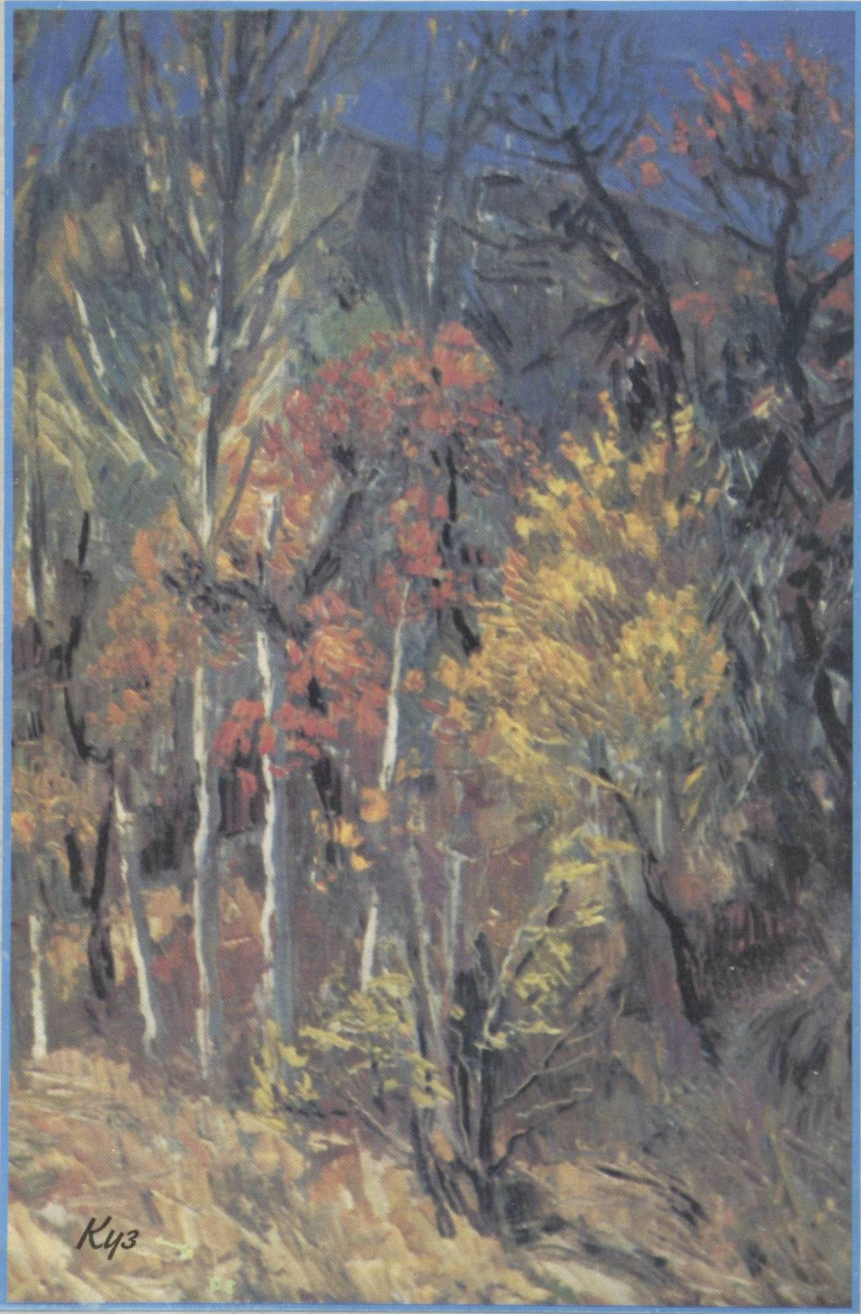

200

хр

Guliston

Индекс: якка обуначилар учун — 820
ташкilotлар учун — 806
Баҳоси: Чакана савдода келишилган нархда.

Куз